

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KUR'AN TERCÜME TEKNİKLERİ AÇISINDAN
BÜNYATOV-MAMMEDALİYEV VE GULİYEV
MEALLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Roya ALİYEVA

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK

Haziran- 2016

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KUR'AN TERCÜME TEKNİKLERİ AÇISINDAN
BÜNYATOV-MAMMEDALİYEV VE GULİYEV
MEALLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Roya ALİYEVA

**Enstitüsü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitüsü Bilim Dalı : Tefsir**

Bu tez / /2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. Murat Şelâh	Başarılı	
Doç.Dr. İsmail Albayrak	Başarılı	
Doç. Dr. Yunus Ekin	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim

Roya ALİYEVA

20.06.2016

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim insanları karanlıklardan aydınlığa çıkararak, içerisinde hiçbir şüphe ve kuşkunun olmadığı ilahi bir kelimedir. Tarih boyu her bir topluma, doğru yolu bulmaları için Allah'ın vahyini onlara iletecek peygamberler gönderilmiştir. Bu peygamberlerin sonuncusu ve en şerefli Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir ki, onun da, en büyük mucizesi, Kur'an'dır. Peygamberimizin Arab, Kur'an'ın da Arapça olması Arabı ve Arapça'yı farklı bir hale getirmiştir. Allah-ü Teala Al-i İmran suresinin 103. ayetinde *وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا* “Allah'ın ipine hep beraber sarılın” -buyurmaktadır. Bu ip Kur'an ve Sünnet'tir. Fakat ‘Kur'an Müslümanlığı’ ve ‘Yeniden Kur'an'a dönelim’ görüşlerinin can bulduğu günümüzde sadece Kur'an'la İslamı anlamak mümkün müdür? Hatta bu anlama Kur'an'ın Arapça metniyle sınırlı kalmayıp, çevirilerle yetinmeye başlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ilimleri ihtiva etmesi, bütün insanlığa olunan bir hitap olması sebebiyle, beşerin kavrayışından ortaya çıkan çeviriler Kur'an'ın şanına uygun olmamaktadır. Nitekim, Müslüman çeviri/meâl müelliflerinin çoğu, çevirilerin Kur'an'ın icazını; eşsiz belağat ve fesahatini yansıtmadığını çalışmalarında belirtmektedir. Fakat modern dönemde meâlci akımın ortaya çıkmasıyla, Kur'an'ı orijinal metninden okumadan meâllerden yola çıkarak, bir takım fikirler yürütülmektedir.

Tez konusunu seçme, hazırlama ve yazma aşamalarında dikkat ve bilgilerini benden hiç esirgemeyen, yardımlarından ve tavsiyelerinden son derece yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. İsmail Albayrak'a sonsuz teşekkür ve şükranlarımı arz ederim. Ayrıca çalışmamı oluşturmamda esas kaynak kitabım olan Kur'an Tercüme Teknikleri' isimli ortak çalışmanın müellifleri; hocalarım Doç. Dr. Yunus Ekin'ne ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Akyüzoğlu'na ve Sakin Taş'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Tezimin her aşamasında bana yardımcı olan, Rusça çevirileri yapan eşime ve beni bu günlere getiren kıymetli aileme de sonsuz şükranlarımı sunarım. Gayret bizden, muvafakiyet Allah'tandır.

Roya ALİYEVA

20.06.2016.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KUR'AN TERCÜME TEKNİKLERİ: GENEL	
DEĞERLENDİRME	13
1.1. Harfi/Lafzi/Literal Tercüme	15
1.2. Tefsiri/Manevi/Yoruma Dayalı Tercüme.....	17
1.3. Meal/Çeviri Tarihi.....	18
1.3.1. Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi	18
1.3.2. Kur'an-ı Kerim'in Tercümesine 'Kur'an' Denilebilir mi?	21
1.3.3. Tercüme ile Namaz Kılmanın Hükümü	22
1.4. Kur'an-ı Kerim'in Başka Dillerdeki Tercümeleri.....	23
1.4.1. Doğu Dillerine Yapılan Tercümeler	24
1.4.1.1. Farsça'ya Yapılan Çeviriler.....	24
1.4.1.2. Türkçe'ye Yapılan Çeviriler	25
1.4.1.3. Hint Alt Kıtası ve Uzak Doğu Dillerine Yapılan Çeviriler	26
1.4.2. Batı Dillerine Yapılan Tercümeler.....	27
1.5. Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümeleri	28
1.5.1. Respublika/Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kur'an Tercümeleri.....	29
1.5.2. Respublika/Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri.....	30
1.6. Ziya BÜNİYATOV ve Vasim MEMMEDALİYEV'in Hayatı ve Qur'ani-Kerim Mæali'nin Tanıtımı	32
1.6.1. Ziya Büniyatov.....	32
1.6.1.1. Ziya Büniyatov'un Hayatı	33
1.6.1.2. İlmi Kimliği ve Eserleri.....	34
1.6.2. Vasim Mammedaliyev	35
1.6.2.1. Vasim Mammedaliyev'in Hayatı.....	36
1.6.2.2. Vasim Mammedaliyev'in İlmi Kimliği ve Eserleri.....	36

1.6.3. Ziya Büniyatov ve Vasim Mammedaliyev'in Qur'ani-Kərim Məali'ne Bir Bakış	38
1.6.3.1. Mealin Şekli Özellikleri.....	38
1.6.3.2. Mütercimlerin Metodlarının Genel Tahlili.....	41
1.6.3.3. Mealin Üslubu	43
1.6.3.4. Büniyatov-Mammedaliyev Mealinde Şii Temayüller Var mı?.....	46
1.7. Elmir GULİYEV ve Коран: Смысловой Перевод И Комментарии Кулиева Э. Р. İsimli Mealinin Tanıtımı	54
1.7.1. Elmir Guliyev.....	54
1.7.1.1. Elmir Guliyev'in Hayatı	55
1.7.1.2. İlmi Kimliği ve Eserleri.....	55
1.7.2. Elmir Guliyev'in Коран: Смысловой Перевод И Комментарии Кулиева Э. Р. (Kur'an; E. R. Guliyev'in Meali ve Yorumları ile) Mealine Bir Bakış	57
1.7.2.1. Mealin Şekli Özellikleri.....	57
1.7.2.2. Mütercimin Metodunun Genel Tahlili.....	57
1.7.2.3. Mealin Üslubu	59
BÖLÜM 2: TERCÜME TEKNİKLERİ AÇISINDAN MEALLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	60
2.1. Din Dili Açısından (Tenzihî, Teşbihî, Temsîlî) Müteşabih Ayetlerin Tercümesi ...	60
2.1.1. Müteşabih Kavramı.....	60
2.1.2. Müteşabih Ayetlerin Te'vîli Meselesi.....	62
2.1.3. Konuyla İlgili Örnekler.....	62
2.2. Edat ve Bağlaçların Tercümesi	69
2.2.1. Edat ve Bağlaçların Arapça'daki Fonksiyonları.....	69
2.2.2. Konuyla İlgili Örnekler.....	70
2.3. Vakıf ve İbtida.....	76
2.3.1. Vakf ve İbtida Kavramı.....	76
2.3.2. Konuyla İlgili Örnekler.....	77
2.4. Deyimlerin ve Mecazi İfadelerin Tercümesi.....	82
2.4.1. Deyimler	82
2.4.2. Mecazi İfadeler	83

2.4.3. Konuyla İlgili Örnekler	84
2.5. Hazf'in Meallerdeki Konumu	91
2.5.1. Konuyla İlgili Örnekler	92
BÖLÜM 3: KELİME/KAVRAMLARIN ÇEVİRİ PROBLEMLERİ	100
3.1. Kelimenin Etimolojik-Semantik Anlamının Doğru Tespiti	100
3.1.1. Etimoloji ve Semantik Kavramları	100
3.1.2. Konuyla İlgili Örnekler	102
3.2. Dini/Şer'i Anlamının Doğru Tespiti ve Fıkhi Kavramların Çevirilerdeki Etkisi ..	109
3.2.1. Kelimenin Dini/Şer'i Anlamı	110
3.2.2. Konuyla İlgili Örnekler	110
3.2.3. Fıkhi Terminolojinin Meallere Etkisi	117
3.3. Çokanlamlı Kelimelerin Çevirisi	119
3.3.1. Vücut ve Nezair Kavramı	121
3.3.2. Konuyla İlgili Örnekler	122
3.4. Bağlam (Siyak).....	129
3.4.1. Siyak Kavramı	130
3.4.2. Konuyla İlgili Örnekler	132
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	143
KAYNAKÇA	147
ÖZGEÇMİŞ.....	160

KISALTMALAR

ABD	: Ana Bilim Dalı
akt	: Aktaran
AMEA	: Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
ARDİDK	: Azerbaycan Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komitesi
ASSRİEA	: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
BDU	: Bakü Devlet Üniversitesi
BİUEM	: Bakı İslam Universiteti Elmi Məcmuə/İlmi Macmua
C	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev	: Çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicri
haz	: Hazırlayan
HÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜİFD	: Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ilmi kont	: İlmi kontrol
İSAM	: İslam Araştırmalar Merkezi

QSTİ	: Kafkas Strateji Tatkiat Enstitüsü
M	: Miladi
m.ö	: Milattan önce
m.s	: Milattan sonra
Mad	: Maddesi
MDB	: Bağımsız Devletler Birliği
ot	: Notlandırın
ö	: Ölüm tarihi
s	: Sayfa
S	: Sayı
s.a.s	: Sallallahü Aleyhi Ve's-Sellem/Allah'ın selamı üzerine olsun
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SSRİ	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
y.y	: Yayın yeri yoktur
YYÜİFD	: Yüzüncü Yüzyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Thk	: Tahkik
TİB	: Temel İslam Bilimleri
t.y	: Tarihi yoktur.

Tezin Başlığı: Kur'an Tercüme Teknikleri Açısından Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev Meallerinin Değerlendirilmesi

Tezin Yazarı: Roya ALİYEVA

Danışman: Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK

Kabul Tarihi: 20/06/2016

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 160 (tez)

Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri

Bilimdalı: Tefsir

Bu çalışmada Kur'an tercüme teknikleri açısından Azerbaycanlı müelliflerin; Ziya Büniyatov ve Vasim Mammedaliyev'in ortak çalışması olan Qur'ani Kərim Məalı (Kur'an-ı Kerim Mealı) ve Elmır Guliyev'in Rusça hazırladığı Коран: Смысловой Перевод и Комментарии Кулиева Э. Р. (Kur'an; E. R. Guliyev'in Mealı ve Yorumları ile) isimli çalışmaları mukayeseli olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın esas amaçlarından biri, mütercimlerin meal hazırlarken uyguladıkları metodu belirlemektir. Diğerleri ise onların, Kur'an'ın metnine ve muradolunan manasına uygun çeviri yapıp, yapmadıklarını ortaya koymaktır.

Genel olarak ifade etmemiz gerekirse, her iki meal müellifleri Kur'an-ı bir bütün olarak ele almış, İslam'a uygun düşmeyen görüşlerden kaçınarak, klasik geleneğe dayalı çeviriler yapmışlardır. Sadece müellifler tarafından meallerin oluşturulmasında iki farklı metod tercih edilmiştir. Büniyatov-Mammedaliyev daha çok yorumcu ve açıklayıcı bir yöntem oluştururken, Guliyev Kur'an'ın orijinal metninde bulunmayan kelimelere yer vermekten kaçınarak, metne bağlı kalmıştır. Biz de bu çalışmamızda örnekler sunarak, bunları göstermeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tercüme, Meal, Tefsir, Dil.

Sakarya University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: The Evaluation of the Meals of Buniyatov-Mamedaliyev and Quliyev in Terms of Metodologies of Quranic Translation	
Author: Roya ALIYEVA	Supervisor: Assoc. Prof. İsmail ALBAYRAK
Date: 20/06/2016	Nu. of pages: vii (pre text) + 160 (main body)
Department: The Basic Islamic Sciences	Subfield: The Exegesis
<p>In this thesis, we are comparing two different Qur'anic translation made by the Azerbaijanian authors. The title of the translations and translators' names are as follows: ' The Translation of Meaning of Quran co-authored of Ziya Buniyatov and Vasim Mamedaliyev and The Quran: E. R. Quliyev's Meal (the translation of meaning of Quran) and Commentaries written in Russian by Elmir Quliyev.</p> <p>One of the main goals of thesis is to define the basic methodology that subject-matter translators had used in their translations. In addition to this, we also investigate whether or not they stay royal to the meanings of the Qur'anic text, it's literary and very well established meanings.</p> <p>On the basis of our research, we confidently say that translators of the Qur'an take the Qur'an as a whole into consideration and keep themselves away from unorthodox and un-Islamic concepts and understandings togherher with showing great respect towards classical approaches. Be that as it may, it has been observed that there is one significant methodological difference between these two translations carried our by Azerbaijanian authors, namely while Buniyatov and Mamedaliyev used an analytical and interpretative methods frequently, Quliyev, however, tried to stick to the literal aspects of the text, avoiding from using any expression which does not occur in the original text of Quran. Consequently, we spend great effor to show this difference as well as giving various concrete examples in our study.</p>	
Keywords: The Qur'an, Translation, Interpretation, Exegesis, Language.	

GİRİŞ

Kur'an –İmam Şafii'ye (ö. m/870) göre- Yüce Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği ilahi kelamın özel ismidir.¹ Kavram olarak ele alındığında ise, Cebrail (a.s) vasıtasıyla Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e vahyedilen, Mushaflarda yazılan, tevatür yoluyla nakledilen, tilaveti ile ibadet olunan sonsuz ilim ve hikmetleri kendinde ihtiva eden ezeli ve ebedi olan Allah'ın kelamıdır.² Kur'an; kıssaları, hüküm, emir ve yasakları ile insanlara doğru yolu göstermek, Allah-ü Teala'ya hakiki ve samimi kul olmayı öğretmek için gönderilmiştir. Ancak Kur'an, “*Arapça bir Kitap*” olarak indirilmiştir.³ Bununla beraber evrensel bir kitap olması, Arap olmayan toplumların da bu kitabı anlamasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple, ilk devirlerden itibaren dünyanın farklı dillerine Kur'an çevirileri yapılmış ve günümüzde de bu faaliyet devam etmektedir.

Araştırmanın Konusu

Çalışmanın ana teması Azerbaycanlı müellifler; Ziya Büniyatov'la Vasim Mammedaliyev'in Azerbaycan dilinde birlikte hazırladıkları *Qur`ani Kərim Məali* (Kur'an-ı Kerim Meali)⁴ ve Elmir Guliyev'in Rusça hazırladığı *Коран: Смысловой Перевод и Комментарии Кулиева Э. Р.* (Kur'an; E. R. Guliyev'in Meali ve Yorumlarıyla) isimli Kur'an çevirilerinin 'Kur'an Tercüme Teknikleri' açısından değerlendirilmesidir.

Beşeri kaynaklı her ürün gibi, Kur'an çevirilerinin de, yanlışlarının ve kusurlarının olması kaçınılmazdır. Nitekim emek sarf edildiği için, bu tarz çalışmaların hak ettiği şekilde takdir edilmesi veya eleştirilmesi gereklidir. Ancak eleştiriler müellifi ve eserini gözden düşürmeyi amaç edinmemeli, eksik ve kusurların düzeltilmesine yardımcı olunmalı, olumlu eleştirilerde bulunulmalıdır.

Araştırmanın Önemi

Çalışmanın önemine gelinceyse, sözü edilen araştırma hem Türkiye'de, hem de Azerbaycan'da bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Büniyatov ve Mammedaliyev'in çalışmasının Azerbaycan'da en seçkin meal olarak

¹ Mehmet Paçacı, **Kur'an'a Giriş**, İstanbul: İSAM Yayınları 2006, s. 80.

² Suat Yıldırım, **Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş**, İstanbul: Ensar Neşriyat 2011, s. 36.

³ Ziya Bünyadov ve Vasim Məmmədaliyev, **Qur`ani Kərim Məali**, Bakı: İpək Yolu Nəşriyyat, 2007.

⁴ Элмир Кулиева, **Коран: Смысловой Перевод и Комментарии Кулиева Э. Р.**, Баку: Шарг-Гарб, 2006.

nitelendirilmesine, büyük bir değere sahip olmasına rağmen çeviri kuramları ışığında değerlendirmeye tabii tutulmamıştır. Bununla beraber çalışma, Türkiye’de de yeteri kadar tanıtılmamıştır. Türkiye’de konuyla ilgili sadece dört çalışma; Erdoğan Pazarbaşı’nın *Azerbaycan’da Yaygın Kur’an Tercümelere*,⁵ Fethi Ahmet Polat’ın *Yirminci Yüz Yıl Sonrasında Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere*⁶ ile *Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere ve Türkiye’de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Mammedeliyev Tercümesi Örneği*⁷ isimli makaleleri, Mehman İsmayılov’un *20. Yüzyılda Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*⁸ isimli yüksek lisans tezi yazılmıştır. Erdoğan Pazarbaşı’nın makalesindeki mealin tanıtımı ve mütercimlerin metodunun belirlenmesi, Mammedaliyev’in meale yazdığı Önsöz’ün sanki bir özet çevirisi niteliğindedir. Fethi Ahmet Polat ise, mealin neredeyse eleştiriler ekseninde tanıtılmıştır. İsmayılov da konuyu tezinde -kapsamlı bir çalışma olduğundan dolayı- mealin şekli, üslup ve mütercimlerin tercih ettikleri metodun özellikleri kısaca olarak ele alınmıştır.

Guliyev’in çalışması ise, ne Azerbaycan’da, ne de Türkiye’de herhangi ilmi araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Başta Arap ülkeleri olmakla beraber, pek çok ülkede basılan ve okur tarafından benimsenen bu mealin en azından Azerbaycan’da tetkik edilmemiş olması üzücü bir durumdur.

Araştırmanın Amacı

Konunun seçimi aşamasında, tüm mealleri değerlendirmenin imkansızlığı sebebiyle, çalışmanın kapsamı Azerbaycan’da revaçta olan iki mealin sınırlandırılmıştır. Araştırmanın amacı ilkin sözü edilen meallerin tanıtılması, sonrasında, mütercimler çeviri yaparken kaynak metne ne kadar bağlı kalmıştır? İlahi murada en yakın mananın tesbit edilmesinde ve en güzel biçimde okura sunulmasında hangi yollara başvurmuştur? Çevirilerde ayetlerle ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.s)’den gelen haberler, sebeb-i nüzul rivayetleri, kelimenin VII. yüzyıl Arap toplumundaki anlamının

⁵ Erdoğan Pazarbaşı, *Azerbaycan’da Yaygın Kur’an Tercümelere*, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Kayseri: 1998, S: X, s. 103-118.

⁶ Ahmet F. Polat, “Yirminci Yüz Yıl Sonrasında Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Konya: 2003, S: 16, s. 73-96.

⁷ Ahmet F. Polat, “Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere ve Türkiye’de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Mammedeliyev Tercümesi Örneği”, **Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu; 31 Mayıs-1 Haziran, 2007**, Isparta: SDÜF Yayınları 2007, s. 441-460.

⁸ Mehman İsmayılov, **20.Yüzyılda Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tefsiri ve Meal Çalışmaları**, (basılmamış yüksek lisans tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE TİB Tefsir ABD, 2002.

korunması vd. gibi hususlara dikkat etmiştir mi? Kendilerine kadarki klasik ve modern tefsirlerden veya çevirilerden etkilenmişler mi? bu gibi sorular ekseninde mealler ele alınacak ve değerlendirmeye çalışılacaktır. Bu sorular ve çalışmanın sınırları içerisinde mütercimlerin kendilerine nasıl bir metod belirlediklerini ve yöntemleriyle doğru bir çeviri yapmaları hususunda ne kadar başarılı olduklarını göstermeye gayret edilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Herhangi bir konuda araştırma yapmak için, ilk önce takip edilecek metodun belirlenmesi, konunun sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Çünkü methodsuz ve sınırsız ortaya konulmuş araştırma arzu edilen bir sonuç doğuramamaktadır. Konunun metodunu ve sınırlarını belirleyen yazar, bilimsel verilere dayalı ve yorumsal analizleriyle renk kattığı araştırmasında objektif duruşundan ödünç vermemelidir. Bu çalışmada da, konu seçildikten sonra ilkin araştırmanın sınırları ve metodu belirlenmiştir. Araştırma kısaca özetlenirse, şunlar ifade edilebilir:

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. İlk bölümde ‘Kur’an Tercüme Teknikleri’ni ve buna bağlı olarak ‘harfi tercüme’ ve ‘tefsiri tercüme’ kavramları ele alındı. Harfi tercümenin Kur’an’a uygulanması halinde ortaya çıkacak problemleri ve hangi sebeplerden dolayı bu methodla yapılmış çevirilerin Kur’an’ın hedefini yansıtmakta yetersiz olduğu gösterilmeye çalışıldı. Daha sonra tartışma konusu olan; hakkında olumlu ve olumsuz yönde iki görüşün ortaya konulduğu Kur’an-ı Kerim’in çevirisi meselesi irdelendi. Çevirinin zaruri olması fikrinden ve realitenin de bunu gerektirdiği düşüncesinden hareketle çeviri tarihi; Doğu ve Batı dillerine yapılan çeviriler hakkında bilgiler sunuldu. Azerbaycan’da Cumhuriyet öncesi ve sonrası tefsir-meal çalışmaları özetle ele alındıktan sonra, Büniyatov-Mammedaliyev ile Guliyev’in hayatı, ilmi şahsiyetleri ve meallerini tanıtmakla birlikte birinci bölüm sonlandırıldı.

Teknik bilgilerin sunulduğu ilk bölümden farklı olarak, ikinci ve üçüncü bölümde analitik veriler ve kendi yorumlarımız ekseninde ilgili mealler mukayeseli bir şekilde değerlendirmeye gayret edildi. İlk, müelliflerin meallerini hazırlarken müteşabih ayetleri nasıl ele aldıklarını, zahiri mi, yoksa yorumcu geleneğe dayanarak mı çeviri yaptıkları belirlenmeye çalışıldı. Aynı zamanda çeviri esnasında Arapça’da farklı anlam karinelere sebep olan edat ve bağlaçları, anlamlandırmada farklılıkları doğuran ve Kur’an’ın metin özelliklerinden; vakf ve ibtida’ları, hazifleri gözönünde bulundurup

bulundurmaları değerlendirildi. Doğru bir çeviri için aşılması en gerekli problemlerden biri, kaynak dildeki deyim ve mecazi ifadelerin amaç dilde doğru karşılığını bulunmasıdır ki, mütercimlerin bu zorluğun üzerinden gelebilmişler midir? Bu ve benzeri sorulara cevap verildi. Bunun dışında, kelimelerin etimolojik ve semantik anlamlarının doğru belirlenmesi, çokanlamlı ve İslami kavramların mana daraltılması ve mana genişlenmesine yol açmadan bağlam çerçevesinde bir bütün olarak ele alınıp doğru çevirisinin yapıp yapılmadığına bakıldı.

İkinci ve üçüncü bölüm hazırlanırken, alt başlıkları oluşturan konular hakkında kısa bilgiler sunuldu. Kavramların sözlük ve terimsel anlamlarına yer vermekle beraber, klasik ve modern dönem yazarlarından bir kaçının konuyla ilgili tarifleri de çalışmada yansıtıldı. İlgili mealler değerlendirilirken, sadece Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev'in mealleri mukayese edilmedi. Aynı zamanda yer-yer Cumhuriyetin ilk yıllarında ve günümüzde hazırlanan Türkçe meallerle kıyaslandı. Ayrıca ilgili konularda meşhur tefsirlerden iktibaslar edildi.

Azerbaycanlı müelliflerin ve eserlerin isimleri tezde orijinal şekliyle kullanıldı. Sadece –sıklıkla geçmesi sebebiyle- Bünyadov/Büniyatov, Məmmədəliyev/Mammedaliyev ve Quliyev/Guliyev ile karşılandı. Bu metod verilen örnek ayetlerde de uygulandı. Nitekim, verilen ayetlerin hem Azerbaycan dilinde, hem de Rusça çevirilerine yer verilerek, Türkçe'ye aktarmaya çalışıldı. Bu metodun seçilmesindeki asıl gerekçe, ilgili ayet çevirilerini yanlış tercüme edip hatalı bir değerlendirme yapmamadaki özveridir. Zira, tezi okuyan okur bizden kaynaklanabilecek hataları tezde konu ettiğimiz meal yazarlarına veya ilgili meallere mal etmesin.

Konunun Kaynakları

Çalışmada üç tür kaynaktan istifade edildi:

1. Konunun ana kaynakları olan Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev'in mealleriyle beraber Türkçe basılan mealler;
2. Konuyla ilgili klasik eserler; Tefsir Usulü ile ilgili eserler, Tefsirler, Sözlükler;
3. Modern dönemde konuyla alakalı yazılan eser, makaleler ve araştırmalar.

Araştırmanın kapsadığı konular sebebiyle, klasik dönemden temel başvuru kaynağımız olan belli başlı bazı eserler mevcuttur. Nitekim, bu konular hakkında bilgi sahibi olabilmek için, ilgili kavramların ilk ortaya konulduğu dönem eser müelliflerinin bu kavramlara yükledikleri anlamların ve konuya yaklaşımlarının bilinmesi gerekmektedir. Genellikle, ele alınan konuların mihenk taşıını oluşturan kavramlar için –örnek olarak müteşabih- ilk önce klasik sözlüklere; kelimelerin etimolojik anlamları için İbn Manzur’un (ö. 711/1311)⁹ *Lisanu’l-Arab*,¹⁰ Kur’an-ı Kerim’de kullanıldıkları anlam için Ragıb el-İsfahani’nin (ö. 425/1108)¹¹ *el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’an*¹² isimli eserlerine bakıldı. Kavramların tanımları için ise, Ulümü’l-Kur’an müelliflerinden Zerkeşi’nin (ö. 794/1392)¹³ *el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an*,¹⁴ Süyuti’nin (ö. 911/1505)¹⁵ *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an*,¹⁶—modern dönem eserlerinden- Zerkani’nin (ö. 1367/1948) *Menahilü’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’an*¹⁷ isimli eserleri tarandı. Tefsirlerden ise, Taberi’nin (ö. 310/923)¹⁸ *Camiu’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’an*,¹⁹ Zemahşeri’nin (ö. 538/1144)²⁰ *el-Keşşaf an Hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevil*²¹, Fahreddin er-Razi’nin (ö. 606/1210)²² *Tefsiru Fahr Razi; et-Tefsiru’l-Kebir an Mefatihü’l-Gayb*,²³ Beyzavi’nin (ö. 685/1286)²⁴ *Tefsiru’l-Beydavi; Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*²⁵ ve

⁹ Hulusi Kılıç, “İbn Manzur” Mad., **DİA**, Ankara: TDV Yayınları 1999, C: XX, s. 171-172.

¹⁰ İbn Manzuri’l-İfrıkiyyi’l-Mısri, Ebu’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, **Lisanu’l-Arab**, I-XV, 1. Baskı, Beyrut: Daru Sadir, 1410/1990.

¹¹ Ömer Kara ve Anar Gafarov, “Ragıb el-İsfahani” Mad., **DİA** 2007, C: XXXIV, s. 398-403.

¹² el-İsfahani Ragıb, **el-Müfredat fi Ğaribi-Kur’an** Kahire: Mektebetü’l-Encilu’l-Mısriyya, 1970.

¹³ Menderes Gürkan, “Zerkeşi Bedreddin” Mad., **DİA** 2013, C: XXXIV, s. 289-293.

¹⁴ Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an**, (thk: Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim) I-IV, 2. Baskı, Beyrut: Daru’l-Ma’rife el-Burhan, t.y.

¹⁵ Halit Özkan, Mehmet Suat Mertoğlu, Sedat Şensoy ve Salih Sabri Yavuz, “Süyuti” Mad., **DİA** 2010, C: XXXVIII, s. 188-204.

¹⁶ Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Eba Bekr, **el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an**, (takdim ve telim: Dr. Mustafa Reybu’l-Buğa), I-II, Dimaşk-Beyrut: Daru İbn-i Kesir, 1429/2008.

¹⁷ Zerkani, Muhammed Abdülazim, **Menahilü’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’an**, 3. Baskı, Kahire: Daru-İhyai’l-Kütübi’l-Arabiyye, 1472/1903.

¹⁸ Mustafa Fayda, Salih S. Yavuz ve Mertoğle, “Taberi, Muhammed b. Cerir” Mad., **DİA** 2010, C: XXXIX, s. 314-320.

¹⁹ Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Camiu’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’an**, (thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki), 1. Baskı, Riyad: Daru Alemlü’l-Kütüb, 1424/2003.

²⁰ Mustafa Öztürk, ve Mertoğle, “Zemahşeri” Mad., **DİA** 2013, C: XXXIV, s. 235-238.

²¹ Zemahşeri el-Harezmi, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **el-Keşşaf an Hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Tevil**, I-II, Beyrut: Daru’l-Ma’rife t.y.

²² Salih S. Yavuz, “Fahreddin er-Razi” Mad., **DİA** 1995, C: XII, s. 89-95.

²³ Razi, Ebu Abdillah Ebu’l-Fadl Fahrudin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, **Tefsiru Fahr Razi; et-Tefsiru’l-Kebir an Mefatihü’l-Gayb**, I. Baskı, Kahire: Matbaatu’l-Beheyeti’l-Mısra/ Behey Matbaası, 1357/1938.

²⁴ Salih S. Yavuz, “Beyzavi” Mad., **DİA** 1992, C: VI, s. 100-103.

²⁵ Beyzavi, Nasıruddin Ebu Said Ebu Nuhammed Abdillah b. Ömer b. Muhammed, **Envaru’t-Tenzil va Esraru’t-Te’vil**, I-II, Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye 1971.

Ebussuud'un (ö. 901/1574)²⁶ *Tefsiru Ebussuud; Li İrşadi Akli's-Selim ila Mezaya Kur'ani'l-Kerim*²⁷ eserlerinden faydalanmaya çalışıldı.

Modern dönem yazılmış eserlere gelince ise, ilkin; çalışmanın modelinin oluşturulmasında ve örnek ayetlerin bir kısmını izinlerini rica ederek aldığımız, değerli hocalarımız Yunus Ekin ve Hüseyin Akyüzoğlu'nun birlikte kaleme aldıkları *Kur'an Tercüme Teknikleri*²⁸ isimli ortak çalışmadır. Bu eserle beraber, Hidayet Aydar'ın *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*,²⁹ Zülfikar Durmuş'un *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri –“Aziz Kur'an” ve “İnsanlığa Son Çağrı” Örneği-*,³⁰ Halil Hacımüftüoğlu'nun *Kur'an Tercümelerinde Yöntem Sorunu*,³¹ eserlerinden araştırma boyunca yararlanıldı.

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe çevirilerinden ise, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942)³² *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*,³³ Hasan Basri Çantay'ın (ö. 1964)³⁴ *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*,³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen'nin (ö. 1971)³⁶ *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*,³⁷ Muhammed Esed'in (ö. 1992), *Kur'an Mesajı; Meal-Tefsir*,³⁸ Sual Yıldırım'ın *Kur'an-ı Hakim'in Açıklamalı Meali*,³⁹ Yusuf Işıcık'ın *Kur'an Meali*,⁴⁰ Mustafa Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali; Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*⁴¹, Mustafa İslamoğlu'nun *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*⁴² ve Murat Sülün'ün *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*⁴³ isimli çalışmalarından faydalanarak, mukayeselerde bulunuldu.

²⁶ Ahmet Akgündüz, “Ebüssuud Efendi” Mad:, *DİA* 1994, C: X, s. 365-371.

²⁷ Ebüssuud, Muhammed b. Muhammed Muhyittin el-İmad, *Tefsiru Ebussuud; Li İrşadi Akli's-Selim ila Mezaya Kur'ani'l-Kerim*, I-IX, Kahire: Daru-Mushaf, t.y.

²⁸ Yunus Ekin ve Hüseyin Akyüzoğlu, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, İstanbul: Işık Yayınları 2015.

²⁹ Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık 1996.

³⁰ Zülfikar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri-“Aziz Kur'an” ve “İnsanlığa Son Çağrı” Örneği*, İstanbul: Rağbet Yayınları 2007.

³¹ Halil Hacımüftüoğlu, *Kur'an Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık 2008.

³² Salih S. Yavuz, “Elmalılı Muhammed Hamdi” Mad:, *DİA* 1995, C: XI, s. 57-62.

³³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, I-IX, İstanbul, Matbaai Ebüzziya 1935.

³⁴ Emin Işık, “Çantay, Hasan Basri” Mad:, *DİA* 1993, C: VIII, s. 218-219.

³⁵ Balıkesirli Hasan Basri Çantay, *Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası 1969.

³⁶ Rahmi Yaran, “Bilmen, Ömer Nasuhi” Mad:, *DİA*, 1992, C: VI, s. 162-163.

³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi t.y.

³⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı; Meal-Tefsir*, çev: Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, I-III, İstanbul: İşaret Yayınları 1999.

³⁹ Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakim'in Açıklamalı Meali*, İstanbul: Işık Yayınları 2003.

⁴⁰ Yusuf Işıcık, *Kur'an Meali*, 2. Baskı, Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları 2010.

⁴¹ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali; Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, İstanbul: Düşün Yayıncılık 2011.

⁴² Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*, I-II, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2011.

⁴³ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul: Çağrı Yayınları 2012.

Kavramsal Çerçeve

Allah-ü Teala kelamında “Allah’ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”⁴⁴ buyuruyor. Biz de burada sadece Cenab-ı Hakk’ın bir ve çok önemli nimetini zikretmekle yetineceğiz ki, O da Allah’ın kelamı Kur’an-ı Kerim’dir. Bu yüce nimet, –mesajlarına kulak verildiği takdirde- tüm Müslümanlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur. Ve yine Allah-ü Teala, Peygamber Efendimiz (s.a.s)’e hitaben: “Biz bu Kitab’ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.”⁴⁵ buyuruyor. Tarih boyunca açıklanma ihtiyacı duyulan her dini, felsefi ve ilmi eserler gibi ilahi vahiy kaynağı Kur’an’ın da açıklanması zaruridir. Kur’an Hz. Muhammed (s.a.s)’e indirilmiş olduğundan *tebyin* (açıklamak, beyan etmek) görevini ilk olarak O (s.a.s) yerine getirmiştir. Peygamberimiz (s.a.s) hayatta olduğu sürece Kur’an’ın ahlaki, fıkhi, dini/şer’i öğretilerini açıklamıştır. Ancak Peygamberimizin (s.a.s) vefatından günümüze kadar devam eden süreçte evrensel bir mesaj olan Kur’an’ın açıklanma ihtiyacı her devir için geçerli olmuştur. Öyle ki, Kur’an-ı Kerim’i açıklamayı hedef edinen disipline ‘tefsir’, O’nu imkanları ölçüsünde açıklayana da ‘müfessir’ denilmiştir. Bu disiplin Kur’an’ın anlaşılması yolunda ilk ve en önemli adımdır. Bu başlık altında Kur’an’ın açıklanması yönünden tefsir, te’vil, tercüme ve meal kavramları incelenecek; kısa bir şekilde lügat ve ıstılah manalarına temas edilip, bu kavramlar için yapılan tanımlardan bazılarına yer verilerek, aralarındaki farklılara değinilecektir.

Tefsir

Tefsir kelimesi *فسر* veya taklib tarikiyle *سفر* kökünden gelen tef’il vezninde (*تفسير*) bir masdardır. *فسر* sözlükte tabibin hastalığı teşhis için bakmış olduğu az suya veya kana yahut kanın bulunduğu şişeye denir. Bununla birlikte *فسر* bir şeyi açıklamak, aydınlatmak, ortaya çıkarmak, beyan etmek ve üzeri örtülü bir şeyi açmak gibi manalara gelir.⁴⁶ Emin el- Huli’ye (ö. 1966) göre, *تفسير* kelimesi ister *فسر* fiilinin isterse *سفر*, fiilinin masdarından türemiş olsun, anlam bakımından çok ciddi bir değişiklik olmayacaktır. Bu nedenle, her ikisinde keşfetmek, ortaya çıkarmak anlamı vardır; ancak

⁴⁴ Nahl, 16/18.

⁴⁵ Nahl, 16/64.

⁴⁶ İbn Manzur, FSR Mad. C: V, s. 55.

سفر kelimesinde maddi ve zahiri bir keşf, فسر kelimesinde ise manevi bir keşf söz konusudur. Bu görüşünden anlaşılacağı gibi, el-Huli mana ile ilgili olması bakımından تفسير lafzının فسر kökünden türemiş olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁷ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî (ö. 1977) de تفسير kelimesinin فسر kökünden türeyerek ‘izah ve açıklama’ anlamına geldiğini söyler ve örnek olarak Furkan suresinin 33. "و لا يا تونك بمثل الا جنناك" "Onların sana getirdikleri her misale karşı, biz mutlaka asıl doğru olanı ve en güzel açıklamayı (tefsiran) sana getiririz." ayetini zikr eder.⁴⁸

Tefsir kelimesinin ıstılah manası hakkında müfessirlerin çeşitli görüşleri vardır. Bu tanımlardan bazıları şu şekilde özetlenebilir: Tefsir; Kur’an ayetlerinin nazil oluşu ve onlara bağlı şeyler; kıssaları, nuzül sebepleri, daha sonra Mekki ve Medeni şeklindeki tertibi, muhkem müteşabihi, nasih mensuhu, hassı ammi, mutlak mukayedi, mücmel mufassalı, helal haramı, korkutması müjdelemesi, emri nehyi, ibret ve meselleri ilmidir.⁴⁹ Suyuti’nin verdiği bu tarif diğerleri ile kıyaslanacak olursa, en kapsamlı ve tefsir ilminin muhtevasına en uygun tarif olduğu söylenebilir. Çünkü tefsir sadece Arapça’nın gramer kaideleriyle kelimeleri açıklamak değil, bunun dışında kelimelerin Kur’an’i özelliklerinin bilinerek manalarının izah edilmesidir.

Tefsir, müşkül olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmek, açığa çıkarmaktır.⁵⁰ Zebidi’nin (ö. 1205/1791) eserinde yer verdiği bu tarif daha geneldir. Nitekim, tüm ilimleri kapsamakta ve bu ilimlerdeki kapalılıkların, gizli kalmış yönlerin ortaya çıkarılmasını ifade etmektedir. Tanım tefsir disiplinini içine alsa da, özel manada kullanılmamıştır. Özetle, ilimlerdeki kapalılıkları izah ve şerhlerle açmak, onları beyan etmek genel manada tefsirdir.

Tefsir, Allah kelamının, yahut: Kur’an lafızlarının ve mefhumlarının açıklayıcısıdır.⁵¹ Bu tanımda tefsir özel manasıyla ele alınmıştır. ‘Kur’an lafızlarının tefsiri’ ifadesiyle kastedilen, Kur’an’ı-Kerim’de kullanılan kelimeyi başka bir eşdeğeri (müradifi) ile izah ve beyan etmektir. Bunun için daha çok Rasulullah (s.a.s)’tan gelen rivayetlere ve

⁴⁷ Emin el-Huli, **et-Tefsir Mealimu Hayatihi ve Menhecü’l-Yevm**, Mısır: 1944, s. 5. Akt: İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, 25. Baskı, Ankara: TDV Yayınları 2014, s. 214.

⁴⁸ Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve’l-Müfessirun**, I-III, Kahire: Daru’l-Hadis 1426/2005, C: I, s. 17.

⁴⁹ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an*, C: II, s. 1191.

⁵⁰ Zebidi’l-Hanefî, Muhibuddin Ebi’l-Feyz es-Seyyid Mumammed Murtaza’l-Huseyni’l-Vasıtı, **Tacu’l-Arus min Cevahiri’l-Kamus**, I-XX, Beyrut: Daru’l-Fıkr 1414/1994, C: VII, s. 349.

⁵¹ Emin el-Huli, **Kur’an Tefsirinde Yeni Bir Metot**, (çev. Mevlüt Güngör), İstanbul: Bayrak Matbaası 1995, s. 13.

sahabe tefsirine itimat olunur. Çünkü sahabe Peygamber (s.a.s) zamanında yaşamıştır. Bir nevi onların tefsirleri Peygamber (s.a.s)'e dayanmaktadır. Bir çok İslam alimi gibi Muhammed eş-Şeybani'ye (ö. 189/805) göre, tefsir salt kişisel görüşten meydana gelemeyeceği gibi, onun esası hadis/sünnet gibi mühim bir unsura dayanmaktadır.⁵² Elmalılı da tefsir konusunda eş-Şeybani ile hemfikirdir. Ona göre de, asıl tefsir Allah ve Rasulü'nün beyaniyle olabilir. Tevkîfidir: rivayete mütevakıftır. Fıkhi ve hukuki manasıyla tefsirin mümtaz manası budur. Bundan dolayı diğerlerine tefsir demekten ziyade tevil tabir olunur.⁵³

Zerkani' tefsiri “insan gücü ve Arap dilinin verdiği imkan nispetinde Allah'ın muradına delalet etmesi bakımından Kur'an metninin içerdiği manaları ortaya koymak” şeklinde açıklamıştır.⁵⁴ Buradan anlaşılacağı üzere müfessir insan gücünün imkanına vurgu yapmıştır. Hakikaten beşer sadece Kur'an'ı gücünün yettiği kadarıyla kavrayabilir. Ancak Kur'an insan gücünün üstünde sonsuz bir ilim ve hikmet denizidir. Objektif müfessirlerin gayretleri her zaman için ilahi murada en yakın anlamın elde edilmesine yönelik olmuştur.

Özetle, tefsir ilmi İslam ilimleri arasında özel bir yere sahiptir. Çünkü bu ilmin konusu Allah'ın kelimidir. Kur'an'ın Kıyamete kadar var olması –ki olacaktır-, Cenab-ı Hakk ile insanlar arasındaki iletişimin kopmaması demektir. Allah'ın kelamını açıklayarak, bu değerli misyonu yerine getiren birisi elbette bu göreve uygun olmalıdır. Tefsir ilmi alanında söz sahibi olmak için esbabu'n-nüzul (nüzul sebepleri), nasih mensuh, muhkem müteşabih, müşkilü'l-Kur'an, mücmel mübeyyen, el-vücut ve'n-nezair, vs. gibi Kur'an-ı Kerim'in tefsirle alakalı ilimlerle beraber, lügat, sarf, nahiv, beyan, kıraat, fıkıh usulü gibi ilimleri bilmek gereklidir. Çünkü bu ilimler olmazsa, Hz. Peygamber (s.a.s)'e nazil olan bu yüce kelamı anlamak, manalarını açıklamak, ahkam ve hikmetlerini ortaya çıkarmak mümkün değildir. Günümüz Türkçe'sinde tefsir kelimesi ‘yorum ve Kur'an tefsirine dair yazılmış kitap’ manalarında kullanılmaktadır. Ayrıca Arapça'da ‘şerh’ kelimesiyle eş anlamlı olarak ‘ilmi ve felsefî eserleri izah etmek’ anlamında da ele alınmaktadır.⁵⁵

⁵² Gıyasettin Arslan, **Muhammed eş-Şeybani'nin Kur'an-ı Yorum Metodu**, Ankara: Özkan Matbaacılık 2014, s. 106.

⁵³ Elmalılı, C: I, s. 27.

⁵⁴ Zerkani, C: I, s. 471.

⁵⁵ Davut Aydıöz, **Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir**, 5. Baskı, İstanbul: Işık Yayınları 2013, s. 18.

Te'vil

Te'vil kelimesi **وَل** kökünden *tef'il* vezninde masdar olup, döndürmek,⁵⁶ herhangi bir şeyi varacağı yere vardirmek⁵⁷ -başka bir görüşe göre **وَل** kökünden olup- dönmek⁵⁸ veya aslına dönmek⁵⁹ anlamlarına gelmektedir. Ayrıca açıklamak, beyan, tefsir, tercüme, netice gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.⁶⁰ Yusuf Işıcık te'vil kelimesinin VII. yüzyıl Arap sözlü ve yazılı edebiyatında, 'bir şeyin gerçekleşmesi, ortaya çıkması, uygulamaya geçilmesi, akibet ve sonucu' gibi anlamlarda kullanıldığını kaydeder.⁶¹ Kelimenin Kur'an-ı Kerim'deki kullanım şekli bu görüşü desteklemektedir. Nitekim, te'vil kelimesi Kur'an'da 15 ayette 17 kez geçmekte,* 'bir şeyin yorumu (rüya yorumu), gerçekleşmesi, akibeti, sonucu' anlamlarında gelmektedir.

Te'vilin ıstılah manası ise; ayeti, zahiri mutabık iki ihtimalden birine irca etmektir. Zerkeşi'ye göre te'vil; ayetin muhtemel olduğu manalardan birine rücu ettirilmesi,⁶² Suyuti'ye göre ise, meşru bir sebep veya delilden ötürü ayeti zahiri manasından alıp, kendisinden önceki ve sonraki ayete mutabık, kitap ve sünnete uygun manalardan birine hamletmektir.⁶³ Kısaca te'vil kelimesi ile kastedilen, ayeti içtihad yoluyla elde edilen delille açıklamaktır.

Ulema çoğu zaman tefsir ve te'vil kavramlarını aynı görmüş, bir-birinin yerine kullanmıştır. Ancak tefsir te'vilden daha genel ve tarihi sürece bakılacak olursa, daha eskidir. Tefsir, İmam Maturidi'nin (ö. 333/944) belirttiği gibi, Allah'ı şahit tutarak "ayetten murat olunan mana şudur"- demektir. Ayete getirilen açıklama kesinlik ifade eder. Ancak te'vilde kelimenin ihtimal olunan manalarından birinin tercihi söz konusudur. Tefsir lafzın taşıdığı zahiri manayı ifade ederken te'vil batını manayı beyan eder. Tefsir rivayete, tevil ise dirayete dayanır. Tefsir, sahabenin yaptığı açıklamalar,

⁵⁶ Cürcani, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), **Kitabu't-Ta'rifat**, y.y., t.y., "EVL" Mad., s. 51.

⁵⁷ İbn Manzur, "EVL" Mad., C: XI, s. 32.

⁵⁸ Zehebi, C: I, s. 19.

⁵⁹ İsfahani, "EVL" Mad., s. 38.

⁶⁰ Aydüz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, s. 20.

⁶¹ Yusuf Işıcık, "Kur'an'da Temel İki Kavram: Te'vil ve Müteşabih", **SÜİFD**, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık 2002, S: 13, s. 17.

* Al-i İmran, 3/7 (ayette te'vil kelimesi iki defa geçmektedir.); Nisa, 4/59; Araf, 7/53 (iki defa); Yunus, 10/39; Yusuf, 12/6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101; İsrâ, 17/35; Kehf, 18/78, 82.

⁶² Zerkeşi, C: II, s. 148.

⁶³ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, C: II, s. 1191.

te'vil ise fukahanın yaptığı açıklamalardır.⁶⁴ Bunlardan yola çıkarak, ilk dönem ulema tefsirlerini kendi görüşlerini serdettikleri için te'vil demişlerdir. Taberi'nin *Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*'ı, Maturidi'nin *Te'vilat*'ı bu konuda örneklerdendir. Bu da ülemanın Kur'an'a yaklaşımındaki ihtiyatı gözler önüne sermektedir.

Tercüme

Tercüme konusunu detaylı bir şekilde Birinci Bölüm'de yer alan 'Kur'an Tercüme Teknikleri: Genel Değerlendirme' alt başlığında incelenecektir.

Meal

Meal kelimesi Arapça'da 'bir şeyin başlangıcı ve sonu, rucuu etmek, gayeye ulaşmak, noksan olmak, noksanlaştırmak' manalarına gelen لول kökünden türemiş mimli masdar, 'ulaşılacak hedef, gaye' manasında kullanıldığında, ism-i mekandır.⁶⁵ Meal kelimesi tevilden elde edilen ürün demek olup, bir şeyi eksiltmek manasını da içermektedir.⁶⁶ Kur'an tercümesinin eksik ve yetersiz olduğunu ifade, tercümenin aslın yerini tutamayacağını kabul, beşerin gücünün bu işe tam manasıyla yetemeyeceğini itiraf etmek maksadıyla Kur'an tercümesine bedel olarak *meal* kelimesi kullanılmıştır.

İlk defa Kur'an tercümelerinin yerine meal kelimesini kullanan Elmalılı Hamdi Yazır olmuştur. 1925 yılında TBMM'nin kararına uygun olarak, Diyanet İşleri Riyaseti Kur'an-ı Kerim'i tercüme etme görevini Mehmet Akif Ersoy'a (ö. 1936), tefsir etmeyi Elmalılı Hamdi Yazır'a, *Sahih Buhari*'nin tercüme ve şerhini yazmayı Ahmet Naim Babanzade'ye (ö. 1934) verdi. Daha sonra Mehmet Akif Ersoy'un Kur'an'ı tercüme etmekten vazgeçmesi ve anlaşmayı feshetmesi üzerine Elmalılı, Kur'an'a meal vermek vazifesini de üzerine aldı.⁶⁷ Böylece, henüz eserinin mukaddime kısmını yazarken *Türkçe Kur'an mı var behey şaşkın?*⁶⁸ diyerek, bazı odakların Kur'an'a karşı planladığı gizli projenin hayata geçirilmesini önledi. Yazır, Kur'an tefsiri adıyla yazmaya başladığı eserini *Hak Dini Kur'an Dili* olarak isimlendirmiştir. Kur'an'a meal vermesi sebebiyle eserin bir diğer isminin *Yeni Mealli Türkçe Tefsir* olduğunu görmekteyiz. Hem

⁶⁴ Maturidi es-Semerkandi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Tevilatu'-Kur'an*, (haz: Ahmet Vanlıoğlu, ilmi kont: Bekir Topaloğlu) I-XIII, İstanbul: Daru'l-Mizan 2005, C: I, s. 3.

⁶⁵ Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2014, s. 31.

⁶⁶ Aydın, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri Ve Konulu Tefsir*, s. 27.

⁶⁷ Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2015, s. 10.

⁶⁸ Elmalılı, C: I, s. 15.

Türkçe'ye, hem de Arap diline mükemmel bir şekilde vakıf olan Elmalılı'nın tefsiri son dönemde kaleme alınan en güzel tefsirlerden biridir. Ayrıca onun Kur'an tercümesini Kur'an yerine geçirme çabalarına karşı tefsirinde verdiği dinamik mücadeleyi de burda hatırlamakta fayda vardır. Elmalılı hakkında doktora tezi hazırlayan İsmet Ersöz Elmalılı'nın tavrını şu şekilde değerlendirmektedir:

Türkçe'ye bi-hakkın vakıf olmasına rağmen, mealleri Türkçe dil zevkine uygun olarak yazmayı pasif, fakat asil bir endişeden, yani Kur'an yerine ikame edilmesi korkusundan kaynaklanmıştır.⁶⁹

Elmalılı'nın Kur'an tercümesi yerine meal kelimesini kullanmasından sonra, diğer mütercimler de Kur'an çevirilerini meal olarak nitelendirmiş, bu kavramın kullanılmasını Kur'an-ı Kerim'in tercümesinin imkansız oluşu yönünden daha uygun görmüşlerdir.

⁶⁹ İsmet Ersöz, "Elmalılı Hamdi Yazır Ve Tefsirinin Özellikleri", *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu*, 4-6 Eylül 1991, Ankara: TDV Yayınları 1993, s. 175.

BÖLÜM 1: KUR'AN TERCÜME TEKNİKLERİ: GENEL DEĞERLENDİRME

Tercümenin, milletlerin sosyo-politik, ekonomik, kültürel, coğrafi ve demografik ilişkilerinde önemli bir yeri vardır. Farklı dilleri konuşan insanların değişik düzeylerde ilişkiler kurmaları için tercüme zorunlu bir ihtiyaçtır. Tarih boyu değişik uygarlıklar tercüme sayesinde birbirinden etkilenmiş, kültürel verilerinden yararlanmışlardır. İslam medeniyeti kurulduğu çok erken sayılabilecek bir dönemden itibaren tercüme büyük önem vermiştir. Allah-ü Teala *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”*⁷⁰ -buyurmuştur. Farklı dilleri konuşan kavim ve kabilelerin tanışıp kaynaşması için ilk şart dilin bilinmesidir. Her kesin kendi lisanından farklı bir dili bilmesi mümkün olmayabilir. Bu durumda tanışıp kaynaşma ancak tercüme ile gerçekleşir. Buradan hareketle, tercüme sanatının, milletleri bir birine bağlayan sağlam dinamiklerden biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tercüme kelimesinin etimolojisi ve morfolojisi hakkında farklı görüşler vardır. Bazı dilbilimcilere göre sözü edilen kelime Arapça, bazılarına göreyse, muarredir. Tercüme kelimesinin Arapça olduğunu kabul edenlerin bir kısmı, kelimenin dört harfli (rubai) ترجم ifadesinden, diğlerleyse, üç harfli (sülasi) رجم fiilinden türediğini iddia etmiştir.⁷¹ Sözlükte ‘bir kelamı, bir dilden başka bir dile çevirmek, bir sözü diğ bir dilde tefsir ve beyan etmek, bir lafzı kendisinin yerini tutacak bir lafızla değıştirmek’ gibi anlamlara gelmekle beraber, ‘bir sözü söylendiğı dilde açıklamak, bir sözü başka bir dile nakletmek, kendisine ulaşmayan birisine sözü tebliğ etmek, bir kitabın alt başlıklarını (teracim) veya bir kimsenin hayatı ve eserlerini anlatmak (biyografi/tercüme-i hal)’ için de kullanılmıştır.⁷²

Tercüme kelimesinin ıstılah manasına konusunda da farklı görüşler vardır. Elmalılı Hamdi Yazır’a göre:

Tercüme aslın manasına tamamen mutabık olmak için sarahatte, delalette, icmalde, tafsilde, umumda, hususda, ıtlakta, takyitte, kuvvette, isabette, hüsnü edada, üslubu

⁷⁰ Hucurat, 49/13.

⁷¹ İbn Manzur, “TRCM” Mad., C: XII, s. 66, “RCM” Mad., C: XII, s. 226-9.

⁷² Durmuş, s. 38-39.

beyanda, hasılı ilimde, sanatta, asıldaki ifadeye müsavi olmak iktiza eder. Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlatım olmuş olur.⁷³

Elmalılı'nın bu tarifinden tercümenin ne kadar güç, hatta imkansız olduğunu görmekteyiz. Teknik eserleri ve hukuki metinleri bu şartları koruyarak bir dilden başka bir dile tercüme etmek mümkünse de, insanın duygularına tesir eden edebi ve sanatsal açıdan değere sahip bir eseri yukarıda zikrolunan hususlarla bir dilden başka bir dile aktarmak imkansızdır. Böyle bir eserin benzerini yazmak neredeyse, onun tercümesinden daha kolaydır.

Dilciler tercümenin çeşitli tanımları üzerinde durmaktadır. Sözelimi: Özlem Berk tercümeyi, günlük kullanımda genellikle iki dil arasında gerçekleştirilen yazılı bir aktarım işlemi, ya da bu şekilde aktarılmış kendisinden özgün metinle arasında bir takım eşdeğerlilik ilişkilerini gerçekleştirmiş olması beklenen bir metin olarak tanımlamaktadır.⁷⁴ Berke Vardar ise, doğal bir dildeki bildirimleri kimi kişilerin anlamsal ve işlevsel bir eşdeğerlik sağlayarak bir başka doğal dile aktarması olarak açıklamıştır.⁷⁵ Çeviride 'eşdeğerlik' 'aynılık' olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü aynı metnin iki yorumu arasında bile aynılığın sağlanması söz konusu değildir. Zaten tabiatı itibarıyla dilin kendisi çeviri olduğu için, hiçbir metin tamamen kendine has değildir. Özetle eşdeğerlik; kaynak metnin, okurları üzerinde oluşturduğu etkinin bir benzerinin veya aynısının hedef metin okurları üzerinde oluşturulmasını anlatan ve genellikle metin birimleri için kullanılan bir kelimedir.⁷⁶

Farklı diller arasında bir dilin başka bir dile aktarılmasının dışında dilin kendi içinde de tercüme yapılabılır. 'Dil içi tercüme' olarak nitelendirilen bu tercüme çeşidi bir dilin kendi içinde yapılan tefsiridir. Nitekim, Kur'an metnini herkesin rahat anlayacağı şekilde yorumladığı için İbn Abbas'a (v. 78/687) 'tercümanü'l-Kur'an', Arap dilindeki ibareleri çok güzel bir şekilde açıkladığı için *Kitabu'l-Ayn*'in müellifi Halil b. Ahmed'e (ö. 175/791) de 'Arap dilinin tercümanı' denmiştir.⁷⁷

⁷³ Elmalılı, C: I, s. 9.

⁷⁴ Özlem Berk, **Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi**, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları 2005, s. 17.

⁷⁵ Berke Vardar, "Dilbilim Açısından Çeviri", **Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi (Çeviri Sorunları Özel Sayısı) 1978**, Ankara: AÜ Basımevi 2000, C: XXXVIII, S: 322, s. 66.

⁷⁶ Hacımuftuoğlu, s. 33.

⁷⁷ Aydar, "Kur'an Ve Tercüme (Göksel Alemde Tercüme Edilmiş Olabileceğine Dair Bir Deneme)", **Diyanet İlmî Dergisi**, Ankara: DİB Yayınları 2010, C: XXXVI, S: 3, s. 98.

Tercüme ile ilgili bu tariflerden sonra çeviri ameliyesi şu şekilde özetlenebilir: Tercümenin amacı, ayrı dillerle anlatılmak istenen çeşitli duygu ve düşünceler arasında tam bir akort sağlamaktır. Bir metnin tercümesinden maksat, onun kaynak metne bağlı kalarak ve mananın ikinci plana atılıp, metnin bir kopyasının oluşturulması, metnin başka bir dilde karşılığının bulunması değil, bilakis kaynak metnin manasının en güzel bir biçimde hedef dilde sunulması, zihinde anlaşılandırılmasıdır. Sonuç olarak tercümenin keyfiyetiyle ilgili şu misal verebilir. Tercüme bir şişeden başka bir şişeye esans aktarmaya benzer ki, aktarma sırasında herhangi bir kayıp olmasa dahi kokusundan bir şey kaybeder.⁷⁸ Hiç bir tercüme mükemmel değil, bilakis noksan ve eksiktir. Bu sebebe bağlı olarak tercüme Zülfikar Durmuş'un dediği gibi 'zorunlu tahrifin ikiz kardeşi'⁷⁹ şeklinde nitelendirilebilir.

Tercüme ameliyesini gerçekleştiren şahıs farklı kelimelerle isimlendirilmiştir. Burada kısaca dilimize kök salan tercüman/türciman, mütercim, dilmaç ve çevirmen kelimelerinin arasındaki ince farka değinilecektir. İbn Manzur, Zebidi gibi ünlü dilbilimciler sözlüklerinde terceme/tercüme fiilinden türeyen tercüman/türciman kelimesini kullanmıştır. Bu sözlüklerde ise, mütercim kelimesi geçmemektedir. Bunun en önemli sebebi tercümanın sözlü, mütercim ise, yazılı aktaran olmasıdır. O dönem için hem Arapça'da yaygın, hem de kültürün sözlü olması nedeniyle kullanılan kelime tercümandır. Yine ulus kavramının yerleşmesinden sonra sözlü aktarım yapanlar için dilmaç, yazılı yapanlar içinse, çevirmen kelimesi kullanılmıştır.⁸⁰

Buraya kadar sözlük ve ıstılah anlamıyla tercüme kavramı ele alındı. İslam alimlerinin ve modern dönem dilbilimcilerin kavrama verdikleri tanımlar kısaca özetlendi. Şimdi ise, kaynak metin ve hedef metin ilişkisi yönüyle tercümenin çeşitleri üzerinde durulacak, buna bağlı olarak 'harfi tercüme' ve 'tefsiri tercüme' kavramlarını inceleyeceğiz.

1.1. Harfi/Lafzi/Literal Tercüme

Kaynak metnin aynısını veya ikinci dereceden kopyasını oluşturmak için baş vurulan tercüme kuramı 'harfi/lafzi/literal tercüme' olarak isimlendirilen çeviri metodudur.

⁷⁸ İbrahim Ateş, "Tercüme Ve Mütercimler", *Diyanet Dergisi*, Ankara: DİB Yayınları 1986, C: 22, S:3, s. 22.

⁷⁹ Durmuş, s. 23.

⁸⁰ Ekin ve Akyüzoğlu, s. 22-23.

Harfi tercüme, nazmında ve tertibinde aslına benzemesi, onunla bütünleşmesi ve aslın bütün mana ve maksatlarını ifade eden veya diğer bir deyimle eşdeğeri, eşdeğerinin yerine koymayı esas alan tercümedir.⁸¹ Kısaca harfi tercümeyle kastedilen harfiyyen tercümedir. XX yüzyılın sonlarına kadar çevirilerde kullanılan metod, harfi tercüme metoduymdu. Kaynak metne sadık kalmak ve hedef dilde eşdeğerini bulmak bu yöntemin en başlıca şartlarından idi.⁸²

Harfi tercüme metodunu esas alan çevirmen, kaynak metnin her bir kelimesini ayrı şekilde ele alır, hedef dildeki onun yerine kullanılabilecek sözlerle değiştirir. Ancak sanatsal ve bilimsel bir tercümede kelimelerin karşılığını koymak yeterli olmayıp, her iki dilinde gramer kurallarını, edebi inceliklerini bilmek, metnin aslına sadakat ve akıcılığına riayet etmek gerekir. Dillerin söz dizimi ve fonetiği birbirinden farklı olduğu için bu işlemlerin gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Bazı dillerdeki birden fazla anlam ifade eden ve yazılış durumuna göre değişik şekillerde okunabilen kelimelerin bağlamı gözönünde bulundurulacak olursa, bu tercümenin zorluğu açıkça görülebilir.

Deyimsel ifadelerin, mecazların, edatların ve bağlaçların kullanımı ile fakir ve zengin diller vardır. Zengin bir dilin başka bir dile çevirisi de bir o kadar zordur. Bazen de diller çeviri için uygun olmayabilir. Ünlü Hint şairi Rabindranat Tagore'a (ö. 1941) şiirini İngilizce'ye çevirmesi istenince onun cevabının örneğinde olduğu gibi:

Hinduca yazdığım eserler, kendi fikirlerimi ihtiva etmiş olsalar bile, onları İngilizce'ye tercüme etmekten acizim, zira, bu tercümede İngilizce Hinduca için elverişli değildir.⁸³

Bu sınıflandırmanın aksine Nesrin Bayraktar'a göre, hiç bir dil diğerinden daha varsıl, daha yoksul ya da, daha güzel diye nitelendirilmemelidir. Çünkü 'diller ihtiyaç duydukları sözcükleri türetirler ya da, ödünç alırlar'⁸⁴. Heidegger'in (ö. 1976) her dil bir 'anadili'dir ve bu bakımdan diller eşsizdir, aralarında bir üstünlükten söz edilemez'⁸⁵ görüşü de Bayraktar'ın görüşünü destekler niteliktedir.

Genel olarak kabul edilen görüş ise, harfi tercüme tarzının edebi eserlerde, özellikle Kur'an-ı Kerim'in çevirisinde kullanımının son derece güç olması yönündedir. Çünkü

⁸¹ Aydıöz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri Ve Konulu Tefsir*, s. 25.

⁸² Hacımüftüoğlu, s. 36.

⁸³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, s. 219.

⁸⁴ Nesrin Bayraktar, **Dil Bilimi**, 4. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık 2014, s. 5.

⁸⁵ Durmuş, s. 79.

Kur'an'da ses-mana bütünlüğü, bununla beraber yoğun bir şekilde kullanılmış mecaz, deyim, istiare vd. vardır. Ancak Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinin bu methodla tercüme edildiği de görülmektedir. Bu kuram ile yapılan tercümelemler genellikle mananın okuyucu tarafından anlaşılmasını güçleştirmekte, okuyucuyu yormaktadır. Ancak modern dönemde –XX. yüzyılın sonlarından itibaren-tercümenin 'doğru bir tercüme' olarak kabul görmesi için harfî tercüme metodunun gerekliliği görüşü değişmiştir. Öyle ki, tercüme kavramı 'kaynak metnin manasını okuyucuya en güzel, en açıklayıcı ve okuduğunda kaynak metnin kendi kültüründe verdiği zevki duyurucu' şeklinde biçimlenmiştir.

1.2. Tefsiri/Manevi/Yoruma Dayalı Tercüme

Tefsiri tercüme, kaynak dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın, herhangi bir sözün anlamını bazı şerh ve izahlarla başka dile nakletmektir. Bir sözün manasının başka bir dilde yeniden üretilmesi şeklinde de tarif edilebilir.⁸⁶ Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, harfî tercümedeki 'kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmak' kaydı tefsiri tercüme için geçerli değildir. Tefsiri tercümede çevirmen kaynak metnin manasını hedef dile kendi ifadeleriyle aktarmaktadır. Özetle, bu kuramın en mühim şartı kaynak metnin zahiri şekline bağlı kalmaksızın, ihtiva ettiği manayı hedef dilde en güzel bir şekilde sunmaktır.

Her çeviri büyük ölçüde hizmet ettiği hedefler doğrultusunda, başka bir deyişle amaç kültürün normları çerçevesinde oluşturulmuş bir metindir.⁸⁷ Nasıl ki, kaynak metin kendi kültür normları için üretilen bir metin niteliğindeyse, çeviri de bulunduğu kültür normları çerçevesinde yepyeni bir metindir. Kaynak metinden sadece betimleyici çalışmalar sürecinde yararlanılabilir, çeviri sürecinde ise onun dokunulmazlığı dikkate alınmaz. Hilmi Ziya Ülken'e (ö. 1974) *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* isimli eserinde bu hususun önemine dikkat çekerek, şu sözleri ifade eder:

Tercümenin yalnız bir nakil işi olmayıp, adeta yeni bir eser vermek olduğunu ekseriya unutulduğu için cümleler aynen çevrilmekte ve Türkçe üsluba sokulmamaktadır. Kanaatimce bu dil aykırılığı okuyucuyu tercüme eserlerden

⁸⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulu*, s. 217.

⁸⁷ Sakine F. Eruz, **Çeviriden Çeviribilime**, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları 2003, s.52.

soğutmaya sebep olduğu için, teferruata ait tercüme eserlerinden çok daha zararlıdır.⁸⁸

Harfi ve tefsiri tercüme kıyaslanacak olursa, tefsiri tercümenin çevirmen açısından daha kolay bir yöntem olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu metod okur için daha anlaşılır ve zevk verici bir metnin ortaya konulmasında büyük etkindir.

1.3. Meal/Çeviri Tarihi

Kur'an, Allah-ü Teala'nın insanlığa en büyük lütfudur. O her şeyden önce Kelamullallah'tır. Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in en büyük ve Kıyamete kadar sürecek mucizesi, İslam ümmetine devamlı doğru yolu gösterecek hidayet rehberidir. Bu durumda her Müslümanın görevi böyle eşsiz bir kelimadan azami surette istifade etmek; okumak, anlamak, ayetleri üzerinde düşünmek ve en önemlisi bu öğretileri uygulamaktır.

Kur'an evrensel bir mesajdır. Muhatabı da tüm insanlıktır. Ancak Allah-ü Teala kelamında 6 yerde "قرانا عربيا" "*Arapça bir Kur'an*",* bir ayette "حكما عربيا" "*Arapça bir Hükm*"** ve "لسانا عربيا" "*Arapça*"*** buyurarak Kur'an'ın Arapça oluşunu vurgulamış ve dikkatleri çekmiştir. Çünkü bu yüce kelamın ilk muhatapları Araplardır. İslamiyetin yayılmasından ve acemlerin (arap olmayanlar) İslam'ı kabulünden sonra Kur'an'ın tercümesine ihtiyaç duyulmuştur. Kur'an'ın tercüme edilmesi tebliğin en önemli bir unsuru haline gelmiş, Müslüman alimlerin bu görevi yerine getirmeleri lüzumu ortaya çıkmıştır. Peki Kur'an-ı Kerim'in tercümesi caiz midir? Kur'an'ın tercümesine Kur'an denilebilir mi veya çeviri Kur'an yerine geçer mi? Çeviriyle ibadet caiz midir? Şimdi bu sorulara ekseninde ilgili konular ele alınacaktır.

1.3.1. Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi

Kur'an'ın tercüme edilip edilmeyeceği meselesi özellikle son yüz-yüzelli yıl içerisinde pek çok kez tartışma konusu olmuştur. Kur'an'ın başka dillere tercüme edilemeyeceğini

⁸⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1996, s. 347-348. Akt: Eruz, *Çokkültürlülük ve Çeviri; Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, İstanbul: Multilingual 2010, s.160.

* Yusuf, 12/2; Taha, 20/113; Zümer, 39/27-28; Fussilet, 41/3; Şura, 42/7; Zuhruf, 43/3.

** Rad, 13/37.

*** Nahl, 16/103; Şuara, 26/192-195; Ahkaf, 46/12.

savunanlar* ve Kur'an'ın tercümesinin gerekli olduğunu söyleyenler** kendi görüşlerini delillerle haklı çıkarmaya çalışmıştır. Genel olarak çoğunluk Kur'an'ın tercümesinin gerekli olduğu kanaatindedir. Bu görüşteki alimler Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in mektuplarında bulunan ayetlerin tercüme edilmesi, Selman-ı Farisi'ye (ö. m/656) atfedilen Fatıha suresinin tercümesi,*** başta Ebu Hanife olmak üzere bazı mezhep imamlarının ve önemli alimlerin konuyla ilgili görüş ve düşünceleri, Kur'an'ın evrensel oluşu, ilk zamanlardan günümüze kadar az veya çok tercüme faaliyetlerinin devam etmesi gibi hususları Kur'an'ın tercümesinin gerekliliği için vazgeçilmez deliller olarak kabul etmişlerdir.⁸⁹ Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilebileceğini söyleyenlerin maksadı onun tefsiri tercümeleridir. Çünkü tercümedeki noksan ve eksiklik onun metnine değil, mütercimlerin hata, müsamaha ve noksanlıklarına hamledilir. Kur'an'ın harfî tercümesinin yapılamayacağı hususunda İslam alimleri icma' ile ittifak halindedirler. Kur'an-ı Kerim'in harfî tercümesinin muhal oluşunun bazı belirgin sebepleri aşağıdaki maddelerde özetlenmiştir:

- a. Kur'an ayetlerinde ilk anda anlaşılan manadan başka ikinci, üçüncü veya daha fazla anlam çıkarmanın mümkün olması,
- b. Kur'an kelimelerinin bazılarının birden fazla mana taşıması,
- c. Kur'an kelimelerinin bazılarının başka dilde karşılığının olmaması,
- d. Kur'an'ın Arapça'nın bir özelliği sebebiyle zengin ve farklı bir edat kullanımına sahip olması,
- e. Kur'an cümlelerinin bazılarında birden fazla i'rap ihtimalinin bulunması ve bunun birkaç mana ihtimalini ortaya çıkarması,
- f. Kur'an metninde birden fazla kıraat vecihlerinin bulunması ve dolayısıyla bunun manaya farklı şekilde etkilemesi,
- g. Kur'an'da mecaz ifade eden ibarelerin bulunması ve bunları tercüme etmenin zorluğu,
- h. Kur'an ifadelerinin insanı hayrete düşüren bir ses ve mana uyumu taşıması ve bunun tercüme de yansıtılmasının imkansızlığı,

* İbn Kuteybe, Kaffal, Şatıbi, Zerkeşi, Suyuti, Mustafa Sabri, Muhammed Mustafa Şatır, Ahmet Mithat Efendi, M. Reşit Rza, Ahmed Hamdi Akseki, Mennau'l-Kattan vd.

** Ebu Hanife, Cessas, Buhari, Zemaşeri, Kurtubi, Ebussud, Meraği, Ferid Vecdi, Mevdudi, Hamidullah, Elmalılı, Süleyman Ateş, Suat Yıldırım vd.

*** Sait Şimşek "*Fatıha Suresi ve Türkçe Namaz*" isimli eserinde rivayetin sahih olmadığını, bu bağlamda farklı rivayetlerin olduğunu, söz konusu rivayetlerin ise sadece mezhep gayretkeşliğinden dolayı bazı Hanefî Fıkıh kitaplarında zikredildiğini söylemektedir. Bu kısım Zülfikar Durmuş'un *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri* s. 86'dan alınmıştır.

⁸⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, s. 177-207.

- i. Kur'an'da müteşabih ayetlerin manasının tespitinin ve başka bir dile aktarmanın güçlüğü,
- j. Kur'an'da kullanılan zamirlerden bazılarının kimlere ait olduğunun farklı anlayışlara açık olması,
- k. Arapça'da bütün kelimelerde Türkçe gibi bazı dillerde olmayan erkeklik ve dişiliğin söz konusu olması,
- l. Kur'an dili olan Arapça'nın kendine has –Türkçe gibi bazı dillerden çok farklı- bir cümle yapısı ve fiil çekimine sahip olması.⁹⁰

Tefsiri tercümeyle savunanlar Kur'an'ın Arapça nazmındaki kudsiyeti inkar etmemiş, belağat yönünden yüceliğinin çeviriyle aktarılamayacağını, hatta tercümenin Kur'an'ın i'cazını ve i'caza bağlı tali manalarını yok edeceğini kabul ederek, Kur'an'ın genel anlamdaki asli manalarının başka bir dile nakledilirken koruna bileceğini iddia etmişlerdir. Bununla beraber Kur'an'ın Arapça metninin tercüme olduğu görüşünü savunanlar da vardır. Örneğin, Kur'an'ın tercümesi meselesine başka bir açıdan bakan Hidayet Aydar makalesinde şu sözlere yer verir:

Kur'an gerçek anlamda bir tercümedir; hakkı tam verilmiş, bütün mana ve maksatları aktarılabilmüş son derece başarılı, mükemmel bir göksel tercümedir. Bazı Kur'an ayetlerinde, her şeyin kaydedildiği, bir kitapta teker teker sayıp döküldüğü belirtilirken,* bu kitapla hem Levh-i Mahfuz/ Kitab-ı Meknun/ Ümmü'l-Kitab'ın, hem de Kur'an'ın murad edilmiş olabileceği söylenmektedir. Bu da gösteriyor ki, Kur'an bağlamında Levh-ı Mahfuz'da her ne varsa hepsi, herhangi bir şey eksiltilmeksizin veya ilave yapılmaksızın, bütün mana ve maksatları aynen aktarılacak şekilde Levh-ı Mahfuz'daki soyut halinden, dünyada ses, harf, lafız, kelime ve ibareler büründürülerek Arapça'ya tercüme edilmiştir. Elimizde bulunan Kur'an ile Levh-i Mahfuz'daki soyut nüsha arasındaki fark, beynimizdeki ile kağıt üzerindeki fark gibidir; sadece biri soyut, diğeri ise somuttur; mana olarak aynıdır.⁹¹

Fakat, bu görüş sadece farklı bir yorum olarak değerlendirilebilir. Nitekim insan beyninde var olan bilgiler, düşünceler kağıda döküldüğü andan itibaren orijinal metin statüsü kazanmaktadır. Hiç kimse kaleme aldığı eserleri zihnindekilerin tercümesi olduğunu belirtmez. Kaldı ki, bu ilahi kaynaklı bir kelim için söylenilsin.

⁹⁰ Mevlüt Güngör, "Kur'an Tercümesine "Kur'an" Denilebilir Mi?", **Dini Araştırmalar Dergisi**, C: 8, S: 22, s. 128-129.

* En'am, 6/38,59; İsrâ, 17/58; Hac, 22/70; Neml, 27/75; Ahzab, 33/6; Sebe', 34/3, Fatır, 35/11.

⁹¹ Aydar, *Kur'an Ve Tercüme (Göksel Alemde Tercüme Edilmiş Olabileceğine Dair Bir Deneme)*, s. 127-128.

1.3.2. Kur'an-ı Kerim'in Tercümesine 'Kur'an' Denilebilir mi?

Kur'an'ın tercümesi meselesi dışında, Kur'an tercümesine 'Kur'an' denilmesi ve Kur'an'ın yerine geçmesi meselesi de alimler tarafından tartışılmıştır. Kur'an tercümelerinin Kur'an'ın yerine geçebileceğini savunanlara göre, asıl olan manadır, lafız ise, sadece bir vasıttır. Bir kelam manası anlaşılmaksızın okunursa, kelimeler arasındaki ahengle, kutsallığına olan imanın birleşmesinden kaynaklanan etkileşim ortaya çıkar. Fakat dinin maksadı tam olarak bilinemez. Zira, Peygamber Efendimiz (s.a.s) "هل ينفع القرآن الا بالعلم" "Kur'an ancak ilimle fayda verir" –buyurmuştur.⁹² Özetle, ilgili görüş sahipleri, Kur'an'ın anlamının bilinmeden okunmasının bir fayda vermeyeceğini, çevrilmesinin mutlakiyet arzettiğini ve bu çevirilerin de Kur'an yerine geçtiğini iddia etmektedirler. Bu görüş sahiplerinin delil olarak öne sürdükleri ayetler ise, şunlardır:

- "ان هذا لفي الصحف الاولى صحف ابراهيم و موسى" "*Şüphesiz bunlar ilk sayfalarda, İbrahim ve Musa'nın sayfalarında da vardır.*"*

İlgili görüşün savunucularına göre, A'la suresinin 18-19. ayetlerinde geçen ان هذا لفي الصحف الاولى ifadesi, Kur'an'ın tümüyle, kendinden önceki kutsal kitab ve suhurlarda – Arapça değil de onların kendi dilinde- olduğunu göstermektedir. Bununla da lisanın bir önemi kalmamakta, manaya dikkat çekilmektedir. Ancak ayet bağlamıyla ele alındığında Kur'an'ın tümü değil, bir kaç ayeti, olsa-olsa bu surenin tamamı kastedildiği açıkça görülür. Zira, Kur'an'ın tümü kutsal kitaplarda olsaydı, isimleri Tevrat, Zebur, İncil gibi farklı olmazdı. Ayrıca, Adem (a.s)'a 10, Şit (a.s)'a 50, İdris (a.s)'a 30 ve İbrahim (a.s)'a 10 sayfa gönderilmiştir. Kur'an'ın tamamının bu sayfalarda olmasıysa, imkansızdır. Bir başka sebep ise, Kur'an'ın Kıyamete kadar korunacak olmasıdır ki, bu da önceki kutsal kitab ve suhurların korunmasını zorunlu kılar. Ancak Kutsal kitapların tahrif olunduğu malumdur. Bilindiği üzere her peygamber, selefının getirdiği mesajın tahrifi üzerine gönderilmektedir.

- "وانه لفي زبر الاولين" "*Şüphesiz bu öncekilerin kitaplarında da vardır.*"**

⁹² Ercan Şen, "Milaslı İsmail Hakkı'nın (1870-1938) Kur'an Tercümesine Dair Bir Risalesi: "Kur'an Tercüme Edilebilir mi? ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme ve Tefsiri", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, C: I, S: 2, s. 272.

* A'la, 87/18-19.

** Şuara, 26/ 196.

Şuara suresinin 196. ayetine gelince ise, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye (ö. 1954) göre, ayetteki birinci zamir Kur'an'a ait değildir. Nitekim, bu ayet Kur'an'ın öncekilerin kitaplarında zikr olunduğu belirtmektedir. Ayetin devamında gelen "İsrailoğulları bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir ayet (bir delil) değil miydi?" ayeti de bu görüşü teyid etmektedir.⁹³

➤ " ولو جعلناه قرآنا عجميا لقالوا لولا فصلت آياتها لعجمي و عربي " "Eğer biz Kur'an'ı yabancı bir dille gönderseydik derler ki: "Neden, onun ayetleri açıkça beyan edilmedi? Dil yabancı, muhatap arap! Olur mu böyle şey?"*

Çevirilerin Kur'an yerine geçeceğini iddia edenler Fussilet suresinin 44. ayetini şu şekilde açıklamaktadır. Allah Kur'an'ı başka dilde indirseydi de, Kur'an olacaktı. O halde Arapça olması veya başka bir dilde olması asli bir unsur değil, fer'i bir unsurdur. Elbette Allah Kur'an'ı hangi dilde indirseydi, o dilde hem lafzı, hem de manası itibariyle Allah'ın kelamı olacaktı. Çünkü –örnek olarak- Kur'an'ı Türkçe, Hindçe, Japonca vs. indiren Allah'tır. Ancak insanların yaptığı tercümede araya beşer unsuru girmektedir. Beşer ise, hatadan arınmış değildir.

Hülasa, Kur'an hem manası, hem de lafzıyla Kur'an'dır. Allah-ü Teala tehdidi ayetleri** ile tüm insanlığa Kıyamete kadar meydan okumuştur. Ne Arapça, ne de başka bir lisanda Kur'an'ın bir benzerinin -hiç bir zaman- getirilemeyeceğini Müslümanlara müjdelemiştir. O halde Kur'an tercümesinin Kur'an yerine geçeceğini savunmak, tehdidi ayetlerini inkar etmek olmaz mı? Kur'an'da hata ihtimali olmadığı halde, tercümede bu kaçınılmazdır. Tercümenin Kur'an yerine geçirilmesi ve onunla bir tutulması Kur'an'ın asli manalarına delalet yönünden de olsa imkansızdır. Bu nedenle tercüme ne sadece isim, ne de delalet ettiği mana yönünden 'Kur'an' olabilir.

1.3.3. Tercüme ile Namaz Kılmanın Hükümü

Çağdaş dönemde Kur'an tercümeleri üzerinden sürdürülen ilginç tartışmalardan biri de Kur'an tercümesiyle namaz kılmanın hükümü meselesidir. Modernitenin bütün dinamiklerini gözönüne alarak analiz edilmesi gereken bu mesele, 1930'lu yıllarda Türkiye ve Mısır'da en sıcak tartışma konularından biri olmuştur. Türkiye'de Ezan-ı

⁹³ Mustafa Sabri, **Kur'an Tercümesi Meselesi**, çev. Süleyman Çelik, İstanbul: Bedir Yayınevi 1993, s. 58.

* Fussilet, 41/44.

** Kasas, 28/49; İsrâ, 17/88, Tur, 52/33-34; Hud, 11/13-14; Yunus, 10/38; Bakara, 2/ 23-24

Muhammedi'den sonra Kur'an'ın da Arapça aslı yasaklanarak, ibadet ve tilavette tercümesinin kullanılması hedefleniyordu. Benzer durum Mısır için de geçerliydi. Nitekim, Mısır'da da, Kur'an'ın modern ve çağdaş Arapça'ya çevirisi yapılmak isteniyordu. Bir takım reformcu müellifler, ilahi vahiy olan asıl metinle, kul yapısı tercümeyle eşit tutuyor, böylece İslam dininin ana kaynağını; nazm-ı ilahiye profanlaştırmak istiyorlardı.⁹⁴ Dönemin entelektüellerinin bu konudaki görüşleri sorgulanmalı ve analitik bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Burada ise, sadece mezheb imamlarının görüşlerine yer verilecektir.

İslam alimleri Kur'an tercümelerinin Kur'an yerine tilavetinin yasaklanması hususunda hemen hemen ittifak ediyorlar. Şafiilere,⁹⁵ Malikilere,⁹⁶ ve Hanbelilere⁹⁷ göre, Arapça'nın dışında bir lisanla Kur'an'ın kıraati caiz değildir. Bu sebeple, tercümeyle kılınan namaz sahih kabul edilmemektedir. Hanefilere göre de, Arapça'dan başka bir lisanla kıraat caiz değildir. Ancak Ebu Hanife'nin (ö. 148/767) namazda böyle bir kıraati caiz gördüğü, daha sonra bu görüşünden döndüğü rivayet edilir. İmameyn, Arapça'ya güç yetiren kimsenin Arapça dışında bir kıraatle eda ettiği namazın fasit, güç yetiremeyenin ise, tercümeyle namaz kılmasının caiz olduğuna fetva vermiştir.⁹⁸

1.4. Kur'an-ı Kerim'in Başka Dillerdeki Tercümeleri

Kur'an-ı Kerim tüm insanlığa gönderilmiş bir kitaptır. Araplarla beraber Kur'an'ın hitap ettiği Arap olmayanlar da Kur'an'ı anlamak hakkına sahiptir. Bu anlamda en büyük kolaylık ise, Kur'an'ın kendi dillerine yapılmış çevirileridir. Genel kabule göre, Kur'an-ı Kerim'in tercüme edilmesinin başlangıç tarihi Peygamber Efendimiz (s.a.s) zamanında İslam'a davet mektupları ile başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Selman el-Farisi'nin Fatıha suresini Farsça'ya çevirmesinden başka Kur'an'ın tercümesine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bözürk b. Şehriyar'ın (IV/X yüzyıl?) *Acaibu'l-Hind ve's-Sind* adlı eserinde verdiği bilgiye göre, Kur'an ilk kez h. 270 yılında Sindçe'ye veya Multanice'ye çevrilmiştir. Bir başka görüşe göre ise, Kur'an'ın ilk tercümesi

⁹⁴ Sabri, s. 218.

⁹⁵ Nevevi, Ebi Zekeriyya Muhyiddin b. eş-Şeref; İbn Hacer Askalani, Ahmet b. Ali; er-Rafii, Ebu'l-Kasım Abdu'l-Kerim b. Muhammed, **el-Mecmu' Şerhu'l- Müzehheb;et-Telhisu'l-Habir fi Tahrici'r-Rafii'l-Kebir;Fethu'l-Azim Şerhu'l-Veciz**, I-XX, Beyrut: Daru'l-Fikr, t.y., C: III, s. 379.

⁹⁶ Enes İbn Malik (h.179) **el-Müdevvenetü'l-Kübra**, I-VI, Beyrut: Daru Sadir, t.y., C: I, s. 62-64.

⁹⁷ İbn Kudame Makdisi'l-Cemmailiyyi'd-Dimaşkiyyi's-Salihiyyi'l-Hanbeli, Muvaffekuddin Ebi Muhammed Abdillah b. Ahmed b. Muhammed (ö. h/620), **el-Muğni**, thk: Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki ve Dr. Abdulfettah Muhammed el-Hulv, I-XV, 4. Baskı, Riyad: Deru Alemi'l-Kütübi 1419/1999, C: III, s. 158-160.

⁹⁸ Serahsi, eş-Şemseddin, **Kitabu'l-Mebcut**, 2. Baskı, I-XXX, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, t.y. C: I, s. 36-37.

Berberice'ye h. 127 yılında yapılmıştır.⁹⁹ Daha sonraki dönemlerde Kur'an tercümelerine kısmen rastlanmaktadır.

XVI-XIX. yüzyıllarda Batı'da sosyo-politik düzenin değişmesi, dini alanda, özellikle de, kitab-ı Mukaddes'e yönelik bir takım reformlar yapılması; Martin Lütther'in 1521 yılında Wittenberg Kilisesi'ne protesto amaçlı 95 maddelik bir bildiriye asarak, dinde reform istemesi ve 1789 Fransız İhtilali'nden sonra ulus/nation kavramının ortaya çıkması gibi olaylar İslam Dünyası'nı da etkisi altına aldı. Bundan sonra Kur'an'ın farklı milletler tarafından anlaşılmasının gerekliliği öne sürülerek çok sayıda çevirileri yapıldı. Bu konuda aşağıdaki şekilde taksim yapılabilir:

1.4.1. Doğu Dillerine Yapılan Tercümeleler

İslam Hilafeti çok kısa bir sürede üç kıtaya yayılmış, İslami fetihler Doğu'dan Çin'e, Batı'dan İspanya'ya kadar geniş bir coğrafi alanı egemenliğine almıştır. Nitekim İslam'ın bu topraklarda tebliğ edilmesi, Kur'an'ın buradaki halklara kendi dillerinde anlatılmasıyla başlamıştır. İlk dönem çevirileri bunun için yazılı değil, sözlü çeviriler şeklinde olmuştur. Yazılı Kur'an çevirileri ise, daha sonraki dönemlere aittir. İslam fetihleriyle, Batı'ya kıyasla Doğu devletleri daha erken İslamı kabul etmiştir. Bu sebeple, Doğu'da çeviriler de daha erken yapılmıştır. Batı'dan farklı olarak –Batı dünyası genel itibarıyla Kur'an'a “ilmi çerçeve”de yaklaşmıştır- bu çevirilerin daha çok Müslüman yerel halkın mukaddes kitabını anlamasını amaçladığı görülmektedir. Kur'an çevirilerinin yapıldığı Doğu dillerinden öne çıkanlarsa, şunlardır:

1.4.1.1. Farsça'ya Yapılan Çeviriler

Kur'an-ı Kerim ilk olarak Fars diline çevrilmiştir. Samanoğullarından Mansur bin Nuh (ö. 365/976) tarafından teşkil edilen bir kurulca Kur'an-ı Kerim'in Farsça'ya çevrildiği bilinmektedir.¹⁰⁰ Hala birer nüshası Ayasofya ve Drezden Kütüphaneleri'nde bulunan bu çeviri Taberi'nin tefsiri esas alınarak yapılmıştır. Tercüme satır-arası harfî tercüme metoduyla, Farsça cümle sözdizimi dikkate alınmayarak, Arapça kelimelerin altına Farsça karşılıklarının yazılmasıyla oluşturulmuştur. Bu tercüme ilk dönemlerde yapılmış Farsça veya Türkçe çevirilere kaynak ve model olmuştur. Bu çeviriden başka

⁹⁹ Aydar, *Kur'an 'i-Kerim'in Tercümesi Meselesi*, s. 91.

¹⁰⁰ Mehmet Şeker, “İslam Tarihinde Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye İlk Çevirileri”, **Kur'an Mealleri Sempozyumu – eleştiriler ve öneriler- 24-26 Nisan 2003 İzmir**, Ankara: DİB Yayınları 2007, s. 15.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevi (ö. 1176/1762) 1737 yılında Kur'an'ın Farsça'ya çevirisini tamamlamıştır. Ed-Dihlevi'in *Fethu'r-Rahman* isimli çevirisi Hindistan'da yapılan ilk Kur'an çevirisi olma özelliğine sahiptir.¹⁰¹

1.4.1.2. Türkçe'ye Yapılan Çeviriler

Kur'an-ı Kerim'in çevirisinin yapıldığı en eski (IV.-V./X.-XI.) dillerden birisi de Türk dilidir. Zeki Velidi Togan'a (ö. 1970) göre, Kur'an'ın Türkçe'ye çevirisi ilk kez miladi XI. yüzyılın başlarında yapılmıştır. Togan makalesinde mütercimlerin Mansur b. Nuh'un kurulundaki Türk alimler olduğu ihtimalini de kaydeder.¹⁰² M. Fuad Köprülü (ö. 1966) ise, ilk tercümenin Kur'an'ın Farsça çevirisinden yaklaşık bir asır sonra h. IV. yüzyılın sonunda veya V. yüzyılın başında Batı Türkistan'da yapıldığı görüşündedir.¹⁰³ Bu çeviri 734/1333 yılında Şirazlı Muhammed b. El-Hac Devletşah (ö. XIV. yüzyıl) tarafından Oğuz Türkçe'si ile derlenmiştir.

Selçuklu dönemine (1040-1157) ait Kur'an'ın Türkçe çevirilerine henüz rastlanmamıştır. Bunun sebebi, muhtemelen ilim dilinin Arapça'yla, resmi ve sanat dilinin Farsça -Türkçe hanedan ve ordu dilidir- olmasıdır. Osmanlı dönemine (1299-1923) geldiğindeyse, Türkçe büyük tefsirlerin bu dönemde yazıldığı görülmektedir.¹⁰⁴ Bu dönemde Türkçe basılan ilk tercüme ve tefsir Ayıntabi Mehmet Efendi'nin (ö. 1111/1699) *Tefsiri Tibyan* isimli çalışmasıdır. Bu tercüme 1257/1841 yılında Bulak Maatbaası'nda basılmıştır. I. Meşrutiyet döneminden sonra birçok alim Kur'an'ın tercümesine izin vermiş, fakat asıl maksadın bu olmadığına farkına varan Sultan II. Abdülhamit (ö. 1918) bizzat kendisi bu işe engel olmuştur.

Kur'an Türkçe çevirilerinin -inkılapların hayata geçirilmesinde en büyük amil olduğu bir döneme- Cumhuriyet dönemine geldiğinde, din-siyaset ilişkilerinin daha da sıkılaşmış ve ilk birkaç ay içinde yayımlanan Türkçe çevirilerin girişlerinde bu husus devamlı bir şekilde tekrarlanmış olduğu gözlemlenmektedir.¹⁰⁵ Cumhuriyet döneminde Kur'an çevirilerinin eskiye nazaran bire-on artmıştır. Bu dönem çevirilerinin en belirgin özelliği, keyfiyetten ziyade kemiyetin önde olması şeklinde nitelendirilebilir. Ancak bu

¹⁰¹ Durmuş, s. 91.

¹⁰² Zeki Velidi Togan, "Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 1959-60 C: III, s.135.

¹⁰³ Mehmet Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Ötüken Yayınları 1980, s. 163.

¹⁰⁴ Şeker, s. 11.

¹⁰⁵ Düccane Cündioğlu, **Türkçe Kur'an Ve Cumhuriyet İdeolojisi**, İstanbul: Kitabevi 1998, s. 28.

dönemde sadece birbirini tekrarlayan çevirilerin hazırlanmadığını, orjinal tercümelerin ortaya konulduğunu belirtmek gerekir. Cumhuriyet Türkiye'sinde latin alfabesi ile basılmış ilk tercüme, İzmirli İsmail Hakkı'nın (ö. 1946) *Ma'ani-i Kur'an* isimli çalışmasıdır. Bu dönem yapılmış Kur'an tercümelerinden ise, Elmalılı Hamdi Yazır *Hak Dini Kur'an Dili*, Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952) *Kur'an-ı Kerim'in Tercüme ve Tefsiri Şerifi Tanrı Buyruğu*, Hasan Basri Çantay *Kur'an-ı Hakim ve Meal-ı Kerim*, meal-tefsirleri örnek verilebilir. Daha sonraki dönemlerdeyse, Hüseyin Atay-Yaşar Kutluay (1961), Ali Fikri Yavuz (1967), Süleyman Ateş (1975), Ali Özek-Hayreddin Karaman (1982), Yaşar Nuri Öztürk (1982), Suat Yıldırım (1998), Yusuf Işıcık (2008), Mustafa İslamoğlu (2011), Mustafa Öztürk (2011), Murat Sülün (2012) vd. Kur'an'a meal vermiştir.

1.4.1.3. Hint Alt Kıtası ve Uzak Doğu Dillerine Yapılan Çeviriler

Hint Alt Kıtası ve Uzak Doğu'da Kur'an'ın ilk çevirileri erken dönemlerde yapılmıştır. Urdu'ca ilk Kur'an tercümesi Şah Veliyyullah ed-Dihlevi'nin ortanca oğlu Mevlana Şah Refiuddin ed-Dihlevi'ye (ö. 1233/1818) aittir. 1776 yılında tamamlanan çalışma, 1838'de Kalküta'da basılmıştır.¹⁰⁶ Mevlana Şah Refiuddin sadece çeviri yapmakla kalmamış, Urduca tefsir de yazmıştır. Bu çalışmanın akabinde ed-Dihlevi'nin küçük oğlu Şah Abdülkadir ed-Dihlevi (ö. 1230/1815) Kur'an'a meal vermiştir. Sözü edilen çeviri 12, 14 veya 18 yılda özenle hazırlanmış, üslubunun akıcı olması sebebiyle ağabeyinin çevirisiyle kıyasta, genele daha çok hitap etmiştir. Büyük İslam alimlerinden Ebu'l-Ala Mevdudi (ö. 1979) de Urduca *Tefhimü'l-Kur'an* isimli bir tefsir ve bu tefsiri için *Tercüme-i Kur'an maa Muhtasar Havaşi* (Kısa Açıklamalı Kur'an Tercümesi) isimli bir tercüme yazmıştır. Mevdudi "Arabı-i mübin ile inen Kur'an'ı Urdu-i mübin ile yansıtmaya çalıştım, konu Kur'an olduğu için de çok dikkat ettim" demiştir.¹⁰⁷

Sind'çe mevcut ilk Kur'an tercümesi İhved Azizullah Muteallevi'ye, ilk basılmış tercüme ise Muhammed Sıddiki'ye aittir. Bu tercüme 1867 yılında Lahor'da basılmıştır. Dr. Ahmet Şah Mesihi ise, Kur'an'ı Hintçe'ye tam şekilde çeviren ilk kişidir. Bu tercüme 1915 yılında basılmıştır. Çin'ce ilk çeviri 1889 yılında basılmıştır. Bu çeviri

¹⁰⁶ Abdulhamit Birişik, "Kur'an Tercümesinde Hind Alt Kıtası Örneğinden Yararlanma", *Kur'an Mealleri Sempozyumu –eleştiriler ve öneriler- 24-26 Nisan 2003 İzmir*, s. 52.

¹⁰⁷ Birişik, *Kur'an Tercümesinde Hind Alt Kıtası Örneğinden Yararlanma*, s. 59.

Ma Lian Yuan'a aittir. Japonca ilk Kur'an tercümesi Kon Khi Sakamoto tarafından yapılmış ve 1920 yılında basılmıştır.¹⁰⁸

1.4.2. Batı Dillerine Yapılan Tercümeleler

Batı dünyası da Kur'an-ı Kerim'e kayıtsız kalamamıştır. Bunun bir neticesi olarak Kur'an-ı Kerim ilk kez 1143 yılında İspanya'da (Endülüs) Latince'ye çevrilmiş, Theodor Bibliander (1564) tarafından Bale'de basılmıştır. Kur'an 1547'de Venice'de basılmak üzere İtalyanca'ya çevrilmiştir. XVII. yüzyıl Batı'da sistematik şekilde Kur'an çevirilerin yapıldığı yüzyıldır. Bu yüzyıl oryantalistlerin edilgen, İslam medeniyetinin etken görüldüğü bir dönemdir.¹⁰⁹

Almanca'ya yapılmış ilk Kur'an çevirisi 1616 yılında Soloman Schwigger (ö. 1622) tarafından *Der Turken Alcoran* (Türklerin Kur'an'ı) ismiyle basılmıştır. Kur'an'ı Almanca'ya kafiyeli aktaran ise, Friedrich Rückert (ö. 1866) olmuştur. 1963 ile 1966 yılları arasında Stuttgart'ta dört cilt halinde Kur'an'ın tam bir Almanca çevirisi de yayınlanmıştır.¹¹⁰

Fransızca ilk çeviriye, Andre Du Ryer (ö. 1660) tarafından yapılmış ve 1647'de basılmıştır. Müslüman alimlerden Muhammed Hamidullah'ın (ö. 2002) *Le Saint Coran* (Aziz Kur'an) isimli çevirisi de Fransızca'dır. İlk baskısı 1959'da yapılan bu çevirinin on beşinci baskısı farklı şehirlerde yeniden basılmıştır. Çeviri 2000 yılında Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık tarafından *Aziz Kur'an* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.¹¹¹

Kur'an ilk kez 1649 yılında İskoçyalı Alexander Ross (ö. 1654) tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir. Bu çeviri Arapça metinden değil, Andre Du Ryer'in Fransızca çevirisinden yapılmıştır.¹¹² Bunun dışında J. M. Rodwell (ö. 1900) 1861, E.H. Palmer (ö. 1882) 1880 yılında Kur'an'ı İngilizce'ye çevirmiştir. Muhammed Marmaduke Pickthall'un (ö. 1936) *The Meaning of the Glorious Qoran, An Explanatory Translation* (Kur'an-ı Kerim'in Meali ve Açıklamalı Çevirisi) isimli tercümesi, Arthur J. Arberry'nin (ö. 1969) 1955 yılında *The Qoran Interpreted* (Açıklamalı Kur'an) isimli iki ciltlik tercümesi de İngilizce yapılmış çevirilere örnek verilebilir. Müslüman alimlerden

¹⁰⁸ Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, s. 136.

¹⁰⁹ Durmuş, s. 97.

¹¹⁰ Montgomery Watt, *Kur'an'a Giriş*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000, s. 199.

¹¹¹ Durmuş, s. 103.

¹¹² Eruz, *Çokkültürlülük ve Çeviri; Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, s. 148.

Muhammed Esed'in *The Message of the Qur'an* (Kur'an Mesajı) çevirisinin ilk baskısı 1978 yılında, Arapça metinle ise, 1980 yılında Gibraltar şehrinde basılmıştır. Çeviri 1996'da Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.¹¹³

Rusça ilk Kur'an tercümesine gelinceyse, bu çeviri Piotr Vaslyevitch Pastnikov'a (ö. 1703) aittir. Bu tercüme Andre Du Ryer'in çevirisinden yapılmış olup, 1716 yılında basılmıştır. Arapça'dan Rusça'ya ilk çeviriyi Gordi Sablov (ö. 1880) yapmıştır. Bu çeviri 1878 yılında Kazan'da basılmıştır. Sovyet döneminde yapılmış ilk çeviriyi Ignaz Kratchkovski (ö. 1951) üstlenmiştir. 1963'de Moskva'da basılmış bu çeviri, diğer –Batı kaynaklı- çevirilerle kıyaslanacak olursa, Kur'an metnine daha bağlı kalınarak yapılmıştır denilebilir.¹¹⁴

1.5. Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümeleri

Azerbaycan toprakları İslamiyet ile miladi 642 yılında – İslam devletinin kurulmasından sadece 12 yıl sonra- şereflenmiştir. Kaynaklar ise, Kur'an-ı Kerim'in Azerbaycan diline ilk çevirilerinin hicri IX.- miladi XV. yüzyılda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan (ö. 1478) devrinde yapıldığını göstermektedir.¹¹⁵ Ancak bu tarihe kadar Kur'an'ın Azerbaycan diline çevrilmemesinin sebebi, bu topraklarda kurulan devletlerin resmi dillerinin Arapça ve Farsça olmasıdır. Yine de VII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar hiç bir çeviri yapılmamıştır demek doğru olmaz, nitekim sözlü çevirilerin olması kaçınılmazdır. Akkoyunlu devrinde (1468-1503/1508) yapılan bu çevirilerin tamamı hakkında bilgi sahibi değiliz. Bu çevirilerin günümüze ulaşmış tek örneği İran'ın Meşhed şehrindeki İmam Rıza Müzesi'nde bulunmaktadır. XX. yüzyıl başlarından itibaren, Kur'an'a yönelik çalışmalar çoğalmıştır. Bu devirden günümüze uzanan bir asırlık zaman dilimi, 'Respublika/Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kur'an Tercümeleri' (1904-1991) ve 'Respublika/Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri' (1991'den günümüze) başlığı altında taksim edilebilir.

¹¹³ Durmuş, s. 104.

¹¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Hidayet Aydar, *Kur'an'ın Tercümesi Meselesi*, s. 83-175.

¹¹⁵ <https://az.m.wikipedia.org>

1.5.1. Respublika/Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kur'an Tercümeləri

Günümüz Azərbaycan toprakları XIX. yüzylın başlarından XX. yüzylın ilk çeyreğine kadar Çarlık, XX. yüzylın sonlarına kadar da (1991) Sovyet Rusya'sının esareti altında olmuştur. Her iki rejim İslam dinini düşman görmüş, hatta Müslümanların her alanda olduğu gibi, bilim alanında da öne geçmesini engellemiştir. Böyle despot rejimlerin baskısıyla dini eserlerin kaleme alınması, tercüme edilmesi imkansız hale gelmiştir. Döneme ait Kur'an'ın çeviri ve tefsirleri oldukça azdır. Ağır baskıya rağmen az da olsa, Kur'an'ın çeviri ve tefsirleri yapılmıştır. Bu dönemde yapılan bu çeviri ve tefsirler; Məhəmməd Kərim əl-Bakuvî'nin (ö. 1939)¹¹⁶ *Keşfu'l-Hakayık an Nüketi'l-Ayati ve'd-Dekayık*,¹¹⁷ Şeyhülislam Məhəmməd həsən Mövləzadə əş-Şəkəvi'nin (ö. 1932)¹¹⁸ *Kitabu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Əhməd Həşimzadə'nin (ö. 1979) *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim* adlı tercüme-tefsir çalışmalarıdır. Verilen son örnek *-Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim* el yazma şeklindedir. Bu çalışmaların ortak özelliği Arap alfabesi ile yazılmış olması ve çevirilerin Kur'an'ın tamamını kapsamasıdır.

Bakuvî'ye ait *Keşfu'l-Hakayık* eseri, üç cild –birinci ve ikinci cildi 1904, üçüncü cildi ise 1906 yılında- olmak üzere 'Kaspi Qazeti'nde devrin ünlü iş adamı ve hayırseveri Hacı Zeynəlabidin Tağıyev'in (1924) maddi desteğiyle basılmıştır. 2496 sayfadan oluşan bu çalışmanın dili arapça ve farsça kelimelerin çok kullanımından dolayı oldukça ağırdır. Hatta günümüz okuyucuları için anlaşılmayacak kadar zordur. Fakat Arapça terkipler en güzel karşılıklarıyla Azərbaycan diline aktarılmıştır. Eser sadece Kuzey Azərbaycan'da değil, Güney Azərbaycan'da da büyük bir ilgiyle karşılanmış, hatta Abdülmecid Nevberî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. Bakuvî çeviri esnasında Zemahşeri, Tabersi (ö. 548/1153), Razi, Beyzavi, Nesefî (ö. m/1310) Ebussuud, İsmail Hakkı Bursevi (ö. 1137/1725) vb. gibi büyük müfessirlerin eserlerinden yararlanmıştı.¹¹⁹

Şəkəvi'nin *Kitabu'l-Beyan* tercüme-tefsiri ilk kez 1908 yılında Tiflis'te 'Qeyrət Mətbəəsi', daha sonra 1990 yılında 'Azər Nəşr' yayıncılık tarafından Bakü'de basılmıştır. Eser iki cilttir. Bakuvî'nin *Keşfu'l-Hakayık*'ı gibi, bu tercüme-tefsir de

¹¹⁶ Ahmet Bedir, *Gerçeğin Doğuşu Alevi Kur'an Tefsiri*, Balıkesir: Sözkesen Matbaacılık/Altınpost Yayıncılık 2012, s. VIII-XI.

¹¹⁷ Bedir, s. XI-XIII.

¹¹⁸ https://az.wikipedia.org/wiki/M%C9%99h%C9%99mm%C9%99d_M%C3%B6vlazad%C9%99

¹¹⁹ Ahmet F. Polat, "Yirminci Yüz Yıl Sonrasında Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümeləri", S: 16, s. 78.

Güney Azerbaycan'da büyük kitleler tarafından okununca 1979 yılında *Tefsiru'l-Beyan-ı Türki* adıyla Güney Azerbaycan'ın Tebriz şehrinde 'Sabiri Kütüphanesi'nde basılmıştır. Dili oldukça ağırdır. Şəkəvi tercüme-tefsirini Bakuvi'den sadece iki yıl sonra yazmış olmasına rağmen hiç etkilenmemiştir. Bu büyük müfessir tercüme-tefsirine yazdığı "*Mukaddime*" kısmında Fahreddin Razi, Kadi Beyzavi, Celaleyn, Ebüssuud vd.'den yararlandığını yazmaktadır.¹²⁰

Əhməd Həşimzadə'nin 4 ciltlik basılmamış *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim* eseri el yazma şeklindedir. Eser 'Muhammed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nin Elyazmaları Bölümü'nde C-697/9650 (I), C-698/9651 (II), C-699/9652 (III) numaraları ile kayıtlı olarak bulunmaktadır.¹²¹ Həşimzadə'nin 1962 yılında tamamladığı dört cilt ve 1658 sayfadan oluşmaktadır. Bu önemli çalışmanın hazırlanması Sovyet dönemindeki 'dini aradan kaldırma' siyasetinin gerçekleştirildiği zorlu bir tarihe denk gelmiştir. Fakat Həşimzadə Kur'an-ı Kerim'i baştan sona kadar çevirmeye ve tefsir etmeye muktedir olmuştur. Eser ilmi ölçülerde yazılmamışsa da, halkın çok iyi anlayacağı, onlara hitap eden bir üslupta kaleme alınmıştır. Eserin dili modern Azerbaycan diline çok yakındır. Müellifin yararlandığı kaynaklar *Tefsiru'l-Kebir*, *Tefsiru'l-Kadı*, *Tefsiru'l-Nesefi*, *Celaleyn*, *Cevahiru't-Tefsir*, *Tefsiru'l-Bahr*, *Tefsiru't-Tibyan*, *Tefsiru'l-Besair* vb. tefsirlerdir.¹²²

1.5.2. Respublika/Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri

Respublika/Cumhuriyet döneminde dini sahadaki 70 yıllık durgunluk son bulmuştur. Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuğu yıl (1991) ilk Kur'an tercümesi basılmıştır. Bu tercüme/meal Büniyatov ve Mammedaliyev'in ortak çalışmasıdır. Araştırmanın ana temasından biri olduğu ve daha sonraki başlıklarda geniş şekilde ele alınacağı için, burada sadece ismi zikredilmekle yetinilecektir.

Nəriman Qasımoğlu *Qur'ani-Kərim (Azərbaycan dilində izahlı)*: Bu çalışma 1993 yılında Kiril alfabesiyle 'Azərbaycan Nəşriyyat' tarafından 368 sayfa şeklinde basılmıştır. Mütercim tercüme hakkında bilgileri çalışmanın sonunda vermiştir. Çeviri

¹²⁰ Mehman İsmayılov, "Mollazadə Şəkəvi və "Kitabul-Bəyan fi Təfsiril-Quranı", *BIUEM*, 2011, № 06, s. 38.

¹²¹ Davut Aydın, *Sovyet Döneminde Azerbaycan Türkçesi ve Arap Harfleriyle Yazılan Tefsir*, www.davutayduz.com 'dan alınmıştır. er: tar: 18.04.2016, saat: 13:29.

¹²² Rəhman Nuruyev, "Qubalı Müfəssir Əhməd Həşimzadə və "Təfsiril-Qur'anil-Azim" Adlı Əsəri", *BIUEM*, 2014, № 09, s. 112-113.

20. *Yüzyılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsir ve Meal Çalışmaları* adlı yüksek lisans tezi hazırlayan Mehman İsmayılov'a göre, her ne kadar tefsiri tercüme metodu kullanılarak yapılmışsa da, çok başarılı bir tercüme sayılmamaktadır. Nitekim, Arapça'dan aktarım sırasında bazen eksik tercüme yapılmış,* bazen belli başlı kavramlar doğru karşılıklarıyla verilmemiştir.** Mütercim müteşabih ayetlerin çevirisindeyse, genel olarak başarılıdır.*** Bunun dışında, çalışmanın dili akıcı değildir.¹²³ Konu ile ilgili makale hazırlayan Fethi Ahmet Polat ise, bu görüşlere katılmamaktadır.¹²⁴ Zaten Kur'an'ın çevirisinde her bir mütercimin zaman zaman eksik tercüme yapması, kavramların doğru karşılıklarını bulamaması kaçınılmazdır. Aksi takdirde Kur'an'ın bir benzeri yapılırdı. Çevirinin bir başka özelliği mütercimin çalışmasında yararlandığı tefsir ve meal çevirilerini belirtmemiş olmasıdır.

Məhəmməd həsən Qəni oğlu və Tariyel Bilaloğlu, *Qur'ani-Kərim; (Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə)*: 2000 yılında TDV tarafından 'Göytürk Mətbəəsi'nda Latin alfabesi ile, basılmış bu çalışma harfi tercüme metodu kullanılarak yapılmış, dili sade ve anlaşılırdır. Kur'an'ın bedii yönü gözönünde bulundurularak seci' şeklinde çeviri yapılmıştır. Genel olarak baktığımızda Arapça'dan Azerbaycan diline aktarımları ister kelime, ister kelime öbekleri, isterse de kavramlar isabetli karşılıkları seçilerek verilmiştir. Bunun en önemli sebebi muhtemelen her iki mütercimin mükemmel bir Arapça hocası olmasıdır.¹²⁵

Rəsul İsmayılzadə Düzal, *Qur'ani-Kərim və Azərbaycan Dilində Tərcüməsi*: Çeviri 'Kur'an'ı Yabancı Dillere Çevirme Merkezi' tarafından 1999 yılında Kum şehrinde Arap, 2000 yılında Kiril ve Latin alfabesi ile basılmıştır. Arap alfabesiyle basılmış çevirinin çok başarılı olmasına rağmen, Latin ve Kiril alfabesiyle yapılmış baskılarda bu başarı sağlanamamış, çok sayıda yazım ve aktarım kuralları ihlal edilmiştir. Düzal *Ön Söz* yerine *Son Söz* yazmıştır. Çeviri doğrudan Kur'an'dan yapılmış, Zemahşeri, Tabersi, Bakuvi, Şəkəvi, Tabatabai (ö. 1981), gibi müfessirlerin tefsirlerinden ve Büniyatov-Mammedaliyev'in çevirisinden yararlanılmıştır.

* Bakara, 2/167; Nisa, 4/127; Maide, 5/41.

** Bakara, 2/209; Maide, 5/3; Maide, 2/19.

*** Fecr, 89/22.

¹²³ İsmayılov, *20. Yüzyılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, s. 28-34.

¹²⁴ Ahmet F. Polat, *Yirminci Yüz Yıl Sonrasında Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümeleleri*, s. 87.

¹²⁵ *20. Yüzyılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, s. 34-35.

Əlixan Musayev, *Qur'ani-Kərim Tərcüməsi*: Son yıllarda yapılmış, Azərbaycan halkı tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan ve okunan meallerden biridir. Meal, 'Bürhan Nəşriyat' tarafından 2013 yılında Bakü'de basılmıştır. Mealin özelliği mütercim *Müqəddimə* kısmında belirttiği gibi; Allah'ın zati sıfatları büyük harflerle verilmiş, nadiren çevirinin manasını hedef dilde tamamlamak için Kur'an metninde olmayan kelimeler kullanılmıştır. Mütercim mealin sonunda bazı ayetlerin geniş tefsirini vermiştir. Kullandığı eserler arasında Taberi, Kurtubi (ö. m/1273), İbn Kesir (ö. m/1373), Şevkani (ö. 1250/1834), Şınkıti (ö. 1974), Hikmet b. Beşir gibi müfessirlerle beraber, Hadis külliyatlarından İmam Ahmed'in (ö. m/855) "*Müsnəd*"i, İmam Buhari (ö. m/870) ve İmam Müslim'in (ö. m/875) "*Sahiheyn*"i, İbn Mace'nin (ö. 887), Ebu Davut (ö. m/889), Tirmizi (ö. 892) ve Nesai'nin (ö. m/915), "*Sünen*"leri vardır.¹²⁶ Dili akıcı ve anlaşılırdır.

Elmir Guliyev'in *Koran: Смысловой Перевод и Комментарий Кулиева Э. Р.* (Kur'an; E. R. Guliyev'in Meali ve Yorumlarıyla): Araştırmaya konu edilen meallerden bir diğeri olduğu için meal hakkında bilgi sonraki başlıklarda verilecek, burada sadece ismini zikretmekle yetinilecektir.

1.6. Ziya BÜNİYATOV ve Vasim MAMMEDALİYEV'in Hayatı ve *Qur'ani-Kərim Məali*'nin Tanıtımı

1.6.1. Ziya Büniyatov

Ziya Büniyatov Azərbaycan tarixində gəlmiş-geçmiş ən böyük şarkiyatçılardan, tarixçilərdən -o kadar ki, Azərbaycan toplumunda '*Tarixin Babası*' olaraq nitələndiriliyor- biridir. Bünyatov '*Türkçülük*' ideolojisinin keskin savunucusu, günümüz Azərbaycan halkının soy kökünü delilləriylə Farslar'a, Araplar'a değıl de, Türkler'e dayandıran, Azərbaycan tarixini Fars kaynaklarından öğrenmə geleneğini kıran, tariximizi Osmanlı kaynakları ışığında araştıran ilk tarixçidir.¹²⁷ Halkı uyandırmaya yönelik kaleme aldığı eserler, makalelər və yaptığı çevirilər (özellikle de, Kur'an-ı Kerim'in Azərbaycan dilinə Tercümesi) Büniyatov'un öldürölmesine ən böyük

¹²⁶ Əlixan Musayev, *Qur'ani-Kərim Tərcüməsi*, *Müqəddimə*, Bakı: Burhan Nəşriyat 2013.

¹²⁷ Şahin Mustafayev, "Akademik Ziya Bünyadovun Türkoloji Yaradıcılığı", *Azərbaycan Şərşünaslığı*, Bakı 2012, № 2 (8), s. 11.

etken olmuştur. Azerbaycan milleti ölümünden 19 yıl geçmesine rağmen bu büyük şahsiyeti minnetle yad etmektedir.

1.6.1.1. Ziya Büniyatov'un Hayatı

Ziya Büniyatov 1923 yılında Azerbaycan'ın Astara şehrinde dünyaya gelmiş, ilk okulunu burada bitirmiş, orta okulunu ise, babasının görevinden dolayı bulunduğu Göyçay şehrinde tamamlamıştır. Yaşının tutmaması nedeniyle havacılık okuluna kaydolamayan Büniyatov, 'S. Oconikidze adına Bakü Piyadeler Okulu'na yazılmış, burayı 1941 yılında yüksek başarıyla -'Leytenant/Teğmen' rütbesiyle bitirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Besserabiya'dan Berlin'e kadar savaşarak gitmiş, 'Visla-Oder Operasyonu' sırasında komandoluğundaki 670 kişilik bölüğünden 47'si kurtulmayı başarmış, buna rağmen düşman hezimete uğratılmıştır. Savaş yıllarında üstün hizmetinden dolayı 27 Şubat 1945 yılında *Sovyetler Birliği Kahramanı* onur ödülü ile mükafatlandırılmıştır. Savaş bittikten sonra 1946 yılında 'Moskova Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'nü kazanmıştır. 1954'te ise *Итальянский империализм в Африке* (İtalya Emperyalizmi Afrika'da) doktora tezini tamamlayarak, Bakü'ye dönmüştür. 1958-59 yıllarında 'Azərbaycan Dövlət Universiteti* Şərqsünaslıq/Şarkiyat Bölümü'nde hocalık yapmıştır. 1964 yılında *Azərbaycan VII-IX Əsrlərdə* (Azerbaycan VII-IX. Yüzyıllarda) çalışmasıyla 'Tarih Bilimleri Doktoru', 1965 yılında 'Profesör' ünvanı almıştır. 1967 yılında AMEA'nın muhbir, 1976 senesinden itibaren hakiki üyesi olmuştur. 1980 yılında *Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi*'nin baş editörü seçilmiş, Ansiklopedi için Azerbaycan tarihine dair bir çok maddeler yazmıştır.¹²⁸ DİA'daki "Azerbaycan Maddesi"ne ait üç başlığı (I.Fiziki ve Beşeri Coğrafya, II. Tarih ve III. Kültür s. 317-322) da Ziya Büniyatov kaleme almıştır.¹²⁹ 1981-86, AMEA'nın Şarkiyat Enstitüsüne, 1988-90 yıllarında ise ASSRİEA'nın Şarkiyat Enstitüsü'ne başkanlık etmiştir. 1995 yılında AMM'ne milletvekili seçilmiştir. 1997 yılının 23 Şubat olaylarında *Hizbullah Örgütü*'nün üyeleri olduklarını söyleyen bir grup tarafından öldürülmüştür.¹³⁰

* 2001 yılından itibaren ismi "Bakü Devlet Üniversitesi" (BDU) olarak değiştirilmiştir.

¹²⁸ <http://www.ziyabunoyadov.com/#!boqrafya/ccd3>, er.tar: 28.12.2015. saat: 16:40.

¹²⁹ Bünyadov ve Nuri Özcan "Azerbaycan" Mad., *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1991, C. IV, s. 317-325.

¹³⁰ https://az.wikipedia.org/wiki/Ziya_Büniyatov, erişim tarihi: 29.12.2015. saat: 13:48.

1.6.1.2. İلمي Kimliği ve Eserleri

Ziya Bünyatov 50 yıllık ilim hayatına bir çok eser, sayısız makale ve çeviriler sığdırmıştır. Alimin büyük ilmi mirası Azerbaycanlı ve yabancı müellifler tarafından tetkik edilmiştir. Burada araştırmanın sınırları gereği Bünyatov'un eser, makale ve çevirilerinden bazıları örnek verilecektir.

Eserleri:

Азербайджан в VII—IX Веках (Azerbaycan VII.-IX. Yüzyılda), çev: Cabbar Cabbarov ve Həsən Əlizadə, Bakı: Şərq-Qərb 2007: İlk baskısı 1965 yılında yapılmış eser, Azerbaycan topraklarında kurulmuş Alban (m.ö IV. Yüzyıl-m.s. 705.) devletinin son demlerini, Azerbaycan'ın İslam topraklarına katılmasını, Babek (ö. 837) önderliğinde Hürremiler isyanını, daha sonrasında Azerbaycan topraklarında kurulmuş devletleri konu edinmektedir.

Государство атабеков Азербайджана: 1136—1225 (Azerbaycan Atabeyler Devleti: 1136-1225), çev: C. V. Qəhrəmanov, Bakı: Elm 1985: Müellif ilk baskısı 1978 yılında yapılmış eserinde ilkin Atabeyler Devleti'nin kurulma aşamasında Selçuklu ve İrak Sultanlığı'nın siyasi durumlarını gözler önüne sermiş, daha sonrasında devletin kurulmasını, güçlendiği devirleri; kurucusu Şemseddin Atabey'i (ö. 1175), Cahan Pehlivan (ö. 1186), Kızıl Arslan'ın (ö. 1191) dönemlerini ele almıştır. Eser, Memlükler devri ve devletin 1225 yılında çöküşünü anlatmakla son bulmaktadır.

Qırmızı Terror (Kırmızı Terör): Bakı: Azərnəşr 1993. Bu eser Bünyatov'un şaheseri sayılabilir. Eser Sovyet'lerin parçalanmaya başladığı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (1991) ilan edildiği ilk günlerde zor şartlar altında; arşiv dosyaları arasında titizlikle yapılan çalışmanın sonucudur. Müellif eserinde KGB, ÇEKA; GPU'nun yaptığı katliam tutanaklarını dahi yayınlamıştır.

Dinlər, Təriqətlər, Məzhəblər (Ansiklopedik soraq kitabı) (Dinler, Tarikatlar, Mezhepler (Asiklopedik sorgu kitabı): Bakı: Şərq-Qərb 2007. Çar ve Sovyet Rusyası'nın esareti altındaki Azerbaycan halkı dinleri, mezhep, tarikatleri ve din adamlarını Marksizm-Leninizm ateist nokta-i nazarından, tarafılı kaleme alınmış eser ve makalelerden okumuştur. Bu sebeple Bünyatov'un kaleme aldığı bu ansiklopedik çalışma sahasında bir ilk ve büyük önem arz etmektedir. 171 sayfadan oluşan eser, kısa maddeler şeklinde

kaleme alınmıştır. Maddeler dini kavram ve şahsiyetleri ele almakta, *Abbas* maddesi ile başlayıp, Şaziliye tarikatının bir kolu olan *Ziyaniye* maddesi ile son bulmaktadır.

Makaleleri:

Əbu Həyyan Haqqında Bir Neçə Söz (Ebu Hayyan Hakkında Bir Kaç Söz)

Kaqan Titulu Haqqında (Kagan Ünvanı Hakkında)

Mxitar Qoşun Alban Xronikası (Mhitar Goş'un Alban Kroniyi)

Şah İsmayil, Yaxud Xətai (Şah İsmail, Yoksa Hatayi)

Babək və Bizans (Babek ve Bizans)

Xürrəm Sözü Haqqında (Hürrem Kelimesi Hakkında) vd.¹³¹

Çevirileri:

Büniyatov'un çevirileri de Azerbaycan tarihiyle ilgili konular eksenindedir. Örneğin on asırlık tarihi olan Alban Devleti hakkında kaleme alınmış Moisey Kalankatuklu'nun (VII. yüzyıl) *Alban Tarihi*, Mxitar Goş'un (ö. 1213) *Alban Salnaməsi* (Alban Salnamesi): -Bakı: Avrasya Press 2006, Yakut el-Hamevi'nin (ö. 1229) *Mu`cemü'l-Buldan* (Ülkeler Sözlüğü) eserinin Azerbaycan'la ilgili kısmını, en-Nesevi'nin (ö. 1249-50) *Siret-i Celaleddin Mengüberti* (Sultan Celaleddin Mengüberti'nin Hayatı) -1973-, Sadreddin Ali el-Hüseyni'nin *Ahberu'd-Devleti's-Selçukiyye* (Selçuk Devleti'nin Haberleri): -Bakı: Elm 1980-, el-Kufi'nin *Kitabu'l-Futuh* (Fethler Kitabı): -Bakı: Elm 1981- vs. eserleri Rusça'ya ve Azerbaycan diline kazandırmıştır.¹³²

1.6.2. Vasim Mammedaliyev

Vasim Mammedaliyev Azerbaycan'ın en büyük şarkiyatçılarından biridir. Müellif İslam; İslam ahlakı, tasavvuf, mezhepler tarihi ve Arap dilbilimine dair çok sayıda kitap, makale kaleme almıştır. Ancak onu tanıtan ve okura sevdiren Ziya Büniyatov'la ortak hazırladığı *Qur'ani-Kərim Məali* isimli Kur'an çevirisidir.

¹³¹ <http://jurnal.meclis.gov.az/news.php?id=190> er.tar: 29.12.2015. saat: 17:57.

¹³² Gövhər Baxşəliyeva, "Şərəfli Ömür Yolu", *Azərbaycan Şərqşünaslığı*, Bakı, 2012, № 2 (8), s. 5

1.6.2.1. Vasim Mammedaliyev'in Hayatı

Vasim Mammedaliyev 1942 yılında Bakü şehrinde dünyaya gelmiş, orta okul ve lise öğrenimini burada görmüştür. 1959-1964 yıllarında 'Azərbaycan Dövlət Universiteti Şərqsünaslıq/Şarkiyat Fakültesi Arap Filolojisi Bölümü'nde öğrenim görmüştür. Lisans eğitimini tamamladıktan sonra öğrenim hayatına 'Tiflis Devlet Üniversitesi'nde devam etmiştir. 1968 yılında Akademik G. V. Tsereteli (ö. 1973) danışmanlığında *Сравнительный Анализ Категорий Времени Глагола в Современном Литературном Арабском и Азербайджанском Языках и в Ирагском Диалекте* (Modern Arapça'yla Azerbaycan Edebi Dilinde ve Irak Şivesinde Fiilin Zaman Kiplerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi) isimli tezini, 1974'te *Категории Времени, Лица и Наклонения Глагола в Современном Литературном Арабском Языке* (Modern Arapça'da Fiilin Zaman, Şahıs ve Haber Kategorileri) isimli doktora tezini tamamlamıştır.¹³³ Bununla da SSRİ/SSCB mekanında en genç doktor ünvanı alan isim olmuştur. 1978 tarihinde 'profesör' derecesine yükselmiştir. Mammedaliyev 1981-91 yıllarında BDU'nun Şərqsünaslıq Fakültesi'nin, 1992'den itibaren de İlahiyat Fakültesi'nin dekanı olarak görevini sürdürmektedir. 1997 yılında 'Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Elmi-Dini Şurası/Kafkas Müslümanları İdaresinin İلمي-Dini Şurası'nın başkanı seçilmiştir. 1989 yılında 'Irak Bilimler Akademisi', 1994'te 'İslam Teşkilatı Konferansı Bünyesinde İslam Hukuku Akademisi', 1995'te 'Suriye Kur'an İlimleri ve Arap Filolojisi Akademisi', 2003'te 'Mısır Arap dili Akademisi'ne üye seçilmiştir. 2001 yılında 'AMEA'nın muhbir üyesi, 2007 yılında da 'AMEA'nın 'Akademik'i seçilmiştir.¹³⁴

1.6.2.2. Vasim Mammedaliyev'in İلمي Kimliği ve Eserleri

Vasim Mammedaliyev 20 kitabın ve 300'den çok makalenin sahibidir. Eserleri 15 ülkede basılmıştır. Mammedaliyev'in eserleri Azerbaycan Devleti ve halkı için büyük bir ilmi hazinedir. Müellifin eser ve makalelerinin hepsi burada değerlendirilemeyeceği için sadece öne çıkan eserlerinden bazılarının ismi verilecektir.

Eserleri:

¹³³ http://orient.bsu.edu.az/ru/content/vasim_mamedaliyev_215 , er.tar: 28.04.2016, saat: 16:30.

¹³⁴ http://www.adam.az/index.php?option=com_sobi2&sobi2Task=sot, er.tar: 22.11.2015, saat: 13:42.

Сравнительный Анализ Индикативных и Императивных Наклонений в Арабском Языке и Иврите (Arap Dilinde ve İbranice'de Göstergeli ve Kesin Eğilimlerin Karşılaştırmalı Analizi) (C. Fərzəliyev ile birlikte): 2002.

Islam Against Terrorism, Extremism and Aggression. Cooperation for Peace in the Caucasus Terörizm (Aşırılık ve Saldırganlığa Karşı İslam. Kafkasya'da Barışın Sağlanması için İşbirliği): Tiflis, 2002.

Aida İmanquliyeva Azərbaycan Şərqsünaslığının Ən Görkəmli Nümayəndələrindən Biri Kimi (Aida İmanguliyeva Azərbaycan Şarkiyatı'nın En Önemli İsimlerinden Biri): 2003.

Təsəvvüfdə Ariflə Alimin Fərqi. Şərqsünaslığın Aktual Problemləri (Tasavvufta Arifle Alimin Farkı. Şarkiyat'ın Güncel Problemleri) (Q. T. Məmmədaliyeva ile birlikte): 2003.

Əbu Həyyanın Bəzi Dilçilik Görüşləri (Ebu Hayyan'ın Dilbilimi ile İlgili Bəzi Görüşləri): 2003.

Sibəveyhiyə Tutulan İki Məşhur İrad Barəsində Bir Neçə Söz. Orta Əsr Əlyazmaları və Azərbaycan Mədəniyyəti Tarixi Problemləri (Sibeveyh'e Yapılan İki Önemli Eleştiri Hakkında Bir Kaç Söz. Orta Çağ Elyazmaları ve Azərbaycan Medeniyeti Tarihi Problemleri) : 2004.

S. S. Rəşadinin "Sərf Nəhv" Kitabı Haqqında (S. S. Reşadi'nin "Sarf ve Nahiv" Kitabı Hakkında): 2004.

Müsəlman Alimlərinin Qloballaşmaya Münasibətinə Dair Bəzi Qeydlər (Müslüman Alimlerin Küreselleşme Reaksiyonlarıyla İlgili Bəzi Notlar) : 2004.

İslam Əxlaqı Və Onun Əsas Prinsipləri (İslam Ahlakı ve Onun Temel Esasları) 2004.

Ərəb Ədəbi Dilində Şərt Budaq Cümləli Tabeli Mürəkkəb Cümlələr (Arapça'da Şərt Cümlələri): 2004.

*Dünya Şöhrətli Alim Rüstəm Əliyev Fenomeni (Dünyaca Ünlü Bilim Adamı Rüstəm Aliyev Fenomeni): 2004.*¹³⁵

Ərəb Dilçiliyi Ümumi Dilçiliyin Qollarından Biri Kimi (Arap Dilbilimi, Dilbiliminin Dallarından Biri) : 2005.

İslamda Məzhəblərin Yaxınlığı və Yaxınlaşmanın Əsas İstiqamətlərinə Dair Bəzi Mülahizələr (İslam'da Mezheplerin Yakınlığı ve Bu Yakınlaşmanın Temel Yönleri ile İlgili Bazı Önermeler): 2005.

Globalization in Estimation of Muslim Scientists (Müslüman Bilim adamlarının Değerlendirmelerinde Küreselleşme): 2006.

Ərəb Dili Programı. -Bakalavr Pilləsi Üçün- (Arapça Öğrenim Seti. -Lisan Öğretimi İçin-) (N. Məmmədov ilə birlikte): 2006.

Milli Jurnalistikamızın Patriarxı. Mətbuatımızın Klassiki (Milli Gazeteciliğimizin Patriği. Basınımızın Klasiği): 2006.

İslam və Gənçlik (İslam ve Gençlik): 2006.

*Mövlənə Cəlaləddin Rumi Yaradıcılığında Məsnəvi (Mevlana Celaleddin ... Rumi Mesnevi): 2006.*¹³⁶

1.6.3. Ziya Büniyatov ve Vasim Mammedaliyev'in Qur'ani-Kərim Məali'ne Bir Bakış

1.6.3.1. Mealin Şekli Özellikleri

Bu başlıkta mealin IX. baskısı tanıtılacaktır. Mealin ilk baskıları resmi alfabenin Kiril alfabesi olmasından dolayı, bu alfabe ile basılmıştır. Bu baskı ise, mealin Latin alfabesi ile Salih Zeki Meriç tarafından yayına hazırlanmış, Vüqar Qaradağlı'nın editörlüğünde 2007 yılında 'İpək Yolu Nəşriyatı'da basılmıştır. Azərbaycan dilinde 'meal' kelimesinin tam olarak yerleşmemesi sebebiyle ilk baskılar 'Qur'ani-Kərimin Azərbaycan Dilində Tərcüməsi/Kur'an-ı Kerim'in Azərbaycan Dilinə Tercümesi' şeklinde isimlendirilmiştir. Vasim Mammedaliyev çevirinin baskısına yazdığı Önsöz'de 'meal' teriminin Kur'an

¹³⁵ <http://theology.bsu.edu.az/az/content>, er.tar: 22.11.2015, saat: 14:22.

¹³⁶ <http://www.timeturk.com/az/2011/01/18/vasim-memmedeli>, er.tar: 22.11.2015, saat: 15:10.

çevirisinin noksan oluşunu gösterme konusunda doğru bir nitelendirme olduğuna, ancak kelimenin dildeki konumundan dolayı kullanımının henüz uygun olmadığına vurgu yapmıştır.¹³⁷ Mealin IX. baskısı ise, '*Qur'ani-Kərim Məali/Kur'an-ı Kerim Meali*' adıyla yayınlanmıştır. Her bir baskı daha önceki baskılardan daha titiz bir şekilde hazırlanarak okuyucuya sunulmuştur.

Meal, Kur'an-ı Kerim'in metin-sayfa yapısına uygun olarak 605 sayfadan ibarettir. I-VII. baskıları -çevirinin Kur'an yerine geçmemesinden dolayı- abdestsiz dokunma ve taşına bilirliliğinin kolaylaştırılması düşünülmüş, Kur'an metni olmaksızın, sadece meal şeklinde yayınlanmıştır.¹³⁸ Bu baskı ise, Kur'an metniyle beraber basılmıştır. Meal Vasim Mammedaliyev'in kaleme aldığı I-IX. baskıların *Önsöz*'leri ile başlamaktadır. I-III. baskılar aynı *Önsöz* ile yayınlanmış, daha sonraki her bir baskıya -öncekilere de yer verilmek kaydıyla- yeni *Önsöz*'ler yazılmıştır.*

Mealin I-III. baskısına yazılmış *Önsöz*'de Mammedaliyev ilk olarak Kur'an'ın Allah'ın kelamı oluşuna, mücizeviliğine dikkat çekmiş, insanın yaşaması için gerekli ekmeğe benzeterek, Kur'an'ın da her gün okunması, dinlenilmesi beşeriyetin sebat, teselli bulduğuna ve Kur'an'ın ebediyete doğru, gizemli bir alemin kapılarını açtığına vurgu yapmıştır. Mütercim, Kur'an'ın 23 sene zarfında peyderpey indiğini bildirerek, 'vahiy' kelimesinin lügat manasını, keyfiyetini, vahiy esnasında Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in geçirdiği halleri, tebliğ görevini açıklamış, Kur'an tarihi; Kur'an-ı Kerim'in yedi harf/yedi lehçe üzere indiği, Hz. Ebu Bekr (ö. 13/634) zamanında *Mushaf* olarak cemi, Hz. Osman (ö. 35/656) zamanında istinsahı ile ilgili bilgiler vermiştir. Mammedaliyev, Kur'an lafzının lügat manasını açıkladıktan sonra, Kur'an'ın şekli özelliklerine; sure, aye, kelime yapısına, Mekki ve Medeni sureler ve bu surelerin özellikleri konusuna temas etmiştir.

Kur'an'ın Cahiliye devri Arap Edebiyatının şaheserleri olan '*Muallakat*'ı gölgede bırakması, kendisinde ihtiva ettiği sonsuz ilimleri, zahir-batin anlamlarının olması, insanlara hükümlerinin kabulünde tedrici metod kullanması, her hangi bir olayın önemini ifade etmesi hususunda tekrarların bulunması, geçmiş ümmetlerin kıssalarını

¹³⁷ Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Ön Söz*, s. XXVI.

¹³⁸ Bünyadov ve Məmmədaliyev *Ön Söz*, s. VIII.

* IV. Baskı, Bakı: 1997, V. Baskı, Bakı 1999; VI. Baskı, Bakı: 2003; VII. Baskı, Bakı 2004, VIII. Baskı, Bakı 2005.

anlatarak nasihat vermesi gibi konulara değinmiştir. Ayrıca müellif, Kur'an'da geçen insanın diğer varlıklardan üstün bir makama sahibiyetini, kadına verilen büyük değeri, ebeveynlere hürmeti vurgulamıştır.

Mütercim, Kur'an'ın sec' kafiyeli nasr şeklinde nazil oluşu, belâğati, fesahati, okunduğunda duyulan ilahi aheng, eşsiz harmoni, üslubu gibi konuları kısaca ele almış, şair ve peygamberlerin ortak özelliklerine (ilham), peygamberlerin –vahiy almalarından dolayı- üstünlüklerine, Peygamber Efendimiz'in şaire ve şiire verdiği değere dikkat çekmiştir. Müslümanlar tarafından çok okunan sure ve onların faziletlerine de kısaca olarak değinilmiştir. Mammedaliyev, Tefsir ve müfessir konusunu da ele almış, müfessirde olması gerekli meziyyetleri ifade ettikten sonra, Orta Çağ tefsir ekollerini ve tefsir klasiklerinden bazılarını zikr etmiştir.*

Tercüme işine geldiğinde ise, mütercim bunun zorluğunu; Kur'an'ın her bir özelliği korunarak yapılmış çevirisinin imkansızlığını vurgulamış ve çeviride harfi tercümenin yetersiz kaldığını, tefsiri tercümenin de yine parantezler ve açıklamalara muhtaç olduğunu bildirmiştir. Ancak müellif, bu zorluklara rağmen, Kur'an'ın manasının insan gücü nisbetinde insanlara ulaştırılması için tercümenin gerekliliği görüşündedir. Mammedaliyev, Kur'an'ın tercümesi meselesine değindikten sonra, kısaca olarak Kur'an'ın tercüme tarihine; Doğu ve Batı dillerine, Azerbaycan'da yapılan çevirilerden bahsetmiştir. Sonrasında çeviri esnasında başvurdukları metod hakkında geniş bilgi vermiştir. Çevirinin noksan ve hatalardan hali olmadığını ifade etmiştir.¹³⁹

IV-IX. baskılara yazılmış *Önsöz*'ler kısa giriş mahiyetindedir. Okuyucu için doyurucu bilgileri içeren I. Baskının *Önsöz*'ü her baskıda yayınlandığı için, bu bilgilere diğer *Önsöz*'lerde değinilmemiştir. Bu baskılarda daha önceki basım hataları düzeltilmiş, çeviri her defasında yeniden gözden geçirilerek, bazı değişiklikler yapılmış ve daha titiz bir çalışma ortaya konulmuştur.

Mündəricat/İçindekiler kısmında sure isimleri, ayet sayıları ve sayfa numaraları verilmiştir. Mealde *İçindekiler* başlığından sonra Büniyatov'un kaleme aldığı *Şərhlər/Açıklamalar* kısmı yer almaktadır. Büniyatov, sure ve ayetlere şerh verirken

* Taberi, Razi, Beydavi, Zemahşeri, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Şeyh Tabersi '*Mecmeu'l-Beyan*, Tefsiru-Ebuussuud, Tefsiru-Safi.

¹³⁹ Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Ön Söz*, s. XIII-XXVII.

Tevrat ve İncil'den, Kur'an-ı Kerim'in farklı dillerdeki tefsirlerinden, Arap kaynaklarından, Oryantalistlerin eserlerinden ve İ.Y.Kraçkovski'nin Rusça tercümesine yazdığı şerhlerden faydalanmıştır.¹⁴⁰

1.6.3.2. Mütercimlerin Metodlarının Genel Tahlili

Mammedaliyev meali hazırlarken, başvurdukları metodu, mealin I. Baskısına yazdığı Önsöz'de maddeler şeklinde açıklamıştır. Burada da maddeler kısaca özetlenecektir:

- ❖ Kur'an-ı Kerim'de yer alan tekrarlar çeviride korunmuştur.
- ❖ Ayet-i kerimenin orijinal metninde olmayan, ancak çeviride manayı tamamlayacak açıklamalar parantezler içerisinde verilmiştir.
- ❖ Ayet numaralarına büyük önem verilerek, ayetler birleştirilmeden tercüme olunmuştur.
- ❖ Tefsir ve meallerde farklı anlamları zikrolunan kelimelerin önce ilkin, daha sonra parantez içerisinde diğer anlamları verilmiştir.
- ❖ Mealde Azerbaycan dilinin zenginliğini göstermek, okuyucuyu yormamak amaçlı sıklıkla sinonim/eşanlamli kelimeler kullanılmıştır.
- ❖ Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e ismi zikrolunmadan hitap olunan ayetlerde tefsirlerdeki gibi parantez içi "Ya Muhammed!", "Ya Rasulüm!", "Ya Peygamber!" ilaveleri yapılmıştır.
- ❖ Mealde ismi geçen şahısların, tarihi-coğrafi yerlerin, kelime ve ifadelerin kısa açıklaması parantez içinde, geniş yorumuysa, mealin *Şerhler* başlıklı kısmında yer almıştır.
- ❖ Sure isimleri ilk Arapça'sı verilmiş, daha sonra Azerbaycan dilinde karşılanmıştır.
- ❖ Meal, cüz ve hiziplere bölünmemiştir.
- ❖ Cennet ve Cehennem kelimeleri özel isim olarak geçtiklerinde büyük harfle, diğer yerlerdeyse, küçük harfle verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen tekrarların meallerde her defasında çevirisi yapılmalıdır. Çünkü Cenab-ı Hak'ın böyle bir kullanımı söz konusudur. Bu kullanımın –tenbih ve va'idlerin önemini göstermek, ifade ve hükümlerin kuvvetini artırmak, bunun dışında kelime tekrarlarının her geçtiği yerde farklı anlama gelmesi gibi-¹⁴¹ çeşitli hikmetleri vardır. Hiçbir hikmet söz konusu olmasa dahi, çevirisinin yapılması için sırf Allah (c.c)'nin bu şekilde buyurması yeterlidir. Sözü edilen mealde tekrarların çevirisinin her defasında yapılması, Kur'an ruhunun yansıtılması, okuyucuların dikkatini çekmesi bakımından takdire layıktır.

¹⁴⁰ Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Ön Söz*, s. XXVII.

¹⁴¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 173.

Kur'an'a meal verirken parantez içi açıklamaların kullanılması çoğu kez eleştirilse de, neredeyse, mütercimlerin tamamının baş vurduğu bir yöntemdir. Yorumlar kaynak metnin manasının, amaç dile tamamlanmasını ve aktarımını kolaylaştırmaktadır. Mammedaliyev'in de belirttiği gibi, yorumlar keyfi olmamalı, klasik tefsir eserlerine veya meallere istinaden yapılmalıdır.¹⁴² Sözü edilen mealde Tevrat'tan ve İncil'den açıklamaların bulunması eleştirilmiştir.¹⁴³ Büniyatov-Mammedaliyev'in Tevrat ve İncil'e başvurularının belirgin sebepleri; müsteşrik* olmaları, Tevrat ve İncil'in –tahrif olunsalar da- Kutsal Kitaplar vasfından kaynaklanan saygı değer konumu ve *Şerhler* kısmının yazılmasında, ünlü rus oryantalist Kraçkovski'nin çevirisinden çok yararlanmalarıdır.

Mealde ayet numaralarının orjinaline uygun olmasına özen gösterilmiştir. Ayetlerin birleştirilerek, çevirisinin yapılması mütercim için kolaylık sağlamaktadır. Ancak ayetlerin ayrı ayrı ele alınarak, tercüme edilmesi mananın tamamıyla amaç dilde karşılanması açısından zorluklara sebebiyet vermekte, ayetler arasında irtibat kopukluğu gibi bazı problemleri ortaya çıkarmaktadır. Mammedaliyev, bu problemleri aradan kaldırmak için klasik tefsir kaynaklarından yararlandığını ifade eder.¹⁴⁴

Mütercimler meali hazırlarken Kur'an metninin orjinalinden çeviri yapmış, Taberi, Zemahşeri, Razi, Beyzavi, Ebu Hayyan (ö. 745/1344), ve İbn Kesir'in (ö. 774/1373) tefsirlerinden, Celaleddin el-Mahalli (ö. 864/1459) ve Celaleddin es-Suyuti'nin *Tefsiru'l-Celaleyn*, Şeyh Tabersi'nin *Mecmeu'l-Beyan*, Muhammed Ali es-Sabuni'nin (ö. 2015) *'Safvetü't-Tefasir'* eserleri ile beraber, Ebu Talib Mekki'nin (ö. 437/1045) *Müşkilü İ'rabü'l-Kur'an* ve İsmail Ferruh Efendi'nin (ö. 1256/1840) Türkçe *el-Mevakib*, Ömer Nasuhi Bilmen'nin *Kur'an-i Kerim'in Türkçe Meali Alisi*, Bakuvî'nin *Keşfu'l-Hakaik an Nüketi'l-Ayati ve'd-Dekaik*, Şekövi'nin *Kitabu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* eserlerinden ve Kur'an ayetlerinin anlaşılmasına yönelik Arap ülkelerinde yapılmış bir çok araştırmadan yararlanmışır.¹⁴⁵

¹⁴² Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Ön Söz*, s. XXVII.

¹⁴³ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümelere ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedaliyev Tercümesi Örneği*, s. 445.

* Müsteşrik kelimesinden maksat, Oryantalistler değil, Şark/Doğu dilleri uzmanıdır.

¹⁴⁴ Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Ön Söz*, s. XXVI.

¹⁴⁵ Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Ön Söz*, s. XXVII.

1.6.3.3. Mealin Üslubu

Mealin üslubuna gelince, dili oldukça sade ve her kesim tarafından anlaşılır niteliğe sahiptir. Mütercimlerin hem Arapça'ya derinlemesine vakıf olmaları, hem de Azerbaycan diline hakimiyetleri ortaya Kur'an'ın bedii üslubunun kısmen korunmuş bir çevirisini çıkarmıştır. Çeviri sırasında amaç dilde manayı ifade eden en uygun kelimeler seçilmiş, mana bütünlüğünü sağlama amaçlı parantez içi açıklamalar kullanılmıştır. Bu yönleriyle meal okura zevk vermektedir. Mealin takdire şayan yönlerinin olmasıyla beraber, eleştirilen tarafları da meali araştırma konusu seçen müellifler tarafından dile getirilmiştir. Bu eleştirilerden bazılarını şöyle özetlenebilir:

Fethi Ahmet Polat'a göre, ayetlerde kendisine atıfta bulunulan şahısların, çeviride açık isimlerinin veya sıfatlarının sıkça kullanılmıştır. Bu kullanım ise, kulak tırmalayıcı bir ifade tarzına sebebiyet vermiş, mealin orijinali bu eklemeler içerisinde kaybolmuştur. Örnek olarak, Bakara suresinin 119-156. ayetleri arasında 'Ya Rasulüm' ifadesi on altı defa tekrarlanmıştır.¹⁴⁶ Fakat dini bilgileri yeterli olmayan bir kesim için hitabın kime edildiğini açıklamak gereklidir. Zira, Azerbaycan toplumunu Türkiye toplumu ile kıyaslanacak olursa, İslam oldukça az bilinmektedir.

Polat, Al-i İmran suresinin 72. ayetinin çevirisini de, çeşitli kaynaklardan* deliller getirerek, eleştirmiştir. Fakat çeviri, zikrolunan kaynakların belirtildiği gibi yapılmıştır. Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi "Kitab əhlindən (yəhudilərdən) bir dəstə (bir-birinə) dedi. **(Ehl-i Kitap'tan (Yahudilerden) bir qrup (birbirlerine) dedi.)** şeklinde çevirmiştir.¹⁴⁷ Polat, çevirideki *dedi* kelimesinden hareketle Yahudilerden bir kişinin diğerlerine dediğini anlamış ve hata olarak görmüş, parantez içerisindeki *birbirlerine* kaydını dikkate almamıştır. Çeviride tek bir kişinin demesi söz konusu değildir. Asıl olan grup içerisindeki şahısların karşılıklı birbirlerine demeleridir. Azerbaycan dilinde –grup gibi- mana olarak çoğul, görünüş olarak tekil isimlerin haberi

¹⁴⁶ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümelere ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedaliyev Tercümesi Örneği-*, s. 445.

* Salih Akdemir, **Cumhuriyet Dönemi Kuran Tercümelere**, Ankara: Akid, 1989; "Kur'an Çevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Bir Üslup Özelliği Üzerine", **İslamiyat**, Ankara, 20002, C: V, S:1; Düccane Cündioğlu, **Kuran Çevirilerinin Dünyası**, İstanbul: Kitabevi 1999; Zülfikar Durmuş, *Kuran'ın Türkçe Tercümelere*, Rağbet, İstanbul, 2007; Faruk Gürbüz, **Tercüme Problemleri ve Mealler**, İstanbul: İnsan Yayınları 2004; Zekeriya Pak, "Türkçe Meallerdeki Parantez İçi Takdir Problemi (Basılmamış tebliğ)", *Kur'an mealleri Sempozyumu, -eleştiriler ve öneriler- 24-26 Haziran 2003 İzmir, 2003.*

¹⁴⁷ Bünyadov ve Məmmədaliyev, s. 58.

tekil olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁸ Yani *dəstə/grup* kelimesinin haberi tekildir. Elmalılı Hamdi Yazır da *taife* kelimesini *grup* şeklinde çevirerek haberini *dedi* olarak tekil vermiştir.¹⁴⁹ Polat buradaki ince farkı –dedi haberinin kişilere değil de, gruba ait olmasını- görememiştir.

Polat'a göre bir başka hatalı çeviri ise, Bakara suresinin 26. ayetinin çevirisidir. Mammedaliyev, ayetin ilgili kısmını “Əlbəttə, Allah (Quranda) ağcaqanadı və ya ondan daha böyüyünü misal gətirməkdən çəkinməz.”/(**Şüphesiz Allah, (Kur'an'da) sivrisinek veya ondan daha büyüğünü örnek vermekten çekinmez**) şeklinde çevirmiştir.¹⁵⁰ Genel olarak mütercimler *fevka* kelimesini üstün, büyük anlamıyla karşılamıştır. Örneğin, Elmalılı Hamdi Yazır *sivrisinek ve daha üstünü*¹⁵¹ şeklinde çevirmiştir. Polat ise, çeviriyi hatalı bularak ‘*sivrisinek ya da hacim ve güç itibarıyla ondan çok daha küçük ve zayıf bir varlığı misal vermekten çekinmez*’¹⁵² olarak karşılamıştır. Seyyid Kutub ayetin tefsirinde *sivrisinek ve daha üstünü* çevirisini esas alarak, şu açıklamayı yapmıştır:

Allah, küçüğün de büyüğün de, sivrisineğin de, filin de Rabbidir. Sivrisinekte saklı olan sır filde de saklıdır. Bu örneklerde verilen misal değil, anlatılan konuya dikkat çekilmektedir.¹⁵³

Kutub'un bu açıklaması *sivrisinek ve ondan daha küçüğü* görüşü için de verilebilir. Sivrisineği oluşturan milyonlarca atom parçacıkları sivrisinek kadar sır ve hikmet ihtiva etmektedir. Özetle, *Fevka* kelimesinin *büyük* ve *küçük* anlamlarını içermesi, Kur'an'ın her devir için muciz olduğunu göstermekte, bilim ve tekolojinin gelişmesiyle Kur'an ayetlerinin farklı yorumları ortaya çıkarmaktadır. Modern zamanda her iki yorum ekseninde çeviri yapmak mümkündür.

Polat'ın hatalı çevirilere verdiği bir başka örnek, Araf suresinin 89. ayetidir. Mammedaliyev'in de Elmalılı gibi çevirisini yaptığı bu ayeti Polat hatalı kabul etmiş, ayette geçmemesine rağmen, ‘O'nun (Allah'ın) bunu istemeyeceği aşıkardır’ kaydının

¹⁴⁸ Əlövsət Abdullayev, Yusif Seyidov və Ağamalı Həsənov, **Müasir Azərbaycan Dili**, Bakı: Şərq-Qərb 2007, s. 25.

¹⁴⁹ Elmalılı, C: II, s. 1136.

¹⁵⁰ Bünyadov və Məmmədaliyev s. 4.

¹⁵¹ Elmalılı, C: s. 1278-1279

¹⁵² Ahmet F. Polat, *Azərbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümeləri və Türkiyə'de Neşredilən Meallərin Bu Tercümelərə Etkiləri-Məmmədaliyev Tercümesi Örneği-*, s. 446.

¹⁵³ Seyyid Kutub, **Fi Zilali'l-Kur'an**, çev: Salih Uçan ve Vahdettin İnce, İstanbul: Dünya Yayıncılık 1991, s. 69.

verilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁵⁴ Ayette *Allah dilerse*, ifadesi geçmiştir. Bunun için Allah'ın dileme ihtimali gözönünde bulundurulmalıdır. Belki de, bu kayıt ile çeviri yapılmış olsaydı, o zaman bu çeviri hatalı sayılacaktı. Muhtemelen, eleştirmek için eleştiri yapılmıştır.

Polat, Maide suresinin 82. ayetini de yanlış çeviri örneği olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁵ Fakat çevirinin Arapça metne birebir uygun olduğunu görülmektedir. Polat'a göre, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında itikadi yakınlık bulunmamakta, ayette iktisadi açıdan yakınlık söz konusu olmaktadır. Mealde söz konusu yakınlık ne itikadi, ne de iktisadi bir yakınlık olarak beyan edilmiş, sadece olarak ayette geçen *akrabehum* ifadesini *en yakın dost* olarak çevrilmiştir. Hatta Elmalılı çevirisinde 'mevade' ifadesine yer vererek, Hıristiyanların gayr-i Müslimlerle kıyasta Müslümanlara karşı sevgilerinin daha fazla olması ile açıklamıştır.¹⁵⁶

Bu eleştirileriyle beraber Polat makalesinde bazı doğru tespitlere de yer vermiştir. Örneğin Bakara suresinin 37. ayetinin çevirisindeki bir hata; ayette geçen *fe tabe aleyh* ifadesi *Allah tevbesini kabul etti* değil de, *Adem tevbe etti* şeklinde çevrilmiştir.¹⁵⁷ Müellifin bir başka eleştirisi, mütercimlerin bazı ayetlerin çevirisinde israiliyat haberlerine yer vermesidir. Örnek olarak Bakara suresinin 35. ayetindeki *eş-şecera* kelimesi parantez içerisinde *buğday* olarak açıklanmıştır.¹⁵⁸ Ancak unutmamak gerek ki, bu yorum parantez içerisinde verilmiştir. Yorumlar yüzde yüz doğru kabul edilmemeli, ihtimal olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Mehman İsmayılov ise, müelliflerin Nisa suresinin 60. ayetini çevirirken hata ettiklerini, *Tağut*'un *Şeytan* olarak çevrildiğini ve *Şeytan*'ın da *Tağut*'un manalarından sadece biri olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁹ Mealin IX. baskısında kelime *Tağut* olarak verilmiş, parantez içerisinde *şeytan* olarak açıklanmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümelere ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedeliyev Tercümesi Örneği-*, s. 447.

¹⁵⁵ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümelere ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedeliyev Tercümesi Örneği-*, s. 447.

¹⁵⁶ Elmalılı, C: II, s. 1791.

¹⁵⁷ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümelere ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedeliyev Tercümesi Örneği-*, s. 448.

¹⁵⁸ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tercümelere ve Türkiye'de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedeliyev Tercümesi Örneği-*, s. 448.

¹⁵⁹ İsmayılov, 20. *Yüz Yılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, s. 23-24.

¹⁶⁰ İsmayılov, 20. *Yüz Yılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, s. 22.

İsmayilov'un bir başka eleştirisi müelliflerin Hud suresinin 88. ayetinde geçen 'O'nun (Allah'ın) huzuruna döneceğim' şeklindeki çevirisidir. İsmayilov doğru çevirinin 'O'na yönelirim' olması gerektiğini ifade eder.¹⁶¹ Bu görüşü destekleyecek Rad suresinin 27. ayetinde *enab* kelimesi bu anlamda geçmektedir.

1.6.3.4. Büniyatov-Mammedaliyev Mealinde Şii Temayüller Var mı?

Büniyatov-Mammedaliyev mealinine yöneltilen eleştirilerden biri de, mealde Şii temayüllerin olması konusudur. Bu başlık altında mütercimlerin mezhebi kaygılar sebebiyle çeviriler yapıp yapmadıkları konusu belli-başlı ayetler ekseninde ele alınacaktır.

Şia kelimesi, sözlükte 'tabi olmak desteklemek, çoğalmak' anlamlarına gelen *şiya* kökünden türemiş olup 'tarafdar, yardımcı, bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup' anlamına gelmektedir. Terim olarak ise, -Ragıb el-İsfahani'ye göre- Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in vefatından sonra devlet başkanlığının (imamet/hilafetin) Hz. Ali'ye ve onun evladından belli kimselere geçmesi gerektiğini savunan gruplara verilen teknik bir isimdir.¹⁶²

Şia'nın ortaya çıkması, mezhepleşme süreci hakkında görüş birliği olmasa da,¹⁶³ Ehl-i Sünnet ve Şia tarih sahnesine çıktıkları günden birbirine muhalif iki İslam yorumunun teolojik düzeyde tam teşekküllü iki müesses formu olduğu söylenebilir.¹⁶⁴ Bu muhalif görüşlerin esasını Şia'nın imamet,¹⁶⁵ ismet,¹⁶⁶ Ehl-i Beyt,¹⁶⁷ takiyye,¹⁶⁸ beda,¹⁶⁹ ri'cat¹⁷⁰ gibi siyasi-kelami içerikli konuların yanı sıra, mut'a nikahı¹⁷¹ ve abdest alırken ayakları mesh gibi birkaç fikhi ihtilaf teşkil etmektedir.¹⁷²

Her bir mezhep gibi Şia da, kendi doktrinini savunurken Kur'an ve Sünnet'e yaslanmakta, bu sebeple ister tefsirlerde, isterse de meallerde olsun bir takım mezhepsel tasarruflar bulunmaktadır. Burada da kelami/fikhi konulara pek fazla girmeden

¹⁶¹ İsmayilov, 20. *Yüz Yılda Azerbaycan'da Yapılan Kur'an Tefsiri ve Meal Çalışmaları*, s. 23.

¹⁶² Mustafa Öz, "Şia" Mad., *DİA* 2010, C: XXXIX, s. 111.

¹⁶³ Mustafa Öz, s. 111-112.

¹⁶⁴ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, Ankara: Ankara Okulu 2015, s. 7.

¹⁶⁵ Mustafa Öz-Avni İlhan ve Akif Aydın, "İmamet" Mad., *DİA* 2000, C: XXII, s. 201-207.

¹⁶⁶ Mehmet Bulut ve Recep Şentürk, "İsmet" Mad., *DİA* 2001, C: XXIII, s. 134-138.

¹⁶⁷ Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt" Mad., *DİA* 1994, C: X, s. 498-501.

¹⁶⁸ Mustafa Öz, "Takiyye" Mad., *DİA* 2010, C: XXXIX, s. 453-454.

¹⁶⁹ Avni İlhan, "Beda" Mad., *DİA* 1992, C: V, s. 290-291.

¹⁷⁰ İlyas Üzüüm, "Rec'at" Mad., *DİA* 2007, C: XXXIV, s. 504-506.

¹⁷¹ İbrahim Kafî Dönmez, "Müt'a" Mad., *DİA* 2006, C: XXXII, s. 174-180.

¹⁷² Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 11.

Büniyatov-Mammedaliyev'in Kur'an'a meal verirken mezhebi önceleyen bir tutum sergileyip sergilemediklerine bakılacaktır.

1) Şia'ya göre 'imamet'i destekleyen ayetler:

Ehl-i Sünnet'e göre, 'imamet' ve 'hilafet' kavramları çoğunlukla eşanlamlı kabul edilmiş, Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra Müslüman toplumunun lideri/başkanı anlamında kullanılmıştır. Fakat Şia, 'imamet' kavramını 'hilafet' kavramından ayırarak, dini ve dünyevi işlere başkanlık etme amaçlı, gizli ya da açık nass ve vasiyet ile Hz. Ali'den başlamak suretiyle iktidarın onun (belirli) evlatlarına geçmesi olarak açıklamıştır.¹⁷³ Başka bir ifadeyle belirtilecek olursa, Şia'ya göre imamet mansus ve lahuti riyasete, hilafet ise dünyevi ve nasuti otoriteye karşılık gelmektedir.¹⁷⁴ Şia'ya göre Kur'an-ı Kerim'deki birçok ayet¹⁷⁵ imamet doktrinini desteklemektedir. Bu ayetlerin en meşhurları ise, 'velayet' ayeti olarak bilinen Maide suresinin 55. ayetiyle, 'tebliğ' ayeti şeklinde geçen aynı surenin 67. ayetidir.

a. Velayet ayeti: Maide, 5/55.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ

Sözü edilen ayeti Büniyatov-Mammedaliyev "Sizin haminiz ancak Allah, Onun Peyğəmbəri və iman gətirənlərdir. O kəslər ki, (Allaha) namaz qılır və rükuda olduqları halda zəkat verirlər."/"**Sizin haminiz ancak Allah, O'nun Paygamberi ve iman edenlerdir. O kimseler ki, (Allah için) namaz kılar ve rükuda oldukları halde zekat verirlər.**" şeklinde çevirmiştir. Türkçe meallerde ayet-i kerime genel olarak; "Sizin koruyucunuz önce Allah, sonra Rasulü, sonra da rüku ederek namazı kılan, zekatı veren müminlerdir." şeklinde karşılanmıştır.¹⁷⁶

Fahruddin er-Razi *rakiun* kelimesini Ebu Müslim'den kaynak vererek, 'boyun eğmek', 'itaat etmek' anlamına geldiği görüşünü zikreder.¹⁷⁷ Sözü edilen meal mütercimlerinin de *hum rakiun* ifadesinin 'boyun eğmek' anlamına geldiğini bilmeme ihtimalleri yoktur. Nitekim, Azerbaycan dilinde de *rükudayken zekat vermek* ifadesi anlamlı bir ifade değildir. Böyle bir çevirinin sebebi, muhtemelen ayet-i kerimenin sebep-i nüzülü ile

¹⁷³ Hasan Onat, Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi'nin Görüşleri Çerçevesinde), *AÜİFD*, 1992, C: XXXII, s. 89-91.

¹⁷⁴ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 13.

¹⁷⁵ Geniş bilgi için bkz: Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 19.

¹⁷⁶ http://www.kuranmeali.org/5/maide_suresi/55.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

¹⁷⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, ter: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve C: Sadık Doğru, İstanbul: Huzur Yayınevi, t.y., C: 9, s. 119.

ilgili rivayettir. Şii¹⁷⁸ ve bir kısım Sünni kaynaklarda geçen¹⁷⁹ rivayete göre, Hz. Ali (r.a) rükudayken mescide gelen bir ihtiyaç sahibine veya dilenciye –hiç kimsenin yardım etmemesi hasebiyle- yüzüğünü zekat vermiştir.¹⁸⁰ Tusi'ye göre rüku halindeyken tek zekat/sadaka veren sahabinin Hz. Ali olduğu konusunda icma vardır.¹⁸¹ Belirtmekte fayda var ki, Şii kaynaklarda ayette geçen الرَّكَّاءَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ ifadesi özel anlamıyla ele alınmamıştır. Zira, Tabatabai *el-Mizan* adlı tefsirinde ayette geçen ‘zekat’ kelimesinin istilahi anlamıyla ele alınmamasının gerekli olduğunu, o devirde ‘zekat’ ve ‘sadaka’ kelimelerinin aynı anlamı ifade ettiğini bildirmektedir.¹⁸²

Özetle, mütercimlerin ciddi Sünni kaynaklarda da geçen yukarıda zikredilen rivayet ekseninde mi yoksa, mezhepsel teşebbüs gereği mi çeviri yaptıklarını kesin bir şekilde bilemiyoruz. Fakat ayetin manasını sadece Hz. Ali'yle daraltılmadan, namazını ikame eden ve zekatını veren tüm müslümanları içerisine alacak şekilde çevrilseydi, mana daha güzel yansıtılmış olurdu. Nitekim surenin bir önceki ayetinin de Hz. Ebu Bekr ile ilgili olduğu söylenebilir.¹⁸³ Bu sebeple çeviriyi metne bağlı olarak yapmak, rivayetler ekseninde yapılan ikincil, üçüncül çevirileri ise, parantez içerisinde veya dipnotta vermek daha uygun gözükmektedir.

b. Tebliğ ayeti: Maide, 5/67.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

İlgili ayeti Büniyatov-Mammedaliyev “Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə nazil ediləni (Qurani) təbliğ et. Əgər (bunu) etməsən, (Allahın) risalətini (sənə həvalə edilən elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini) yerinə yetirmiş olmazsan. Allah səni insanlardan qoruyacaq. Həqiqətən, Allah kafir camaatı düz yola yönəltməz!”/ “**Ey Peygamber! Rabin tarafından sana nazil olunanı (Kur’an’ı) tebliğ et. Eger (bunu) etmezsen, (Allah’ın) risaletini (sana havale olunan elçilik, peygamberlik vazifesini) yerine getirmiş olamazsın. Allah seni insanlardan koruyacak. Hakikaten Allah, kafir**

¹⁷⁸ Kuleyni, Ebu Cefer Sıkatü'l-İslam Muhammed b. Yakub b. İshak, *Usulü'l-Kafi*, I-VIII, 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Edvae 1413/1992, C: I, s. 243.

¹⁷⁹ Taberi, C: VIII, s. 531.

¹⁸⁰ Tabatabai, Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-XX, II. Baskı, İran: Müessesetü'l-Alem li'l-Matbuat 1390/1971, C: VI, s. 8.

¹⁸¹ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 23.

¹⁸² Tabatabai, C: VI, s.10.

¹⁸³ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 30.

topluluğunu doğru yola yöneltmez!” şeklinde çevirmiştir. Mütercimler mealin *Şerhler* bölümünde ayet-i kerime hakkında: “Bazı müfessirler bu ayeti en eski Mekki ayetlerden olduğunu söylüyorlar”, “Şiiler bu ayete ‘*fi Ali/Ali hakkında*’ ifadesini ilave ediyorlar” açıklamasını vermiştir.

İmamet doktrininin en güçlü nassi delillerinden sayılan sözü edilen ayetin nüzul sebebi, Şia’ya göre mütevatir kabul edilen ve –farklı yorumlanmak kaydıyla- birçok Sünni kaynakda da geçen Gadir-i Hum rivayetidir.¹⁸⁴ Bu rivayete göre, Peygamber Efendimiz (s.a.s) Veda haccından (10/632) dönerken, Cuhfe’ye 4 km. kadar uzaklıkta bulunan Gadir-i Hum mevkisinde konaklamış, bu sırada Maide suresinin 67. ayeti nazil olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.s) bu ayeti orada bulunan topluluğa tebliğ ettikten sonra: “Size çok değerli iki şey bırakıyorum. Bunlardan biri Kur’an, diğeri ise Ehl-i Beytim’dir (ittet). Benden sonra bunlara sarılırsanız, yolunuzu asla şaşırmasınız”- buyurmuş, akabinde de “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır. Allahım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol” duasını yapmıştır.¹⁸⁵ Bu rivayetten yola çıkarak, Şia Hz. Peygamberin tebliğinin Hz. Ali’nin velayeti olduğunu söylemiştir. Konunun derinliğine inmeden mütercimlerin çevirisine dönülecek olursa, çeviride herhangi mezhebi kaygı güdülmediği aşıkardır. *Şerhler* bölümündeki “Şiiler bu ayete ‘*fi Ali/Ali hakkında*’ ifadesini ilave ediyorlar” açıklamasının da bilgi amaçlı olduğunu düşünmekteyiz.

2) Şia’ya göre Ehl-i Beyt (Tahrir) ayeti: Azhab, 33/33.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kelimeyi “Evlərinizdə qərar tutun. İlkin Cahiliyyat dövründəki kimi açıq-saçıq olmayın. (Bər-bəzəyinizi taxaraq evdən çıxıb özünü, gözəlliyinizi yad kişilərə göstərməyin!) Namaz qılın, zəkat verin, Allaha və Rəsuluna itaət edin. Ey əhli-beyt! Allah sizdən (hər cür) çirkinliyi (pisliliyi və günahı) yox etmək və sizi pakdan pak etmək istər!”/ “Evlərinizdə kalın. İlkin Cahiliyyə devrindeki gibi açılıp saçılmayın. (Süs eşyalarınızı takarak evden çıxıb, güzelliğinizi yabancı

¹⁸⁴ Cemal Sofuoğlu, Gadir-i Hum Meselesi, *AÜİFD*, 1983, C: XXVI, s. 461-470.

¹⁸⁵ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 21.

erkeklere göstermeyin!) Namaz kılın, zekat verin, Allah’a ve Rasülü’ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden (her türlü) çirkinliği (kötülüğü ve günahı) yok etmek ve sizi tertemiz kılmak ister.” şeklinde tercüme etmiştir.

Ehl-i beyt terkibi ‘ehl’ ve ‘beyt’ kelimelerinden oluşmaktadır. ‘Ehl’ kelimesi –Ragıb el-İsfahaniye göre- bir nesep veya dinin ya da bir sanat/bilim, şehir veya hanenin kişiyi bir araya getiren kimselerdir.¹⁸⁶ ‘Beyt’ kelimesi ise, ev, mesken, çadır, kabuk, kılıf vb. anlamlara gelmektedir.¹⁸⁷ Bu terkip Kur’an-ı Kerim’de Hz. Peygamber (s.a.s) ve aile efradıyla ilgili olmakla beraber,* Hz. İbrahim ve hanımı Sara** ve Hz. Musa’nın anne-baba ve kardeşleri için*** de kullanılmıştır.¹⁸⁸

Bu kavram Ehl-i Sünnet ve Şia arasındaki en önemli ihtilaflı konulardandır. Azhab süresinin 33. ayetinde geçen Ehl-i Beyt ifadesinin Hz. Peygamber ve ailesini ifade etmesi konusunda görüş birliği olmasına rağmen, Ehl-i Beyt’i oluşturan kimseler hakkında fikir ayrılığı vardır. Ehl-i Sünnet’e göre, bağlama uygun olarak sözü edilen ayet Peygamber hanımlarıyla ilgilidir. Fakat Şia bu terkipi sadece Hz. Ali, Hz. Fatıma ve onların zürriyeti ile sınırlandırmaktadır.¹⁸⁹ İlk dönem Şii müfessirlerinden Tabatabai, tahrir ayetinin Al-i Aba**** hakkında indiğine dair yetmiş küsur, bunlarında kırk küsur civarında rivayetlerin Sünni eserlerde geçmekte olduğunu ifade eder.¹⁹⁰

Ahmet Fethi Polat, mütercimlerin Azhab süresinin 33. ayetinde –ayet-i kerime Peygamber hanımlarından bahsettiği halde- *Ehle’l-Beyt* ifadesini *Ehl-i Beyt* olarak karşılamalarını eleştirilmiştir.¹⁹¹ Peygamber’in hanımları Peygamber’in Ehli-Beyt’idir.

¹⁸⁶ Murat Sülün, *Kur’an Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, İstanbul: Ensar Neşriyat 2015, s.265.

¹⁸⁷ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 145.

* Ahzab, 33/33.

** Hud, 11/73.

*** Kasas, 28/12.

¹⁸⁸ Murat Sülün, *Kur’an Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, s.265.

¹⁸⁹ Murat Sülün, *Kur’an Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, s.267.

**** Al-i Aba rivayeti: -Farklı varyantları bulunmakla beraber- Ümmü Seleme’den (r. anha) nakille: Hz. Peygamber (s.a.s) evindeyken Hz. Fatıma (r. anha) içinde et ve undan yapılmış bir yemek olan çömlekle/huzeyra geldi. Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Fatıma’ya, kocası Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i de çağırmasını söyledi. Onlar da geldi ve Rasulullah’la birlikte yemeğe oturdular. Yemek esnasında:"Ehl-i Beyt! Allah sizden pisliği/ricsi uzak tutmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor" ayeti nazil oldu. Peygamber onları geniş elbisesinin /kisa/aba altına alayarak: "işte, benim ehl-i beytim bunlardır", dedi sonra da ellerini kaldırıp: 'Allah'ım, benim ehl-i beytim ve özel yakınlarım bunlardır. Onlardan kötülüğü uzak tut ve onları tertemiz yap", diye dua etti. O zaman Ümmü Seleme (r. anha), perdenin arkasından başını çıkararak: "Ya Rasulallah, benim durumum nedir?" dedi. Rasulüallah ona: "Sen sahip bulunduğun yerdesin." Cevabını verdi. Bu kısım M. Zeki Duman, "Kur’an-ı Kerim’de ‘Ehl-i Beyt’" *Erciyes ÜİFD*, 2001, S. 11, s. 44-45’den alıntıdır.

¹⁹⁰ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 149.

¹⁹¹ Ahmet F. Polat, *Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere ve Türkiye’de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedeliyev Tercümesi Örneği-*, s. 455.

Ayetin çevirisinde Ehl-i Beyt'i oluşturan kimselerin özel isimleri sayılmamıştır. Buna rağmen, mütercimlerin Şii mezhebine mensup olmalarından dolayı tercümelerinde bu itikatlarını yansıttıkları iddia edilmiştir. Mezhepsel yorumların çevirilere yansıtılmasını doğru kabul etmemekle beraber, -realiteyi göz önünde bulundurarak- bunun kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Nasıl Elmalılı Hamdi Yazır tercüme-tefsirini Ehli-Sünnet'in Hanefi mezhebine göre yapmışsa,¹⁹² Büniyatov-Mammedaliyev'in de çevirilerinde de bazı mezhebi tasarruflar olabilir. Çünkü meal nüfusunun yüzde altmışının Şii olduğu bir okuyucu kitlesi için, Şii mütercimler tarafından hazırlanmıştır.

3) Mut'a Nikahı: Nisa, 4/24

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَّرَاءَ ذَلِكَ مَّا أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

Ayet-i kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev “(Cihad vaxtı əsir olaraq) sahib olduğunuz (cariyələr) müstəsna olmaqla, ərli qadınları almaq Allahın yazısı (hökmü) ilə sizə (haram edildi). Bunlardan başqaları isə namusla (iffətlə), zinakarlığa yol vermədən, mallarınızı sərf edərək (mehirlərini verərək) evlənmək üçün sizə halal edildi. Müt`ə etdiyiniz (faydalandığınız, ləzzət aldığınız) qadınların mehlərini lazımi qaydada verin! Mehr müəyyən edildikdən sonra aranızda razılaşdığınız şeydən ötrü sizə heç bir günah yazılmaz. Həqiqətən, Allah (hər şeyi) biləndir, hikmət sahibidir!”/“(Cihat zamanı esir olaraq) sahib olduğunuz (cariyələr) müstəsna, evli kadınlarla nikahlanmaq Allah'ın yazısı (hükümü) ilə size (haram edildi). Bunların dışındaki kadınlar isə, namusla (iffətlə), zina yapmadan, mallarınızı harcayaraq (mehirlərini verərək) evlənmək üçün sizə helal kılındı. Mut'a yaptığınız (faydalandığınız, hazz duyduğunuz) qadınların mehlərini gerektiği şəkliylə verin! Mehr tayin edildikdən sonra, aranızda anlaşıldığı şey hakkında size heç bir günah yazılmaz. Hakikaten, Allah (her bir şeyi) biləndir, hikmət sahibidir!” şəklinde çevirmişdir.

Ehl-i Sünnet ve Şia arasındakı en mühim ihtilaflardan biri de Mut'a nikahı konusudur. ‘Mut'a’ sözlükte -temetti‘/istimta‘ kelimesindən türeyərək- faydalanmaq, ləzzət almaq anlamlarına gəlməkdədir. İstilahı bir kavram olaraq, bir kadının belli bir mal karşılığında

¹⁹² Elmalılı, *Mukaddime*, C: I, s: 19.

belli bir müddete kadar bir erkek tarafından nikahlanmasıdır. Nikah akdindeki vaktin tamamlanmasıyla talak, veraset, nafaka, iskan ve iddet gerekmezsiniz nikah sona ermektedir.¹⁹³ Mut'a nikahını kabul etmeyen Ehl-i Sünnet'e göre dinimizde meşru olan tek nikah, kadın ve erkek arasında karşılıklı rızaya dayanan, -bazı görüşe göre- velilerin de rızasını barındıran, iki şahit huzurunda akdedilen, topluluğa ilan edilen/aleniyet ve süreklilik taşıyan bir evliliğdir.¹⁹⁴

Mut'a nikahının Cahiliyye devrinde mevcut nikahlardan biri olması hakkında görüş birliği vardır. Fakat Sünni ülema İslamdaki yeri hakkında farklı görüşler serdetmiştir. İlk kabule göre Peygamber Efendimiz (s.a.s) hayattayken bir müddet helal sayılmışken, Hayber veya Mekke'nin fethi sırasında yasaklanmıştır. Diğer görüşe göreyse, Hz. Ömer zamanında yasaklanmıştır.¹⁹⁵ Özetle, Ehl-i Sünnet üleması ittifakla mut'a nikahının haram olması konusunda karar kılmışlardır. Şia ise, bu nikahın Peygamber (s.a.s) zamanında yasaklanmadığını kabul ederek ve Hz. Ömer ise, Kur'an ayetini yasaklama hakkına sahip olmadığını öne sürerek,* mut'a nikahını helal saymıştır.

İlk bakışta mezhepsel hasasiyet sebebiyle çeviri yapıldığı görülmektedir. Fakat mütercimlerin herhangi bir dipnot düşmemeleri sebebiyle bunu net bir şekilde söylemek mümkün değildir. Nitekim ayet-i kerimede de mut'a nikahından bahsedildiğini, sözü edilen nikahın Hz. Ömer (r.a) döneminde sosyal bir takım istismar sebebiyle yasakladığını düşünmekteyiz. Dolayısıyla çeviri devrin şartlarına uygun düşmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki, tarihsel şartları ve nikahın keyfiyeti tam bilinemediği için – tekeşli toplumların veya feministlerin dört eşliliği ve cariye edinmeyi kabullenemediği gibi- bu durumun kabullenilmesi zor olabilir. Muhtemelen mut'a nikahı da devrin şartlarına uygun olarak, soyun devamı ve süreklilik gibi temel şartları taşıyorsa da, veli rızasını ve aleniyet şartlarını taşımış, toplumun örfünde olduğu için gayr-ı meşru ilişkiyle bir tutulmamıştır. Günümüzde bu nikah istismar olunmakta, 'mut'a nikahı meşrudur' hükmüne sığınarak, gizli-saklı zinaya eşdeğer ilişkiler kurulmakta ki, bu da

¹⁹³ Yavuz Ünal, Hadis Verilerine Göre Mut'a Nikahı, **Ondokuz Mayıs ÜİFD**, Samsun 1993, S: 7, s. 155.

¹⁹⁴ H. Mehmet Soysaldı, Nisa Suresinin 24. Ayeti Işığında Mut'a Nikahı, **Fırat ÜİFD** 1997, S: 2, s. 167.

¹⁹⁵ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s.289.

* Hz. Ömer fetihler sebebiyle, Müslüman erkeklerin Müslüman kadınlarla evlenmeden Ehl-i Kitab'a üstünlük vermeleri hasebiyle –helal olmasına rağmen- Ehl-i Kitab'la evlenmelerini –ictihad ve meşveret yoluyla-yasaklamıştır. Bu kısım Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 300-301'den alıntıdır.

kabul görmemekte, İslam'a uygun bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ayet-i kerimenin mut'a nikahından hiç bahsetmediğini söyleyerek çevirmek de bir bakıma ayete Ehl-i Sünnet penceresinden yaklaşmak anlamına gelmektedir.

4) Abdest Ayeti: Maide, 5/6.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُيَمِّنَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi ilgili kısmını “Ey iman gətirənlər! Namaza durduğunuz zaman üzünüzü və dirsəklərlə birlikdə (dirsəklərdən və ya dirsəklərə qədər) əllərinizi yuyun. (Yaş əlinizlə) başınızı və hər iki bəndə (oynağa) qədər ayaqlarınızı məsh edin (və ya: başınızı məsh edin, ayaqlarınızı isə hər iki topuğa qədər yuyun)...”/“Ey iman edenlər! Namaz için kalktığınız zaman yüzünüzü ve ellerinizi (dirsekleriniz dahil veya dirseklerinize kadar) yıkayın. (Islak elinizle) başınızı ve her iki (ekleme) kadar ayaklarınızı meshedin (veya: başınızı meshedin, ayaklarınızı her iki topuğa kadar yıkayın)...” şeklinde çevirmiştir.

‘Abdest’ Farsça ab (su) ve dest (el) kelimelerinden oluşarak, ‘el suyu’ anlamına gelmektedir. Arapça ‘güzellik ve temizlik’ anlamına gelen ‘vudu’ kelimesinin eşdeğeri. Fıkıhta abdeste teharet-i suğra (küçük temizlik), gusüle ise teharet-i kübra (büyük temizlik) denmektedir.¹⁹⁶ Abdest belirli ibadetleri yerine getirmenin ön şartı olmakla beraber, ibadet mahiyetinde telakki olunan hükmi temizliktir.¹⁹⁷ Abdestin farz olunmasının delili yukarıda yer verdiğimiz ayet-i kerimedir. Daha önceki dinlerde de abdestin mevcudiyeti, aynı zamanda Medine’de inen bu ayetten önce de Peygamber Efendimiz’in (s.a.s) abdest aldığı bilinmektedir. Fakat bu ayetle abdest farziyet kazanmıştır.

Ehl-i Sünnet’e (Hanefilere) göre abdestin farzları kuru bir yer bırakmayacak ve deriye temas edecek şekilde yüzü yıkamak, elleri dirseklere kadar yıkamak, başı mesh etmek ve ayakları yıkamadır (farz olan işlemleri bir kere yapmaktır, iki veya üç defa yapmak

¹⁹⁶ Abdülkadir Şener, “Abdest” Mad. *DİA*, Ankara: 1988, C: I, s. 68.

¹⁹⁷ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 304.

sünnettir). Buna ilave olarak, Hanefiler dışındaki diğer üç mezhebe göre *niyet etmek*, Şafii ve Hanbelilere göre *tertip* (abdest işleminin ayetteki sıraya uygun yapılması), Maliki ve Hanbelilere göre *muvalat* (abdest esnasındaki işlemlere ara vermemek), Malikiilere göre *tedlik* (abdest uzuvlarını ovalamak) farzdır.¹⁹⁸ İmamiyye-Ca'feriyye'yi - niyet, tertip, muvalat farz olmasına rağmen- Ehl-i Sünnet'ten ayıran temel fark çıplak olmak kaydıyla ayakları mesh etmeleridir.

Ehl-i Sünnet ile Şia arasındaki fark mütevatır iki kıraat farklılığına dayanmaktadır. Ehl-i Sünnet *ارجم* kelimesini fethalı okurken –bu zaman ayakların yıkanması gerekmektedir-, Şia kesreli –bu zaman da mesh edilmesi gerekir- okumuştur. Mustafa Öztürk konuyla ilgili rivayetlere geniş yer ayırarak,¹⁹⁹ geldiği sonucu şu şekilde belirtmektedir:

Şia'nın abdestte çıplak ayak üzerine meshedilmesinin farziyetine ilişkin görüşü başta ayetin söz dizimi olmak üzere sağlam delillere dayanmaktadır. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki en güçlü delilleri ise, rivayetlerden ve bilhassa ile'l-ka'beyn (topuklara kadar) ibaresindeki kaydına ilişkin izahattan oluşmaktadır. Bize göre Allah bu ayette, abdest alırken yüzün ve ellerin yıkanmasını, baş ve ayakların mesh edilmesini emretmiştir. Çünkü ayette 'yıkayınız' emrinden sonra iki uzuv zikredilmiştir. Bunlar yüz ve ellerdir. Şu halde yüz ve eller kesinlikle yıkanacaktır. 'Mesh ediniz' emrinden sonra da iki uzuv zikredilmiştir. Bunlar ise, baş ve ayaklardır. O halde bu iki uzuv da meshedilecektir.²⁰⁰

Büniyatov-Mammedaliyev orta yol tutarak, ayet-i kerimeyi her iki mezhebe uygun varyantlarıyla çevirmiştir. Fakat orijinal metinde harake fethalı olduğu için çeviriyi metne bağlı kalarak yapması daha uygun gözükmektedir. Çünkü bu ihtilaflar daha çok tefsirlerde kendini gösterebilir. Yine de müellif isterse, dipnotta uygun gördükleri kıraati ve kendi görüşlerini zikredebilirler.

1.7. Elmir GULİYEV ve *Коран: Смысловой Перевод И Комментарии Кулиева* Э. Р İsimli Mealinin Tanıtımı

1.7.1. Elmir Guliyev

Genç yaşlarından itibaren din ve felsefe alanında makaleler kaleme alan Guliyev, Kur'an-ı Kerim'in Rusça çevirisiyle ilmi faaliyetini taçlandırmıştır. Bu çalışmaya kadarki Rusça çevirilerin müellifleri Kur'an'a objektif yaklaşmamıştır. Guliyev'in

¹⁹⁸ Hüseyin Algül, Yunus Apaydın ... ve İrfan Yücel, *İlmihal –İman ve İbadetler-* I-II, 22. Baskı, Ankara: TDV Yayınları 2014, C: I, s. 197.

¹⁹⁹ Geniş bilgi için bkz: Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 303-327.

²⁰⁰ Mustafa Öztürk, *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, s. 327.

mealinin en büyük özelliği, çeviriyi İslami gelenek ışığında yapmasıdır. Guliyev Rusça'ya Kur'an çevirisi dışında, çok sayıda eser, makale ve çeviri de kazandırmıştır.

1.7.1.1. Elmir Guliyev'in Hayatı

Elmir Guliyev 1975 yılında Bakü'de dünyaya gelmiştir. Öğrenim hayatındaki üstün başarısı sebebiyle 1990 yılında -henüz 15 yaşındayken- 'Azerbaycan Tıp Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'ni kazanmış, 1996 yılında iyi bir dereceyle buradan mezun olmuştur. Öğrenci olduğu yıllarda İslam dini ve felsefesi alanında araştırmalar yapmış, modern dönem Müslüman mütefekkir/düşünür ve filozoflarının eserlerini okumuştur. Bu yıllarda gazetecilik ve editörlük yapmıştır. Guliyev'i MDB/BDB platformunda ilk tanıtan *Ahret Günü Hakkında Peygamberden Gelen Haberler* isimli eseri olmuştur. 1997 yılında Arap oteriterlerinden Şeyh Abdurrahman b. Nasir es-Saadi'nin (ö. h/1386) tefsirini Rusça'ya çevirmeye başlamıştır. Saadi tefsirinin çevirisini yaptığı bir dönemde Kur'an-ı Kerim'in Rusça çevirisine olan ihtiyacı görerek, Kur'an-ı Kerim'i Rusça'ya çevirmiştir. 2006 yılında 'Bakü Devlet Üniversitesi'nde *Qur'an və Qloballaşma: İnsancıl İdeyalar Axtarışında* (Kur'an ve Küreselleşme: İnsancıl İdealler Arayışında) isimli tezini savunarak 'felsefi bilimler doktoru' derecesini almıştır. Eserlerindeki dini görüş ve düşünceleri onun reformist kimliğini göstermektedir. 2002-2006 yıllarında AR DİDK'te çalışmıştır. Komite'de *Din Devlet İlişkisi, Dini ve Siyasi Olayların Karşılıklı İlişkisinin Temelleri* konusunu işlemiştir. Guliyev 2006 yılından itibaren QSTİ'nun 'Geoculture Şubesi'nin direktörüdür. Aynı zamanda İsveç'teki 'Kafkas ve Küreselleşme Dergisi'nin editörlerindendir.²⁰¹

1.7.1.2. İlmi Kimliği ve Eserleri

Elmir Guliyev İslam tarihi ve felsefesi, mukayeseli dinler ve sosyal felsefeyle ilgili 50'den fazla monografi, makale ve çevirinin müellifidir. Guliyev'in Rusça Kur'an çevirisi dünyanın 4 ülkesinde büyük tirajla basılmıştır. Aynı zamanda çalışma 2007 yılında Rusya Müftülüğü tarafından "Manevi Birlik Mükafatı" ile ödüllendirilmiştir.

Eserleri:

²⁰¹ https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B5%D0%B2._%D0%AD%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%A0%D0%B0%D1%84%D0%B0%D1%8D%D0%BB%D1%8C_%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D1%8B

Religion in the Central Caucasus: Current State and Future Trends. The South Caucasus 2021: Oil, Democracy and Geopolitics (Orta Kafkasya'da Din: Güncel Durum ve Gelecekteki Eğilimler. Güney Kafkasya 2021: Petrol, Demokrasi ve Jeopolitik): Fariz İsmailzadə ve Glen E. Howard tarafından yayına hazırlanmıştır, Washington Kurumu (vakfi).

Сладость Веры (İmanın Lezzeti): Şərq-Qərb, Bakı, 2011.

Исламское образование в России: новое концептуальное видение. Использование современных технологий в развитии религиозного образования (Rusya'daki İslami Eğitim: Yeni Kavramsal Vizyon. Dini Eğitimin Gelişiminde Modern Teknolojinin Kullanımı): Moskova İslam Üniversitesi, 2010.

Азербайджанская Республика: Религия. Центральная Евразия 2006: Аналитический ежегодник (Azerbaycan Cümhuriyeti: Din; Orta Avrasya 2006: Analitik (Çözümsel) Yıllık): İsveç, CA&CC Basın, 2006

الأخطاء العقدية في بعض الترجمات لمعاني القرآن الكريم إلى اللغة الروسية. بحوث ندوة ترجمة معاني القرآن الكريم: تقويم للماضي وتخطيط للمستقبل, (Kur'an-ı Kerim'in Rusça Bazı Çevirilerindeki Düşümlü Hatalar: Mazinin Sunumu ve Geleceğin Planlaması): Su'udi Arabistanı, 2002.

تاريخ ترجمات معاني القرآن الكريم إلى اللغة الروسية

(Kur'an-ı Kerim'in Rusça Çevirilerinin Tarihi): Kur'an'ı Araştırma ve Tadkikatlar Dergisi, 2006, 1. Yıl, II. Sayı.

На пути к Корану (Kur'an'ın Yolunda): Umma, 2003.

Azerbaijan: Iranian Vector of Religious Revival (Azerbaycan: Dini Uyanıştaki İran Vektörü): Orta Asya ve Kafkasya, 2005, N:5 (41)

Уроки благословенного месяца (Mübarek Aylar Dersleri): (R. Abbasguliyev ile beraber) , Abilov, Zeynalov ve oğulları, Bakü, 2003.

Пророчества о приближении конца света согласно Корану и Сунне (Kur'an ve Sünne'ye Göre Kıyamet Alametleri): Umma, 2002.

Исламский экстремизм на Кавказе: реальность угрозы и пути её предотвращения. Кавказ и глобализация (Kafkasya'daki İslam'ı Aşırılık

(Radikallık): ve Tehdit Gerçeği ve Önleme Yolları. Kafkasya ve Küreselleşme): 2006, T. 1 (1).

1.7.2. Elmir Guliyev'in *Коран: Смысловой Перевод и Комментарии Кулиева Э. Р.* (Kur'an; E. R. Guliyev'in Meali ve Yorumları ile) Mealine Bir Bakış

1.7.2.1. Mealin Şekli Özellikleri

Elimizde bulunan baskı, Шапр-Гарб (Doğu-Batı) Neşriyat'ın 2006 yılında yayımladığı çalışmanın III. Baskısıdır. Meal, Guliyev'in rehberliğindeki heyetin; R. F. Abbasquliyev, A. Z. Musayev, R. R. Quliyev ve S. M. Qazi redaktörlüğünde yayına hazırlanmıştır. Çalışma toplam 798 sayfa; *Вступительное Слово К Первому Изданию* (I. Baskıya Yazılan Önsöz), *Вступительное Слово К Третьему Изданию* (III. Baskıya Yazılan Önsöz), *Перевод* (Çeviri) ve *Комментарии* (Açıklamalar) bölümlerinden oluşmaktadır. Kur'an'ın orijinal metnine yer verildiğinden, çeviriler metne uygun olarak 604 sayfa olup, açıklamalar ise, 605-798.'e kadarki sayfa aralığında yer almaktadır. Meal soldan sağa olarak tertiplenmiştir. Çeviride sure isimlerinin Arapça'ları latinize edilerek, Kiril alfabesi ile verilmiş, daha sonra ise uygun karşılık seçilerek, Rusça'ya aktarılmıştır. Örnek olarak “Аль Бакара/Корова” (el-Bakara/İnek). Açıklamalar kısmında 500 açıklama bulunmaktadır. Daha çok sahih rivayetlere dayanan, ayetlerin nüzul sebeplerine yer verilmiş, bunun dışında yer-yer kapalı kelimelerin anlamları da, açıklanmıştır.

1.7.2.2. Mütercimın Metodunun Genel Tahlili

Guliyev, mealin baskılarına yazdığı Önsöz'de Kur'an'ın 23 yıl içinde peyderpey bir şekilde indiğini, tüm insanlara gönderilmiş ilahi kelimeler vasfından dolayı –her kesin anlaması için- çevirilerinin lüzumunu belirtmiş, akabinde Kur'an'ın Rusça'ya yapılmış ilk çevirilerinin Büyük Petro'nun (ö. 1725) hükümdarlık yıllarına tesadüf ettiğini, hatta Rusya'nın büyük üniversitelerinde Kur'an okutulduğunu ifade etmiştir.

Müellif, Kur'an'ın rağbet görmüş Rusça çevirilerini irdelidiğini; Kraçkovski'nin, Sablov'un, vb. çevirilerinde ideolojik yanlışların olduğunu bildirmiştir. Rus mütercimlerin metodları ele alındığında, iki yönde çeviri yapıldığını gözlemlenmektedir. Birinci grup Kur'an bir hukuk kitabı, kanunlar bütünü olarak ele

alıp, Kur'an'ı Ortadoks inançlarına uyarlamaktayken, diğerleriye, Kur'an'ı sadece belağat ve fesahatiyle değerlendirip, edebiyat şaheseri olarak takdim etmektedir.

Guliyev'e göre, iman etmeyen bir mütercimden objektiflik beklenemez. Her ne kadar Kur'an üzerinde çalışsalar da, iman kalplerine sinmediği için, Kur'an'ın hakikatlerini göremezler. Görüldüğü gibi mütercim, doğru bir Kur'an çevirisi için Müslüman/mü'min olmayı en önemli şart kabul etmektedir. Bu sebeple, değerlendirdiği Rusça çevirilerden sadece Osmanov'un çevirisinin İslami ideolojiye uygun olduğunu belirtmektedir.

Guliyev, yukarıda belirttiğimiz eksiklikler; Rus dilli halkların doğru bir çeviriden yararlanmasının gerekliliği, Kur'an'ı çifte standarttan uzak, Cenab-ı Hakk'ın muradına ve sünnete uygun olarak çevirmenin önemini görmüş, bu gibi sebepler onu, sözü edilen meali hazırlamaya sevk etmiştir. Mütercimin ifade ettiği gibi, meal hazırlamak kolay bir iş değildir. Guliyev zorlukları aşmak için açıklamalı klasik sözlüklerden, Kurtubi, İbn Kesir, Mahalli'yle Süyuti ve Şevkani'nin tefsirlerinden, yukarıda yer verilen Kur'an'ın Rusça çevirilerden, bunun dışında Muhammed Takiuddin el-Hilali ve Muhammed Muhsin Han'ın hazırladığı Kur'an'ın İngilizce tercümelerinden, Büniyatov-Mammedaliyevin'in ortak meal çalışmasından ve aralarında Ali Özek'le Hayrettin Kahraman'ın da bulunduğu heyetin hazırladığı *TDV Kur'an Meali* çalışmalarından faydalanmıştır.²⁰²

Mütercimin metoduyla ilgili en dikkat çekici hususların başında Allah'ın Esmâü'l-Hüsna'sını ve sıfatlarını yorumlamaktan uzak durması gelmektedir. Bu tercihinin sebebini, bu ifadelerin belağat ve fesahatinden dolayı, amaç dilde karşılamanın imkansız olmasıdır. Guliyev sözü edilen metodu benimsemeyen diğer mütercim veya müfessirlerin zorunlu yorumlarda bulunarak, anlama ilaveler yaptıklarını ifade etmektedir. Mütercim tefsiri tercüme etse de, Kur'an'ın metnine bağlı kalmıştır. Çeviri yaparken Kur'an metninde bulunmayan anlamın tamamlanmasını kolaylaştıran kelimelere yer vermemiştir. Gerekli gördüğü çok az yerlerde parantez içi açıklama kullanmıştır. Açıklamalar bölümünde yorumları sadece sahih rivayetler ekseninde yapmıştır. Zayıf hadislerden kaçınmasını okurun doğru bilgilere ulaşmasında kolaylık sağlamak olarak açıklamıştır.

²⁰² Кулиева, *Вступительное Слово К Первому Изданию*, s. iii.

Müellif III. Baskıya yazdığı Önsöz’de Kur’an kelimelerinin farklı farklı anlamlara geldiğini belirterek, çokanlamlılık olgusuna değinmiştir. Bunun için kelimenin etimolojik-semantik anlamlarıyla beraber, İslam’la kazandığı anlamlarında bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. *Küfr, iman, bereket, lahv, yahudi, nasara, insan, zülm, Cennet, cuhud, kizb, tevekkül, Muhammed, salat, zekat, İslam, ihsan, takva* vs. bu gibi kelimelere yer vererek, örneklerle hem etimolojik, hem de dini/şer’i anlamlarını açıklamıştır.²⁰³ Müellif hadis kategorilerini belirterek Önsöz’ü sonlandırmıştır.

Mütercimim metodunu özetlersek; teolojik kaygılar ve dilsel özellikler sebebiyle *müteşabih* şeklinde isimlendirilen ayetleri yorumlamaktan kaçınmış, bu konularda metne sadık kalarak harfî tercüme yapmıştır. Edat ve bağlaçların anlamlarına dikkat etmiştir. Kur’an metnine ilavelerden kaçınmak amacıyla hazfin var olduğu yerleri dikkate almamıştır. Kur’an’ı bir bütün olarak ele almış, kelimelerin anlamlarının doğru karşılanmasına özen göstermiştir. Özetle, Rusça çevirilerde bir ilk olan, İslami prizmadan yaklaşarak Kur’an’ı-Kerim’e meal vermiştir.

1.7.2.3. Mealin Üslubu

Mealin üslubuna gelince, müellif bedii ve akıcı bir üslup tercih etmiştir. Rusça’nın Arapça’ya benzerliğinden dolayı kelimelerin tam karşılıklarının verilmesi daha kolaydır. Bunu en fazla çokanlamlılık ifade eden kelimelerin çevirisinde rastladık. Ancak mütercimim bu kolaylığının yanında, dini terminolojini oluşturan kelimeleri çevirmesi engelini aşması gerekmektedir. Guliyev’in çoğu yerde gayet başarılı olduğunu görmekteyiz. Meal sade, her kesim tarafından anlaşılır bir niteliğe sahiptir. Fakat mütercimim yorumlardan kaçınması bazı ayetleri okur için kapalı kalmasına sebep olmuştur. Genel itibariyle başarılı bir çeviridir.

²⁰³ Кулиева, *Вступительное Слово К Третьй Изданию* s. vii-xxii.

BÖLÜM 2: TERCÜME TEKNİKLERİ AÇISINDAN MEALLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Din Dili Açısından (Tenzihi, Teşbihi, Temsili) Müteşabih Ayetlerin Tercümesi

Tefsir Usulü ilimlerinden *muhkem* ve *müteşabih* kavramları klasik ve modern müfessirler tarafından her dönem için araştırma konusu olmuştur. Bu araştırma ve müzakereler Allah-ü Teala'nın, Hud suresinin 1. ayetinde Kur'an-ı Kerim'in tamamını muhkem - كتاب احكمت آياته - , Zümer suresinin 23. ayetinde müteşabih kılması - الله نزل احسن - ve bu ayetlerle beraber Al-i İmran suresinin 7. ayetinde Kur'an ayetlerinin bir kısmını muhkem, diğer bir kısmını müteşabih ayetlere taksim etmesiyle ilgilidir. Genel kabule göre, Kur'an-ı Kerim'in tamamının muhkem olması Onun fesahati, nazımının güzelliği, ayetlerinde noksan ve ayıbın bulunmamasıdır. Müteşabih olması ise, ayetlerin güzellik ve doğruluk bakımından birbirine benzemesi, eşit olmasıdır.²⁰⁴ Müfessirler müteşabih ayetler –ayetlerin tesbiti, te'vil edilip edilemeyeceği vb. -hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Konuya giriş mahiyetinde kısaca müteşabih kavramı ele alınacaktır.

2.1.1. Müteşabih Kavramı

Sözlükte benzetmek, benzerini yapmak, şüphelendirmek gibi manalara gelen شبه kökünden türemiş متاشبه kelimesi benzetmek, dengi olmak, ayırt edilmesi zor olacak düzeyde birbirine benzeyen, mahiyeti açık ve net olmayan, bilinmeyen anlamlarına gelmektedir.²⁰⁵ İstilah olarak, Rağıb el-İsfahani'ye göre; “ister lafız yönünden olsun, ister mana yönünden; kendisinden başkasına benzemesi sebebiyle tefsiri müşkil ayetlere ‘müteşabih ayetler’ denir. Fukaha bu ayetler hakkında: “zahiri muradını belli etmeyen ayetlerdir”-der.²⁰⁶ Muhkem ayetler muradedilen mananın ayetin zahirinden anlaşılın, müteşabih ayetlerse, zahirden açıkça anlaşılmayan ve delile ihtiyaç duyan ayetlerdir. Ayetlerdeki bu kapalılığın sebebi Kur'an-ı Kerim'de Ahiret ahvali, haberi sıfatlarla ilgili ayetlerde teşbih, temsil ve mecaz ağırlıklı bir üslubun kullanılmasıdır. Özetle, nesnesini doğrudan değil, başka bir şeye benzeterek –algı ve idrak alanımızın dışında

²⁰⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s.129.

²⁰⁵ İbn Manzur, C: XIII, s. 504-505.

²⁰⁶ İsfahani, s. 373.

kalan şeyleri nesnelere dünyasında- anlatmayı hedefleyen bu dil müteşabih diye nitelendirilebilir.²⁰⁷

Müteşabih kelimesi Kur'an-ı Kerimde ikisi tekrar olmak üzere beş ayette yedi defa,* özel –kavramsal- anlamında Al-i İmran suresinin 7. ayetinde geçmektedir. Peki, hangi ayetler müteşabihdir? Allah-ü Teala ayetleri muhkem ve müteşabih olarak nitelendirmesine rağmen spesifik olarak bu ayetleri bildirmedi. Durum böyle olunca her bir mezhep muhkem ve müteşabih ayetleri kendi görüşüne göre belirledi. Ülemanın sınıflandırdığı müteşabih ayetler şu şekilde özetlenebilir.

- İbn Abbas, Dahhak (ö. 105/723), Katade (ö. 118/735) ve Suddi (ö. 127/745) gibi sahabe ve tabiine nisbet edilen bir görüşe göre, müteşabih ayetler Kur'an-ı Kerim'in *mensuh*larıdır.²⁰⁸
- İbn Abbas'a nisbet edilen bir başka görüşe göre, müteşabihler bazı surelerin başında bulunan *huruf'u-mukattal*lardır.
- Geçmiş peygamberlerin kıssalarını anlatan ayetlerdir.
- Kıyamet saati, Dabbe'nin ortaya çıkması gibi olaylar, namaz rekatları, orucun Ramazan ayında tutulması gibi hususlar ve helal, haram, hudutlar gibi muhkem ayetler dışındakiler, inanılan, fakat amel edilmeyen ayetlerdir.²⁰⁹

Mutezili alim Kadi Abdülcebbar (ö. 415/1025) müteşabihlerin mensuh ayetler olması durumunda –insanlara fayda ve zararı olmayan şeylerin Kur'an'da geçmesi nedeniyle- Allah'ın abesle iştiğal ettiği anlamına geldiğini, bunun da Allah için caiz olmadığını savunmaktadır. Yine Kadi Abdülcebbar'a göre, mukatta harfleri müteşabih değil, -sure isimlerine işaret etmesi sebebiyle- muhkemdir. Bu harfler üslup gereğidir ve insanları aciz bırakacak derecede fesahate sahiptir.²¹⁰

²⁰⁷ Mustafa Öztürk, “Müteşabih Kavramı Bağlamında “Tefsir Usulü”nün (Ulumü'l-Kur'an) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme”, **Bilimname**, Kayseri, 2009, C: XV, 2008/2, s. 39.

* Al-i İmran, 3/7, Bakara, 2/25, Enam, 6/99,141 (iki defa), Zümer, 39/23.

²⁰⁸ Taberi, C: V, s. 193-194.

²⁰⁹ Enver Apa, “Müteşabih Ayetler” Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme”, **AÜİFD**, C: XLIII, S: II, s. 156.

²¹⁰ Ali Akay, “Abdülcebbar'ın Müteşabihleri Yorumlama Metodu üzerine Bir Değerlendirme”, **DÜİFD**, Diyarbakır: DÜİF Yayınları, 2006, C: VIII, S: II, s. 298.

2.1.2. Müteşabih Ayetlerin Te'vili Meselesi

Müteşabih ayetler tevil olunur mu? Selef mezhebine göre, bu ayetler te'vil olunmaz, hakkında soru sorulması dahi bidattır. Müslümanların bu ayetlerle mükellefiyeti sadece ayetin zahirine inanmaktır, çünkü bu ayetlerin te'vilini ancak Allah bilir.²¹¹ Selefin bu görüşü benimsemesinin sebebi, hem ayetin *vakf* işareti, hem de Peygamberimiz (s.a.s), sahabe ve tabiin'den gelen çeşitli rivayetlerdir. Görüş farklılığının nedeni, ayette bulunan vakf işaretinin yerinin tesbit edilmesi konusudur. Müteşabihlerin te'vil edilmemesi görüşünü savunanlar vakfın *وما يعلم تأويله الا الله*, te'vil edilmesini savunanlar ise, *والراسخون* üzerinde olduğunu söylemektedirler. İlk grupun görüşünü savunan Taberi'ye göre, ayetteki *vav isti'naft/başlangıç vavı*, ikinci grupun görüşünü savunan Zemahşeri'ye göre ise, *atf vavidir*.²¹² Bu sebeple başta Mutezile olmakla, müteşabih ayetleri tevil edenler Taha suresinin 5. ayetinde geçen *vech* kelimesini zat, *arş* kelimesini mülk, *istiva* kelimesini istila ve galebe, aynı surenin 39. ayetindeki *ayn* kelimesini ilim, Sad suresinin 75. ayetindeki *yed* kelimesini kuvvet, Maide suresinin 64. ayetindeki *yed* kelimesini nimet şeklinde yorumlamıştır. Allah yüce zatı, emsalsiz esma ve sıfatlarıyla yaratılmışlara benzemekten münezzehtir. Fakat kendisini insanlara teşbih etmiş olmasa, insanların Allah'ı tanımaları mümkün olmazdı.²¹³ İbn Arabi de bu konuda *ليس كمثل شيء وهو السميع البصير* ayetini tefsir ederken “Allah, *Leyse kemislihi şey*’ demekle kendisini tenzih etti ve *ve hüve's-semiu'l-basir* demekle de kendisini teşbih etti” demektedir.²¹⁴

2.1.3. Konuyla İlgili Örnekler

Müteşabih kavramının tefsirlerdeki yorumlama zorluğunun yanısıra meallerde de çevirisinin güç olduğu aşıkardır. Başka bir ifadeyle belirtilecek olursa, Kur'an'da müteşabih varlığı aslında çevirinin imkansızlığının en büyük delilidir. Yine de Müslüman ilim adamları söz konusu ifadeleri aktarabilecekleri en güzel yolu bulma gayreti göstermiş ve konuyu gözardı etmeyerek titiz mealler telif etmişlerdir. Şimdi meallerde farklı çeviri örneklerine rastladığımız *istiva*, *yed*, *emr*, *vech* ve *mekr*

²¹¹ Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, İstanbul: Yöneliş 1991, s. 56-63.

²¹² Sahiron Syamsuddin, “Muhkem ve Müteşabih; Kur'an'ı Kerim'in 3. Sure 7. Ayeti Hakkında Taberi ve Zemahşeri'nin Yorumları Üzerine Analitik Bir Çalışma”, çev: Yavuz Fırat, *Bilimname*, Kayseri, 2008, C: XII, 2007/1, s. 217.

²¹³ Akay, s. 306-7.

²¹⁴ M. Zeki Duman, “Müteşabihatın Te'vili”, *Bilimname*, Kayseri, 2006, C: IX, 2005/3, s. 40.

kelimelerinin geçtiği ayetler, Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev'in mealleri ekseninde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

استوى/İstiva: A'raf 7/54.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimenin ilgili kısmını "...Sonra Ərşi (və onun əhatə etdiyi hər şeyi) yaradıb hökmü altına alan..." (**Sonra Arş'ı –onun kapsadığı her şeyi-yaratıp, ona hükümrən olan**), Guliyev ise, "А затем вознесся на Трон (или утвердился на Троне)" (**Sonra tahta yükseldi. -veya hükümrənlik tahtına kuruldu**) şeklinde çevirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de yedi ayette geçmekte olan * استوى/istiva kelimesi uluvv, yükseklik, suud, irtifa, hakimiyet, istikrar, galibiyet, hükümrənlik gibi anlamlara gelmektedir.²¹⁵ Çevirilerden görüldüğü üzere, Büniyatov-Mammedaliyev استوى kelimesine 'hükümrənlik', عرش kelimesine ise, 'Arş' olarak meal vermiştir. Guliyev, عرش kelimesini 'taht' anlamıyla ele almış** ve ayetin açıklamasında Allah'ın Arş'a istivasının mahiyetinin bilinemeyeceğini, sadece Kur'an ve sahih rivayetlere dayanarak istivanın gerçekleştiğini ve buna inanılması gerektiğini, Allah'ın tahtının ve hükümrənliğinin beşer aklıyla kavranılamayacağını ifade eder.²¹⁶ Ayetin açıklamasından görüldüğü gibi, Guliyev selef'in 'istiva malumdur, keyfiyeti meçhuldur' görüşünü esas alarak çeviri yapmıştır.²¹⁷ Teolojik açıdan mütercimim daha ihtiyatlı davrandığı aşikardır. Türkçe meallerde Murat Sülün'ün Guliyev'le aynı doğrultuda - "Sonra mutlak hükümrənlik tahtına kurulan Allah'tır"- çevirmiştir.²¹⁸

İbnu'l-Kayyim (ö.751/1350) Fatır suresinin 10., Al-i İmran suresinin 55., Nisa suresinin 158., İsra suresinin 60., Mearic ve Kadr surelerinin 4. ayetlerini örnek vererek, Allah'ın semada olduğunu ifade eder, Mutezile ve benzeri mezheplerin bunu kabul etmediklerini

* A'raf 7/54, Yunus 10/3, Rad 13/2, Taha 20/5, Furkan 25/59, Kasas 28/14, Secde 32/4.

²¹⁵ Veysel Kara, "Kur'an'da Müteşabihat'tan "İstiva" Kavramı", HÜİFD, Şanlıurfa: HÜİF Vakfı Yayınları 1997, S.III, s. 205-206.

** Yusuf,12/100; Neml, 27/23.

²¹⁶ Кулиева, *Коран, Перевод Смыслов и Комментарии Кулиева Э. Р.* s. 682

²¹⁷ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takiyuddin Ahmed b. Abdülhalim, **Mecmu'a Fetava**, I-XXXVII, I. Baskı, Riyad: Metabiu'r-Riyad 1382, C: XVII, s. 373.

²¹⁸ Sülün, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 157.

bildirir. Eserinde İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) 'Allah-ü Teala her şeyin üstündedir, göklerin üzerinde bulunan arşa yükselmiştir. Veda haccında Peygamberimiz (s.a.s) elini göğe kaldırarak, Allah'a işaret etmiş ve Allah'ım! Şahit ol! buyurmuştur.' rivayetine de yer verir.²¹⁹ Neticede, selef düşüncesinin savunucuları halefi Allah-ü Teala'nın ayette bildirdiğini te'vil etme/yorumlama hususunda eleştirmiş, halef ise, Allah'a –oturup kalkma, mekan değiştirme gibi-beşeri sıfatlar atfedip cismanileşdirdiklerini söyleyerek selef'i tenkit etmiştir.

Arapça'da 'استوى على عرش/tahta çıkmak, kurulmak' bir ifadedir. Zira, Süleyman Ateş'in de dediği gibi Arapça'da kral memleketinde işlerini düzene koyunca 'استوى الملك على عرشه', bozulunca da 'سل عرشه' ifadesi kullanılır.²²⁰ Rivayetlerden yola çıkarak, ayetin anlatımının da korunması açısından, استوى على عرش ifadesini 'tahta kurulmak' şeklinde karşılamak, parantez içerisinde 'hükümdar olmak' anlamının verilmesi daha uygun olur. Nitekim, 'tahta kuruldu' veya 'hükümler oldu' denilse de, anlaşılacak Cenab-ı Hakk'ın evrenin yaratıcısı, hükmünü yürüten, her işi yerli yerinde çekip çeviren olmasıdır.

يد/Yed: Maide, 5/64.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاللَّذِينَ بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Her iki meal sahibi ayet-i kerimeyi "Allahın eli bağlıdır"/"Рука Аллаха скована"(Allah'ın eli bağlıdır) şeklinde tercüme etmiştir.

يد kelimesi Arapça'da 'el' manasıyla beraber güç, kuvvet, kudret gibi anlamlara da gelmektedir.²²¹ Sözü edilen mütercimler ayette geçen yed kelimesini hakiki anlamıyla ele almıştır. Büniyatov-Mammedaliyev Allah'ın elinin bağlı olmasını 'Şerhler' bölümünde 'cimrilik', yine ayetin devamındaki Yahudilerin elinin bağlı olmasının, Kıyamet gününde elleri boyunlarının arkasına bağlanmış, kenetlenmiş olarak gelecekler' diye açıklamıştır.²²² Ayetin devamında "Allah'ın eli açıktır, dilediği gibi

²¹⁹ İbn Kayyum el-Cevziyye, **İbn Kayyum Tefsiri; Bedai'u't-Tefsir**, çev: Harun Öğmüş ve Halil Aldemir, İstanbul, Ravza Matbaacılık 2001, C: III, s. 342-343.

²²⁰ Kara, s. 206.

²²¹ Ekin ve Akyüzoğlu, *Kur'an Tercüme Teknikleri*, s. 91,

²²² Bünyadov ve Məmmədaliyev, *Şərhlər*, s. x.

infak eder/bahşeder” buyurulmaktadır. Buradan da anlaşıldığı üzere Arapça’da eli bağlı olmak –Azerbaycan dilinde de olduğu gibi- cimri olmak anlamında kullanılan bir ifadedir.

Ayetin nüzul sebebi, -İbn Abbas, İkrime (ö. 105/723) ve Dahhak’tan rivayetle- Allah-ü Teala’nın Yahudilere bol rızık vermesi, daha sonra Yahudilerin Allah’a isyan etmesi nedeniyle, Cenab-ı Hakk’ın ellerinden o bolluğu alması ve içlerinden Finhas b. Azura’nın: “Allah’ın eli bağlı’dır.” demesidir.²²³ Aslında daha öncesinde Yahudilerin - Al-i İmran suresinin 181. ayetinde bildirildiği gibi- “*Allah fakirdir, biz ise zenginiz*” dedikleri malumdur. Beyzavi’ye göre, ayette Allah-ü Teala’nın iki elinin de açık olması cimriliği O’ndan tamamen menedip, cömert olduğunu isbat etmektir.²²⁴ Çeviri ‘Allah cimridir’ şeklinde de yapılabilir.

﴿Yed:Sad, 38/75.﴾

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإَيْدِيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev ayet-i kerimeyi “(Allah) buyurdu: “Ey İblis! Sənə mənim Öz əlimlə yaratdığımıza səcdə etməyə nə mane oldu?”/“Он сказал: “О Иблис! Что помешало тебе пасть ниц перед тем, кого Я сотворили Своими обеими Руками?” (Ey İblis! Sana benim kendi elimlə yaratdığımıza secde etməyə ne mani oldu?)” şeklinde çevirmişdir.

Guliyev çeviri yaparken ‘iki elimle’ ifadesini korumuştur. Azerbaycan dilinde Arapça’daki tasniye/ikilik bulunmadığında ‘iki el’ şeklinde çeviri gramere uygun değildir. Fakat Azerbaycan dilinde ‘iki el’ ifadesi çoğul şekliyle ‘eller’ olarak kullanılır. Büniyatov-Mammedaliyev’in de ‘yedeyye’ ifadesini vurgulama amaçlı, ‘ellerimle yarattığım’ şeklinde çevirmeleri daha uygun olurdu. Rusça’nın grameri Arapça’ya yakın olduğundan ve ‘оба’ kelimesi ‘her iki’ anlamda kullanıldığından -обеими Руками- Guliyev’in çevirisi orjinal metne birebir uyan bir çeviridir, denilebilir. İbn Cevzi (ö. 597/1201) ayeti tefsir ederken şöyle der:

Allah’ın bir kulu eliyle yaratması özel bir durumdur. Nasıl ki, Allah’ın kendi ruhundan ruh üfleyip yaratmasının sadece Hz. İsa’ya, vasıtasız olarak

²²³ Ebüssuud, C: III, s. 58.

²²⁴ Beydavi, C: I, s. 274.

konuşmasının da Hz. Musa'ya nasip olduğu gibi bu durum da –Allah'ın elleri ile yaratması' sadece Hz. Adem'e nasip olmuştur.²²⁵

يد/Yed:Fetih, 48/10.

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا
عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

Ayet-i Kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev “Allahın (qüdrət) əli onların əllərinin üstündədir.”/“Рука Аллаха – над их руками” (Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir) şeklinde çevirmiştir. Sadece Büniyatov-Mammedaliyev يد/yed kelimesini parantez içerisinde ‘kudret’ olarak açıklamıştır.

İbn Cevzi ayeti tefsir ederken, يد kelimesinin tevili hakkında dört görüş belirtir.

1. Bağlılık; Allah'ü Teala'nın onlarla beraber olduğu,
2. Mükafat; Cenab-ı Hakk'ın onlara bir mükafatı,
3. Minnet; -Bu görüş Zeccac'a ait olup- Allah'ın onlara hidayet vermesine karşılık minnet ettiği,
4. Güç kuvvet; İbn Cerir'e atfedilen görüşe göre, Allah'ın güç ve kuvvetiyle onların yanında olduğu anlamındadır.²²⁶

Ayetin bağlamında Hudeybiye antlaşmasında (9/628) sahabenin biat etmesinden bahsedilmektedir. Tarihi kaynaklardan biatın sahabelerin Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in elinin üzerine ellerini koymakla gerçekleştiğini öğrenmekteyiz.²²⁷ Muhtemelen benzetme yoluyla, Allah-ü Teala sahabelerle beraber olduğunu bildirmektedir. Böyle bir ifadenin sahabede yaratacağı coşku tasavvur edilemez. Sanki bu ayet aynı surenin 18. ayetindeki ‘Allah'ın rızası'na ön hazırlık gibidir. Fakat, Allah'ın mahiyetini bilemediğimiz eli veya elleri olabilir. Nitekim Allah mahiyetini bilemediğimiz bir şekilde görüyor, işitiyor, biliyor vb. Halbuki bu sıfatlar beşerde de vardır. Ancak ayetlerdeki bu kullanım -insanlara teşbih, temsil yoluyla anlatmak- bir üslup özelliğidir. Belki ilk zamanlarda bu ayetlere dayanarak ‘Allah'ın eli var mı, yok

²²⁵ Cevzi, Ebu Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Kureyşi el-Bağdadi, *Zedü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, IV. Baskı, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslam 1407/1987, C: VII, s. 502.

²²⁶ Cevzi, C: VII, s. 427-428.

²²⁷ İbn Asakir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii (ö. h/571), *Tarihu Medineti Dimaşk*, Beyrut: Darul Fikir 1416/1996, C: 39, s. 75-76.

mu?’ şeklinde tartışmaların yaşanmamasının sebebi, ilk muhatapların bu anlatım tarzını doğru bir şekilde anlamış olmalarıdır.

أمر/Emir: Fecr, 89/22.

وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا

Büniyatov-Mammedaliyev “Rəbbinin əmri gəlib mələklər səf səf duracağı”(Rabbinin emri gelip melekler saf saf dizildiğinde), Guliyev ise, “И твой Господь придет с ангелами, выстроившимися рядами” (Rabbin ve saf saf dizilmiş melekler geldiğinde) şeklinde tercüme etmiştir. Türkçe meallerde –çoğunluk olarak- “Allah’ın emri geldiğinde” şeklinde çeviriler yapılmıştır. Büniyatov-Mammedaliyev de parantez kullanmaksızın Elmalılı, S. Yıldırım ve Yavuz gibi ‘emir’ kelimesini kullanmıştır. Guliyev ise, Şaban Piriş ve Murat Sülün’le aynı doğrultuda meal vermiştir.²²⁸ Guliyev ayet-i kerimedeki *vavı*, atıf *vavı* olarak ‘Allah ve melekler’ olarak çevirmiştir.

Halefe göre, Allah’ın gelmesinden maksat O’nun bizzat gelmesi değildir. Nitekim böyle bir çeviri Allah’a mekan istinat etmek olur ki, bu da caiz değildir. Bu sebepten ayette geçen ‘جاء ربكم’ ifadesini ‘Allah’ın emri’ şeklinde yorumlanmıştır. Halbuki ayet ‘Allah ve melekler’ şeklindedir. Ahirette zaman ve mekan olacak mı? Allah mahiyetini bilinmeyen bir şekilde gelebilir mi? Muhtemelen burada bir benzetme –nasıl ki, mahkeme kurulum, hakim gelir- söz konusudur.

وجه/Vech:

İbn Manzur *vech* kelimesini açıklarken bir şeyin kendisi anlamında kullanıldığını da bildirmektedir. ²²⁹ - هذا وجه الرأي اي الرأي نفسه- . *Vech* kelimesi Allah-ü Teala’ya izafe olunarak geçtiği ayetlerde* farklı manalarda kullanılmıştır. Nitekim, Büniyatov-Mammedaliyev Bakara suresinin 272. ve Rum suresinin 39. ayetini *Allah’ın rızası*, Kasas suresinin 88. ayetini *Allah’tan başka her şey* -‘*vech*’i Allah’ın kendisi olarak-, Rahman suresinin 27. ayetini *Rabbinin Zatı bakidir* –Zat kelimesini kullanarak- şeklinde çevirmiştir. Guliyev ise, *vech* kelimesinin geçtiği her bir ayeti *Allah’ın yüzü*

²²⁸ http://www.kuranmeali.org/89/fecr_suresi/22.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx , Sülün, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 593.

²²⁹ İbn Manzur, C: XIII, s.556.

* Bakara, 2/272, Kasas, 28/88, Rum, 30/39, Rahman, 55/27.

olarak tercüme etmiştir. Guliyev burada da selevin yaklaşımına riayet ederek müteşabih ifadeleri te'vil etmeme yolunu esas almıştır.

'Vech' kelimesinin manaları içerisinde rıza anlamı bulunmaktadır. Bakara suresinin 272., Rum suresinin 39. ayetlerinde geçen 'vechullah' ifadesini 'Allah'ın rızası' şeklinde çevirmek uygundur. Kasas suresinin 88., Rahman suresinin 27. ayeti de Allah'ın kendisinin baki olmasını ifade etmektedir. Yüz olarak çeviri yapılsa dahi, yüz de Allah-ü Teala'nın zatındandır. Görülen o ki, böyle ifadeler 7. yüzyıl Arap toplumunda kullanılmış, daha sonra Arap olmayan halkların Müslüman olmasıyla, ifadeler tam olarak anlaşılmamış, neticede farklı görüşler ortaya konulmuştur. Özetle, Büniyatov-Mammedaliyev'in çevirilerini daha isabetli görülmektedir.

مكر/Mekr: Al-i İmran, 3/54.

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

Ayet-i kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev "Allah tædbir tøkænlerin ən yaxşısidır" (**Allah tædbir görenlerin en hayırlısıdır**), Guliyev ise, "А ведь Аллах – Наилучший из хитрецов" (**Allah hile yapanların en hayırlısıdır**) olarak çevirmiştir.

Mekr kelimesinin dilde kullanımında hoş olmayan –hile, aldatma, kandırma vs.-manalarının bulunması sebebiyle, böyle bir kelimenin Allah-ü Teala'ya izafe olunması konusu tartışılmıştır. Çoğu mütercim ayeti çevirirken *mekr* kelimesini kullanmamıştır. Elmalılı mekr kelimesinin kapsamının genişliği ve Türkçe'de tam karşılığını bulmanın zorluğundan dolayı, ayete meal verirken 'mekrullah' ifadesini kullanmıştır.²³⁰ Bursevi ise, tefsirinde *mekri* şu şekilde açıklamaktadır: "Mekr, insanlar tarafından gerçekleşmiş olursa, bu aldatma, hile ve kandırmadır. Ancak Allah'a izafe edilirse, bu istidraç-günahkar kullarına mühlet verip, dönmezlerse, onları azabı ile ansızın yakalamak-tır".²³¹ Görüldüğü üzere bir mütercim ihtiyatlı bir yaklaşım sergilerken, diğeri daha rahat ve kelime manasını tereddütsüz kullanmıştır.

²³⁰ Elmalılı, C: II, s. 1107.

²³¹ Bursevi, İsmail Hakkı (ö. h/1137), **Tefsiru Ruhü'l-Beyan**, İstanbul: Sahibu Mektebetu Asar 1389, C: II, s. 41.

2.2. Edat ve Bağlaçların Tercümesi

Dilde var olan –anlam ifade etsin veya etmesin- her bir kelimenin kendi görevi/fonksiyonu vardır. Edatlar ve bağlaçlar bu konuda iki güzel örnektir. Edatlar dili güzelleştiren, anlama canlılık ve renk katan, kullanım çeşitliğine sebep olan, bağlaçlar ise, konuşmamızdaki irtibatı kuran, cümlelerimizin anlamlı olmasını sağlayan dil birimleridir. Dilbilimcilerine göre, edatlar, kendisinden önce gelen kelimeyi, genellikle eylemle ilişkilendiren sözcüklerdir.²³² Bağlaçlar ise, dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan edatlardır.²³³

2.2.1. Edat ve Bağlaçların Arapça'daki Fonksiyonları

Arapça'da kelimeler isim (sıfat, zarf, zamir), fiil ve harf (harf-i cer, edat* ve bağlaç**) olarak sınıflandırılmaktadır. İsim ve fiiller kendiliğinden bir anlamlar ifade ederler. Fakat harflerin kendilerine ait anlamları olmamakla birlikte –kendisinden sonraki isim veya fiile bağlanarak bir anlam ifade eder-, cümle içerisinde bir takım gramer vazifelere sahiptir. Harflerin fonksiyonunu üç grupta değerlendirilebilir:

1. Harfler bağlandıkları isim veya fiile yeni bir anlam kazandırır. Örneğin 'ال' takısı tek başına bir anlam ifade etmezken, isimlerle kullanıldığında belirsiz bir ismi belirli yapar. كتاب-belirsiz bir kitap, الكتاب-belirli bir kitap.²³⁴ Fiillerle kullanılan harflere örnek olarak, 'س' ve 'سوف' edatları verilebilir. Her iki edat müzari zamanla kullanılırsa da, aralarında ince bir fark vardır. 'س' edatı geleceğin daha yakın, 'سوف' ise, daha uzak bir zaman dilimini ifade eder.²³⁵
2. Harfler kelimeleri birbirine bağlarlar. Bu da kendiliğinde dört yerde meydana gelir:

a) İsmi isme bağlar: 'هدى و بشرى للمؤمنين'²³⁶

b) Fiili fiile bağlar: 'فيضل الله من يشاء و يهدى من يشاء'²³⁷

²³² Feyza Hepçilingirler, **Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dil Bilgisi**, 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi 2004, s. 142.

²³³ Muharrem Ergin, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, 6. Baskı, İstanbul: Nesil Matbaacılık 1992, s. 341.

* أن، إن، إه، هل، ما، اما، لا، الا، لم، لما، لن، إلا، هلا، ال ...

** ف، و، ل، إذ، إن، و، ان، إلا، و، لئلا، حتى، كي، لكن، حيث، من ...

²³⁴ Ələsgər Məmmədov, **Ərəb Dili**, Bakı: Maarif Neşriyatı 1998, s. 39.

²³⁵ Məmmədov, *Ərəb Dili*, s. 126.

²³⁶ Neml, 27/2.

c) Fiili isme bağlar: 'فارسى الى هرون'²³⁸

d) Cümleyi cümleye bağlar: 'ولكن انظر الى الجبل فان استقر مكانه فسوف تراني'²³⁹

3. Zaid olarak te'kit (vurgu) ifade eder. 'فيما رحمة من الله لنت لهم'²⁴⁰ ayet-i kerimede geçen 'ما' edatı te'kit olarak kullanılmıştır. Zira; ayette bir işlevi olmuş olsaydı, 'رحمة'-nın 'ب' kelimesini cerretmesi mümkün değildir.²⁴¹

Yukarıda edat ve bağlaçlar hakkında kısa bir bilgi verildi. Burada araştırmanın kapsamı dikkate alınarak Kur'an-ı Kerim'de geçen her bir edat ve bağlaça yer verilmeyecek, sadece 'ال' 'ان' 'ما' 'لكن' 'اذ' edat ve bağlaçlarının geçtiği ayetlerden bir kaçını ele alınacaktır.

2.2.2. Konuyla İlgili Örnekler

Al/el: Şüara, 26/224.

وَالشُّعْرَاءَ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ

Şuara suresinin 224. ayetini, Büniyatov-Mammedaliyev, "(Müşrik və kafir) şairlərə gəlincə, onlara yalnız azgınlıq uyar!"(-**Müşrik ve kafir- şairlere gelince, onlara yalnız azgınlıq uyar!**), Guliyev ise, "А за поэтами следуют заблудшие" (**Şairleri ise, yolunu azmışlar izler**) şeklinde çevirmiştir.

Arapça'da gramer bir özelliğe sahip ال takısı, ism-i mevsul, harf-i ta'rif (harf-i ta'rif, ahdiyye ve cinsiyye, cinsiyye de istiğrak-ı efrad ve istiğrak-ı hasais olmakla ikiye ayrılır) ve zaid olmakla üç fonksiyonu yerine getirir.²⁴² ال takısının istiğrak/her şeyi kapsama ve istihkak/hak etme, layık olma manaları da vardır.²⁴³ Ayet-i kerimede harf-i tarif olarak geçmektedir ki, bunu da ayetin nüzul sebebi desteklemektedir.

Ayetin nüzul sebebi, İbn Abbas'tan rivayetle; "Peygamber Efendimiz (s.a.s)'in zamanında iki şair –bunlardan birisi Ensar'dan, diğeri ise, başka bir kabileden idi-birbirlerini hicv etti. Bu esnada içerisinde ahmak ve sefihlerin olduğu iki grup kendi

²³⁷ İbrahim, 14/4.

²³⁸ Şuara, 26/13.

²³⁹ A'raf, 7/143.

²⁴⁰ Al-i İmran, 3/159.

²⁴¹ Mehmet Ali Şimşek, "Arap Dilinde Zaid Edatların İletişim Değeri -Kur'an-ı Kerim Örneği-," CÜİFD, Sivas: 2001, C: V, S: II, s. 387.

²⁴² Butrus Bustani (ö. 1883), **Muhitu'l-Muhit**, Beyrut: Mektebetu Lübnan 1987, s. 13.

²⁴³ Ekin ve Akyüzöğlü, s. 102.

şairlerini desteklemekteydi. Bunun üzerine Allah-ü Teala ‘والشعراء يتبعهم الغاؤون’ ayetini indirdi. Mezkur ayetin nüzulünden sonra -Hasan el-Berrad’dan naklolunan habere göre- Abdullah b. Revaha (ö. m/629), Ka’b b. Malik (ö. h/50) ve Hassan b. Sabit (ö. m/674) (r.anhum) Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’in yanına gelerek; “Ya Rasulallah, şüphesiz Allah, bu ayeti indirdiğinde bizim şair olduğumuzu biliyordu. Biz helak olduk!-dediler.” Arkasından Allah-ü Teala ‘إلا الذين آمنوا..’ ayetini indirdi. Allah Rasulu onlara bu ayeti okudu ve dua etti.²⁴⁴

Ayetin nüzul sebebinden ve akabinde indirilmiş ayetlerden de görüldüğü üzere, ‘الشعراء’ kelimesi her bir şairi içerisine almamakta, Peygambere şiiiriyle saygısızca saldıran, hakaret eden, müslüman olmayan şairleri kastetmektedir. Nitekim kelime ال- takısı ile gelmiştir. Yani şairler herhangi veya tüm şairler değil, belirli bir özelliğe sahip şairlerdir. Daha sonraki ayetler bu şairlerin özelliklerini ortaya koymaktadır. Mealler değerlendirildiğinde Büniyatov-Mammedaliyev, ‘الشعراء’ kelimesindeki ال- takısını belirtme amaçlı parantez içerisinde ‘müşrik ve kafir’ açıklaması yaparak ayette geçen söz konusu şairlerin özelliklerini açıklamıştır. Guliyev ise, ‘الشعراء’ kelimesini sadece ‘şairler’ olarak çevirmiştir. Fakat bu çeviri yalnız bu ayeti okuyan ve sonraki ayetlere bakmayan birisi için çok anlaşılır nitelikte değildir.

إن/inna: Hicr, 15/9.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi, “Şübhesiz ki, Quranı Biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu (hər cür təhrif və təbdildən; artırıb-əskiltmədən) qoruyub saxlayacağıq!” (**Şüphe yok ki, Kur’an-ı Biz nazil etdik ve muhakkak ki, Biz de onu - her türlü tahrif, tebdil; artırmadan ve eksiltmeden- koruyacağız!**), Guliyev ise, “Воистину, Мы ниспослали Напоминание, и Мы оберегаем его!” (**Şüphe yok ki, Zikr’i Biz indirdik ve Biz onu koruyacağız**) şeklinde tercüme etmiştir.

Arapça’da sık kullanılan edatlardan biri إن-dir. Cümlede tekit ve harf-u cevap olmakla iki işlevi vardır.²⁴⁵ Kur’an-ı Kerim’de üslup gereği, tekit anlamında إن edatı defalarca

²⁴⁴ Suyuti, **Esbabu’n-Nüzul**, Kahire: Daru İhya’i’l-Kütübi’l-Arabiyyi 1986, s. 150.

²⁴⁵ Bustani, s. 20.

kullanılmıştır.* إن edatının geçtiği ayetlerden biri Hicr suresinin 9. ayetidir. Ayet-i kerimede iki defa إن , bir defa da ل kullanılması ve ayet-i kerimenin isim cümlesi olması sebebiyle dört tekid bildirmektedir.

Allah-ü Teala إن نحن نزلنا الذكر ifadesi ile Kur'an-ı Kerim'in ilahi kaynağına vurgu yapmış, و إنا له لحافظون - ifadesi ile de, Yüce Kelam'ın mutlaka korunacağını tekidle bildirmiştir. Böyle bir üslubun sebebi muhtemelen, Kur'an-ı Kerim'in beşer sözü olması iddialarını reddetmek, Müslüman'ların kalblerini -her devir için- Kur'an'a karşı mütmain kılmak, Kur'an'ı değiştirmeye teşebbüs edenlerin kalbine korku salmak ve bunu katiyyen beceremeyeceklerini bildirmek içindir.

Büniyatov ve Mammedaliyev ayette geçen her bir tekid edatının hakkını vermiştir. Mütercimler, ayette ilk geçen tekid edatını 'şüphe yok ki', ikincisini 'muhakkak ki' üçüncüsünü 'da' edatıyla ifade etmiştir. 'لحافظون' ifadesini ise, sadece 'koruyacağız' şeklinde değil, *qoruyub saxlayacağıq* ifadesiyle karşılamıştır. Azerbaycan dilinde 'qoruyub saxlamaq' ifadesi, korumak fiilinden daha çok tekid ifade etmektedir. Mealde de görüldüğü üzere mütercimler korumanı parantez içerisinde 'her türlü tahrif, tebdil artırma ve eksiltme' olarak açıklamıştır. Tefsirlerde de açıklamalar genelde bu şekildedir.²⁴⁶

ما/Ma: Kaf, 50/6.

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

Ayet-i kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev "Məgər onlar başlarının üstündəki göyə baxıb onu necə yaratdığımızı, necə bəzədiyimizi və orada heç bir yarıq olmadığını görmürlərmi?!" / "Неужели они не смотрели на то, как Мы построили и украсили небо над ними? В нем нет расщелин?!" (Məgər onlar başlarının üzerindəki semaya bakıb onu nasıl yarattığımızı, nasıl süslediğimizi ve orada hiçbir gediğin/yarığın olmadığını görmüyorlar mı?!) şeklinde çevirmiştir.

'ما' edatının Arapça'da üç görevi; nefiy, sıfat, mastar olmakla birlikte, genellikle Arap dilinde ve Kur'an'da 'ما' edatı nefiy anlamında kullanıldığı gözlemlenmektedir. Türkçe

* Maide, 5/67, Yunus, 10/53, Hud, 11/37, Yusuf, 12/53, Hicr, 15/9,43, Meryem,19/96, Mü'minun, 23/15, Saffat, 37/68, Mü'min, 40/51, Zariat, 51/23, Kamer, 54/54, Leyl, 92/12-13 vb.

²⁴⁶ Mahalli, Celalüddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (6. h/864) ve Süyuti, **Tefsiru'l-İmameyni'l-Celaleyn Behamişu'l-Kur'ani'l-Kerim**, 16. Baskı, Dimaşk-Beyrut: Daru İbn Kesir, 1430/2014, s. 262.

meallerin neredeyse, tamamında sözü edilen ayette geçen ‘ما’ edatı nefiy, ‘فروج’ kelimesi ise, tekil ‘gedik, yarık, çatlak’ olarak çevrilmiştir. Sadece Muhammed Esed ‘فروج’ kelimesini ‘kusurlar ve eksiklikler’ şeklinde karşılamıştır.²⁴⁷ Ahmet Hulusi ayeti farklı açıdan ele almış, ‘فروج’ kelimesine tekil olarak –insan bilincinde var olan- ‘kusur’ kelimesiyle karşılamıştır.²⁴⁸ Hidayet Aydar ise, Ka’bazi’nin (ö. 2012) çevirisinden örnekle ‘ما’nın nefiy değil de, olumlu manasını esas almakta ve nahiv kurallarına göre ‘ما’ edatına olumlu anlam yüklendiğinde كم/nice anlamına geldiğini söylemektedir. Fuad el-Ka’bazi de bu manayı tercih etmiş ve bununla astronomik gelişmelerle varlıkları isbat edilen ‘Kara Delikler’ olduğunu söylemiştir.²⁴⁹

Kur’an kanıtlanmış bilimsel yeniliklerle elbette çatışmamaktadır. Bu yeniliklerden habersiz müfessir ve mütercimlerin tefsir ve çevirilerine bağlı kalınmamalıdır. Örneğin Razi, Yer Küresi’nin dönmediğini, sakin ve sukun halinde olduğunu iddia ediyor ve ayetleri de buna dayanarak açıklıyordu.²⁵⁰ Elbette bu Razi için bir kusur değildir, onun büyüklüğüne de, bir zarar getirmez. Fakat günümüzde Yer’in dönmesinin bilimsel olarak ispatlanmasına rağmen, Razi’nin iddiasını tekrar etmek ve tefsir veya çeviriyi bu ekseninde yapmak kusurdur. Şayet, ayette geçen ‘ما’yı nefiy olarak çevireceksek, o zaman Esed’in çevirisinin daha güzel olduğu belirtilmelidir. Bu çeviri bilimle de çatışmamaktadır. Şayet ‘ما’ edatına olumlu bir anlam verilecekse, el-Ka’bazi ve Aydar’ın yaptığı çeviri daha uygun düşmektedir.

لكن/Lakin: A’raf, 7/61.

قَالَ يَا قَوْمِ أَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi, “(Nuh) dedi: “Mən (haqq yoldan) heç azmamışam, lakin mən aləmlərin Rəbbi tərəfindən göndərilmiş bir peyğəmbərəm!”(-**Nuh- dedi: “Ben -hak yoldan- hiç sapmadım. Fakat ben Alemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim)**, Guliyev ise, “Он сказал: “О мой народ! Я не заблуждаюсь. Напротив, я – посланник Господа миров” (**O dedi: Ey halkım! Ben yolumdan sapmadım. Aksine, ben alemlerin Rabbinin elçisiyim.)** şeklinde

²⁴⁷ Esed, C: III, s. 1060.

²⁴⁸ Ahmet Hulusi, *Allah’ın İlminden Yansımalarla Kur’an-ı Kerim’in Çözümü*, İstanbul: İyi İşler Yayıncılık ve Matbaacılık 2010, s. 588.

²⁴⁹ Aydar, *Kur’an-I Kerim’in Tercümesi Meselesi*, s. 251.

²⁵⁰ Cerrahoğlu, “Fahrüddin er-Razi ve Tefsiri”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara: Sevinç Matbaası 1977, S: II, s. 38.

çevirmiştir. Her iki mealde ‘لكن’ bağlacı zıtlık anlamında kullanılmıştır. Çevirilerdeki bir başka farklılık ise, ‘لكن’ bağlacına kadarki isim cümlesi, fiil cümlesi şeklinde çevrilmiş olmasıdır.

Genel olarak, Türkçe meallerde . ‘لكن’ bağlacı ‘lakin, fakat, aksine, tam tersine, ne var ki’ gibi bağlaçlarla çevrilmiştir. Sadece Ali Ünal, Bayraktar Bayraktarlı, Cemal Külünkoğlu, İlyas Yorulmaz ve Süleyman Ateş ‘لكن’ bağlacının yerine herhangi bir bağlaç kullanmamıştır.²⁵¹

Yunus Ekin ve Hüseyin Akyüzoğlu’na göre, cümleleri birbirine bağlayan ‘لكن’ bağlacı sebebiyle, sanki iki cümle zıt bir mana içeriyor izlemine vermiştir. Fakat ‘لكن’ bağlacı önceki cümlenin anlamını pekiştirmektedir. Bu sebeple ayet karşıt anlam içeren bağlaçlar yerine, pekiştirme bağlaçları ile çevrilmelidir.²⁵² Aslında sadece bu ayet-i kerimeyi okuyan biri için birbirini teyid eden cümleler arasında karşıt anlamda kullanılan bir bağlacı görmek yadırganabilir. Ancak Nuh kıssası surenin 59. ayetinden başlamakta ve Hz. Nuh ile kavmi arasında bir diyalog yaşanmaktadır. Kavmi Nuh (a.s)’a: “Sen yolundan saptın”, O da kavmine: “Ben yolumdan sapmadım aksine ben Allah’ın elçisiyim” demektedir. Muhtemelen burada geçen ‘لكن’ bağlacı Nuh (a.s) ile kavminin karşıt cümlelerini bağlamaktadır.

اٰذْ/اٰذْ: Yusuf, 12/4.

اٰذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev ayet-i kerimeyi, “Bir zaman Yusuf atasına demiştir: “Atacan! Mən (yuxuda) on bir ulduz və Günəşlə Ayı gördüm. Gördüm ki, onlar mənə səcdə (təzim) edirlər”/“Вот Йусуф (Иосиф) сказал своему отцу: О мой отец! Я видел одиннадцать звезд, солнце и луну. Я видел, как они поклонились мне” (Hani, bir zamanlar Yusuf babasına demişti: Babacığım! Ben onbir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki, onlar bana secde/ta’zim ediyorlar.) şeklinde çevirmiştir.

²⁵¹ http://www.kuranmeali.org/7/araf_suresi/61.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

²⁵² Ekin ve Akyüzoğlu, s. 108.

ﺫﻯ bağlacının Arapça’da ‘bir zamanlar’ anlamında zarf, geleceğe ait ism-i zaman, harf-u ta’lil, harf-u müfacee olmakla dört işlevi vardır.²⁵³ Kur’an-ı Kerim’de daha çok Peygamber Efendimiz (s.a.s)’e önceki Peygamberlerin kıssalarını anlatırken ‘hani, bir zamanlar’ manasında kullanılmıştır.* Görüldüğü gibi, ﺫﻯ Kur’an-ı Kerim’de önceki konularla sonra anlatılan kıssalar arasındaki irtibatı sağlamaktadır. Örneğin Yusuf suresinin 1-3. ayetinde mealen; *“Elif, Lam, Ra. Bunlar, apaçık Kitab’ın (Kur’an’ın) ayetleridir. Gerçekten Biz, akıl erdiresiniz diye, onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik. Biz bu Kur’an’ı sana vahyetmemizle, en güzel kıssaları (gerçek haberler) olarak sana aktarıyoruz, oysa sen, daha önce, bundan haberi olmayanlardandın.”* anlatılmaktayken, *“Hani Yusuf babasına: “Babacığım, gerçekten ben (rüyamda) onbir yıldız, güneşi ve ayı gördüm; bana secde etmekteyken gördüm” demişti.”* –buyrularak, Yusuf Peygamberin kıssası anlatılmaya başlamıştır. Küçük bir mesele gibi görülse de, bu bağlaç meallerde karşılığını bulmadığında okuyucu için diğer konuya sert bir geçiş yapılmış gibi gelebilir.

Büniyatov-Mammedaliyev, ﺫﻯ bağlacının karşılığını ‘bir zamanlar’, Guliyev ise, ‘hani’ olarak vermiştir. Büniyatov-Mammedaliyev, parantez içerisinde ‘rüyamda’ açıklamasını yapmış, Guliyev ise, açıklamadan ‘gördüm’ olarak çevirmiştir. Sonra gelen ayette, Hz. Yakup, ‘Yavrucuğum, rüyanı kardeşlerine anlatma’** ikazından, görmenin rüyada görme olduğu anlaşılmaktadır. Her iki mealde ‘gördüm’ fiili Arapça metne uygun olarak iki defa çevrilmiştir. لساجدين ifadesini Büniyatov-Mammedaliyev, parantez içerisinde ‘ta’zim’ olarak açıklamıştır ki, tefsirlerde de secdenin –Allah’a özel ve yapılmasıyla ibadet yerine geçen secde değil- Hz.Adem kıssasında olduğu gibi ta’zim secdesi olduğu zikredilir. Guliyev ise, لساجدين ifadesini поклонились kelimesiyle karşılamıştır. Bu kelime de ‘secde etmek, ta’zim etmek’ anlamlarına gelmektedir. İki meal sahibinde Peygamber ismeti gibi teolojik ve dogmatik kaygıların varlığı bu ayette net bir şekilde anlaşılmaktadır.

²⁵³ Bustani, s. 6.

* Bakara, 2/30, 49-51,53-55, 67, 83, 93, 124, 126, 260, Al-i İmran, 3/35, 42, 45, Maide, 5/111, A’raf, 7/80, Yusuf, 12/4, İbrahim, 14/35, İsra, 17/61, Meryem, 19/3, 42, Enbiya, 21/52, Şuara, 26/70, 106, 124, 142, 161, 177, Neml, 27/7, 54, Ankebut, 29/28, Saffat, 37/85, 134, 142, Sad, 38/31, Saff, 61/6 vb.

** Yusuf, 12/5.

2.3. Vakf ve İbtida

Kur'an-ı Kerim kendine has bir takım kurallarla –ki bu kuralları öğrenen ilme Tecvid denir- okunan* ve bu tilavetin ibadet sayıldığı yegane kelimedir. Hz. Ali (ö. 40/661) (r.a) Müzzemmil suresinin 4. ayetinde zikredilern *tertil* ifadesini açıklarken: “Tertil; harfleri tecvid ile okumak, vakıfları bilmektir.”-buyurmuştur.²⁵⁴ Bu altbaşlıkta Hz. Ali'nin bahsettiği, *vakf* ve *ibtida* konusu üzerinde durulacaktır.

2.3.1. Vakf ve İbtida Kavramı

وقف/Vakf, sözlükte durmak, durdurmak, hapsedmek,²⁵⁵ kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek²⁵⁶ vb. manalara gelmektedir. İstilah anlamı ise, İbnu'l-Cezeriye (ö. 833/1429) göre: “Vakf kıraate yeniden başlama niyetiyle, normal nefes alınabilecek bir zaman diliminde bir kelime üzerinde sesi kesmektir.”²⁵⁷ *Kat*-tilaveti sonlandırma-²⁵⁸ ve *sekte*- sesi keserek, nefes almadan bir müddet bekleyip tilavete devam etmektir ki²⁵⁹, bu kural da Asım kıraatinin Hafs rivayetine göre Kur'an'da dört ayette uygulanmaktadır** - kavramları da vakfla aynı anlamda kullanılmıştır. Vakfın amacı bakımından; vakf-ı ıztırari, vakf-ı ihtiyari, vakf-ı ihtibari, vakf-ı ğufran, vakf-ı muanaka, vakf-ı cibril, vakf-ı nebi, vakf-ı beyan olmakla sekiz, lafız ve mana yönüyle; vakf-ı tam, vakf-ı kafi, vakf-ı hasen, vakf-ı salih, vakf-ı caiz ve vakf-ı kabih olmakla da altı çeşidi vardır.***

ابتداء/İbtida ‘bir işe ilk defa başlamak,²⁶⁰ Kur'an kıraati zamanı vakf ettikten sonra okumaya başlamak anlamına gelmektedir. ‘Bir şeye yeniden başlamak’ anlamında *isti'naf* ve *i'tinaf* kelimeleri de aynı manaya gelmektedir. Terim olarak Zerkeşi'ye göre; “ibtida, mananın bozulmayacağı belirli yerlerden başlayarak kıraatte eda keyfiyetinin

* Bakara, 2/221, 242, 266, Al-i İmran, 3/118, Nisa, 4/8, Furkan, 25/32, Müzzemmil, 78/4.

²⁵⁴ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, C: I, s. 258.

²⁵⁵ Zebidi, *Tacu'l-Arus min Cevahiru'l-Kamus*, Beyrut: Matbaatu'l-Hayriyye 1306, C: VI, s. 268.

²⁵⁶ Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtida” Mad., *DİA*, İstanbul 2012, C: XXXXII, 461.

²⁵⁷ İbnu'l-Cezeri el-Dimaşki, Şahabettin Ebi Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed (ö. h/835), **Şerhu Tayyibeti en-Neşr fi'l-Kıraati'-Aşr**, II. Baskı, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1420/2000, s. 43.

²⁵⁸ Abdurrahman Çetin, **Kur'an Okuma Esasları (Tecvid)**, 9. Baskı, Bursa: Emin Yayınları 2011, s. 259.

²⁵⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları (Tecvid)*, s. 249.

** Kehf, 18/1-2, Yasin, 36/52, Kiyame, 75/27, Mutaffifin, 83/14.

*** Daha geniş bilgi için bkn: İbrahim Tetik, **Vakf ve İbtida ilminin Ayetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmuni Bağlamında)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 39-52.

²⁶⁰ İbn Manzur, C: I, s. 28.

bilinmesidir.²⁶¹ İbtida tam, kafi, hasen ve kabih olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.²⁶²

Vakf ve ibtida'nın bilinmesi çok önemli bir konudur, hatta Peygamberi (s.a.s) bir sünnettir. Ümmü Seleme (ö. 57/667) (r.anha) Peygamber Efendimiz'in kıraati hakkında "Nebi (s.a.s) Kur'an okuduğu zaman, kıraatini ayet ayet açık bir şekilde okur ve (durulacak yerlerde sesini) keserdi"-der.²⁶³ Yine bir başka rivayete göre; "Ashab, ayetin bir kısmını okuyup bir kısmını bırakmayı kerih görürdü" denilmektedir.²⁶⁴ Zerkeşi'ye göre, Kur'an ilimlerini doğru anlamak, vakf ve ibtidayı iyi bilmeyi gerektirir.²⁶⁵ Vakf ve ibtida'nın Kur'an'ın icazını ortaya koymak, doğru mananın tesbit edilmesi, sahih itikadın belirlenmesi, sağlıklı haberin açığa çıkarılması, bilgilerin doğru kaynağa kanalize edilmesi, hükümlerin seçilmesi ve bu gibi birçok açıdan önemi bulunmaktadır.²⁶⁶

2.3.2. Konuyla İlgili Örnekler

Al-i İmran, 3/36.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنِ الدَّكْرُ كَالْأُنثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَدُرِّيئَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Ayet-i kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev, "Onu (bətindəkini) doğduğu zaman: "Ey Rəbbim! Mən qız doğdum", - söylədi. Halbuki, Allah onun nə doğduğunu və oğlanın qız kimi olmadığını yaxşı bilirdi. (Hənnə:) "Mən onun adını Məryəm qoydum, onu və onun nəslini məlun (daşqalaq olunmuş) Şeytandan (Şeytanın şərindən) Sənə tapşırıram" (dedi)." **(Onu (karnındakini) dünyaya getirdiği zaman: "Ey Rəbbim! Ben bir kız doğurdum",-dedi. Halbuki, Allah onun ne dünyaya getirdiğini ve erkek çocuğun da kız çocuğu gibi olmadığını pek iyi biliyordu. (Hanne:) "Ben onun adını Meryem koydum, onu ve onun soyundan gelenleri mel'un (taşlanmış) Şeytan'dan (Şeytan'ın şerrinden) korumanı Senden niyaz ederim" dedi.),** Guliyev ise, "Когда она родила ее, то сказала: "Господи! Я родила девочку, – но Аллаху было лучше

²⁶¹ Zerkeşi, C: I, s. 342.

²⁶² Veli Kayhan, "Vakf ve İbtida İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", *CÜİFD*, X/2, 2006, s. 325.

²⁶³ İbnu'l-Cezeri, *Şerhu Tayyibeti en-Neşr fi'l-Kıraati'-Aşr*, s. 41.

²⁶⁴ Suyuti, C: I, 271-72.

²⁶⁵ Zerkeşi, C: I, s. 343.

²⁶⁶ Kayhan, s. 336

знать, кого она родила. – А ведь мальчик не подобен девочке. Я назвала ее Марьям (Марией) и прошу Тебя защитить ее и ее потомство от сатаны изгнанного и побиваемого.” (Onu doğurduğu zaman, dedi: “Ey Rabbim! Ben bir kız dünyaya getirdim –Halbuki, Allah onun ne doğurduğunu pek iyi biliyordu- Erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem ismini verdim. Senden onu ve onun soyundan gelenleri kovulmuş Şeytan’dan korumanı diliyorum.)

Ayet-i kerimede *قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ* ve *وَإِنَّ رَبَّ لَإِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ* ifadeleri üzerinde ‘ط’-vakf-ı mutlak-, *وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ* kelimesi üzerinde de ‘ج’-vakf-ı caiz- vakf işaretleri vardır. Vakf işaretlerinin önemi bu ayette açık şekilde görülmektedir. Binaleyh, bu işaretlere dayanarak ayetin tefsirinde iki farklı görüş vardır. Birinci görüş Zemahşeri’nin esas aldığı görüşdür ki, bu görüşe göre *وَإِنَّ رَبَّ لَإِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ* ifadesi Allah-ü Teala’ya ait bir ifade olup, ara cümledir.²⁶⁷ İkinci görüş ise, Razi’nin tercih ettiği görüşdür ki, bu görüşe göre ise, *وَإِنَّ رَبَّ لَإِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ* ifadesi Allah’a ait olan bir söz olup, ayetin bu kısmı ara cümledir. *وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ* ifadesi ise Hz. Meryem’in annesinin sözüdür.²⁶⁸ Büniyatov-Mammedaliyev ayeti birinci görüşü esas alarak çevirmiştir. Yani hem *وَإِنَّ رَبَّ لَإِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ* ifadesini, hem de *وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ* ifadesini Allah-ü Teala’nın sözü olarak, ara cümle şeklinde vermiştir. Guliyev ise, ikinci görüşü benimseyerek, *وَإِنَّ رَبَّ لَإِنِّي وَضَعْتُهَا أُنثَىٰ* ifadesini Allah-ü Teala’nın, *وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ* ifadesini ise Hz. Meryem’in annesinin sözü olarak vermiştir.

Genelde birinci görüşü tercih eden tefsir ve çevirilerde okuyucu için Allah (c.c) kız-erkek ayrımı yaptı, erkeği üstün kıldı gibi bir takım düşünceler meydana gelebilir. Aynı durum ikinci görüşü esas alanlar için de geçerlidir ki, onlar da Hz.Meryem’in annesinin Allah’ın lütfuna karşı hüznlendiğini düşünebilir. Ancak -Vehbe Zuheyli’nin (ö. 2015) de dediği gibi- ayet-i kerimede belağat nüktesi,²⁶⁹ Hz. Meryem’in kimliğini yüceltme vardır. Eğer ayet birinci görüşe göre değerlendirilecek olursa, Allah-ü Teala insanlara muhtemelen şu mesajı vermektedir: Allah (c.c) Meryem’in annesinin Meryem’i – sıradan bir kız değil, büyük nimetlere mazhar kılacağı bir kız - doğurduğunu biliyordu.

²⁶⁷ Zemahşeri, C: I, s. 425.

²⁶⁸ Razi, *Tefsiru Fahr Razi; et-Tefsiru'l-Kebir an Mefatihul-Gayb*, C: VIII, s. 28.

²⁶⁹ Vehbe Zuheyli *et-Tefsiru'l-Münir; fi'l-Akide ve's-Şeri'a ve'l-Minhec*, I. Baskı, Dimaşk: Daru'l-Fikr; Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasır 1411/1991, C: III, s. 210.

* Kur'an'da ismi zikrolunan (34 defa) tek kadın olması, Abid baba ve abide anneden; seçkin İmran ailesinde (Al-i İmran, 3/33) doğulması (Al-i İmran, 3/36), Allah-ü Teala'nın yetiştirilmesi, Peygamber (Zekeriyya) himayesi, Mabeddeyken yiyeceklerle nimetlendirilmesi (Al-i İmran, 3/37) Allah'ın mucizesi için seçmiş olması, temiz ve

Ve Allah (c.c) bu kızı, erkeklerle dahi denk tutmamıştır. Ayet-i kerimedeki erkek (الذَّكَرُ) ve kız (الْأُنثَى) kelimelerine dikkat edilecek olursa, her iki kelimenin ال takısı ile geldiği görülecektir. Özetle ayet, bu -belirli özelliklere sahip olan- kız, belirli özelliklerdeki – Meryem’in derecesine yükselemeyen- erkeklerden üstündür, onlar gibi değildir, demektedir. Eğer ikinci görüş tercih edilecekse, annesi muhtemelen şunu söylemektedir: “Ey Rabbim! Ben erkek çocuk bekliyordum, şimdi ise bir kızım oldu, benim senden dilediğim erkek, senin bana lütfettiğin bu kız gibi olamaz.”²⁷⁰ Vakf işaretleri esas alınınca, ikinci görüşü tercih ederek çeviri yapmak daha uygundur. Çünkü ‘ج’ vakf işareti, vakf yapmadan geçmeye ruhsat vermektedir.

Fetih, 48/9.

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً

Büniyatov-Mammedaliyev ayeti, “(Biz onu göndərdik ki, siz insanlar) Allaha və Onun Rəsuluna iman gətirəsiniz, Ona (Allaha, yaxud Peyğəmbərə) yardım edəsiniz, onu böyük sayıb ehtiramını saxlayasınız və (Allahı) səhər-axşam təqdis edib şəninə təriflər deyəsiniz.” (-Biz onu göndərdik ki, siz insanlar- Allah’a ve O’nun Rasulune iman edəsiniz, Ona -Allah’a veya Peygamberine- yardım edəsiniz, onu böyük bilip saygı göstəresiniz ve -Allah’ı- sabah-akşam takdis edip, şanını yüceltesiniz!), Guliyev ise, “Чтобы вы уверовали в Аллаха, Его Посланника, почитали и уважали его, прославляли Его утром и перед закатом.” (Allah’a ve Onun Peygamberine iman edəsiniz, ona hürmet edəsiniz, saygı göstəresiniz, sabah ve akşam O’nu tesbih edəsiniz diye) şeklinde çevirmişdir.

Ayet-i kerime kendinden bir önceki ayeti açıklamaktadır. Fetih suresinin 8. ayetinde Allah-ü Teala Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’i ‘şahit’, ‘mübeşşir/müjdecı’ ve ‘nezir/Allah’ın azabıyla korkutan’ olarak vasıflandırmakta, akabinde –Fetih, 48/9. ayette- bu vasıflara sahip bir peygamberi göndermedeki hikmeti ve imtihanı açıklanmaktadır.

iffetli kılması, -devrinde- tüm kadınlardan üstün olması (Al-i İmran, 3/42), Hz. İsa ile müjdelenmesi (Al-i İmran, 3/45), Cibril (a.s)’ın yanına gelmesi (Meryem, 19/17), ruhun üflenmesi (Meryem, 19/22), Doğum sırasında ırmak ve hurma mucizesi (Meryem, 19/23), Hz. İsa’yla beraber kavmine döndüğünde, yeni doğmuş bebeyin konuşup annesini aklaması ve peygamber annesi olduğunun ilanı (Meryem, 19/27-33), Müslüman kadınlara da örnek olması (Tahrir, 66/12), kiyametedek isminin yad edilmesi, Ahirette de -Cennette- seçkin dört hanımdan –Hz. Hatice, Hz. Fatma, Hz. Asya ve Hz. Meryem- biri olması.

²⁷⁰ Razi, C: VIII, s. 28.

Ayet-i kerimede ‘آمن’ –iman etmek, ‘عزر’ –yardım etmek, hürmet etmek, ‘وقر’ –saygı göstermek, ‘سبح’ –tesbih etmek/yüceltmek, fiilleri peşisıra gelmektedir. Müfessirlerin ‘آمن’ fiilinin Allah ve Rasulü’ne, ‘سبح’ fiilinin sadece Allah’a raci olduğu hakkında görüş birliği vardır. Fakat ‘عزر’ ve ‘وقر’ fiillerindeki ‘هـ’ –zamiriyle ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre, her iki fiildeki ‘هـ’ –hem Allah’a, hem Hz. Peygamber (s.a.s)’e işaret etmektedir. Bir diğer görüşe göre ise, burada sadece Peygamber (s.a.s) söz konusudur.²⁷¹

Çevirilerden görüldüğü gibi, Büniyatov-Mammedaliyev ‘عزر’ fiilini ‘Allah veya Peygamber’ diyerek, her ikisine ait etmiştir. ‘وقر’ fiilini ise, sadece Peygamber (s.a.s.) olarak çevirmiştir. Guliyev ise, her iki fiili – ‘عزر’ ve ‘وقر’ – Peygamber (s.a.s.) raci kılmıştır. Yine Guliyev, ‘عزر’-fiilini bir çok mealden farklı olarak ‘yardım etmek/desteklemek’ şeklinde değil, ‘hürmet etmek’ anlamıyla kullanmıştır. Türkçe meallerde bu çeviriye yakın tercüme, Esed’in ‘onun izzetini takdir edesiniz’ şeklindeki çevirisidir.²⁷²

Meallerde dikkat çeken bir başka özellik ise, بُكْرَةٌ وَأَصِيلاً -ifadesininin çevirisidir. Büniyatov-Mammedaliyev ifadeyi, ‘sabah-akşam’ olarak çevirmiştir. ‘-’ işareti Azerbaycan dilinde süreklilik ifade eder ki, bu da ‘sabahtan akşama kadar’ anlamına gelir. Türkçe bir çok mealde bu hususu belirtme amaçlı ‘sabah akşam’ ifadesi kullanılmış, sadece Muhammed Esed ‘sabahtan akşama’ olarak çevirmiştir ki, bu da aynı anlamı ifade etmektedir. Guliyev ise, Hasan Basri Çantay gibi ‘sabah ve akşam’ şeklinde çevirmiştir.²⁷³ Bu ise, Allah-ü Teala’yı sadece sabah ve akşamın bir diliminde tesbih etmenin gerekli olduğunu düşündürmektedir. Nitekim, Ahmet Tekin بُكْرَةٌ وَأَصِيلاً ifadesini ‘gündüzün ilk ve son saatlerinde’ olarak çevirmiştir.²⁷⁴

Tekasür, 102/1-2.

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeye, “1. (Ey qafil insanlar!) Çokluq (mal-dövlət, oğul-uşaq və qohum-əqrəba çoxluğu) ilə öyünmək sizi o qədər şirnikləndirdi (başınızı o

²⁷¹ Ekin ve Akyüzoğlu, s.127.

²⁷² Esed, C: III, s. 1045.

²⁷³ Çantay, C: III, s. 941.

²⁷⁴ Ahmet Tekin, **Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru; Tefsiri Meal**, İstanbul: Kelam Yayınları 2002, s. 512.

qədər qatdı) ki, 2. Hətta (məzarlarda yatan ölümlerinizi sayıb, onların da çoxluğu ilə fəxr etməyiniz üçün) qəbirləri ziyarət etdiniz. [Və ya (axirətiniz üçün əsla çalışmadan) ölüb getdiniz (ölənə qədər bu halınızda davam etdiniz)].” **(-Ey gafil insanlar!- Çokluk - mal-mülk, evlat ve akraba çokluğu- ile övünmek sizi o kadar ihtiraslandırdı -sizi o kadar oyaladı- ki, 2. Hatta -mezarlarda yatan ölümlerinizi bile sayıp, onların çokluğu ile övünmeniz için- kabirleri ziyaret ettiniz. [Veya -ahiretiniz için əsla çalışmadan-öldünüz.-Ölene kadar bu şəkildə davam ettiniz.-])**, Guliyev isə, “1. Страсть к приумножению (похвальба богатством и детьми) увлекает вас. 2. Настолько, что вы посещаете кладбища, своими покойниками (или пока вы не посетите могилы.” **(Çokluk ile -zenginlik ve evlatların çokluğu ile- övünmek sizi o kadar meftun etti. 2. O kadar ki, sonunda kabirleri ziyaret ettiniz.)** olarak meal vermişdir.

Ayet-i kerimeyi doğru bir şəkildə anlamak için hangi sebeple indiğinin bilinmesi gerekmektedir. Nitekim, surenin nüzul sebebiyle ilgili üç rivayət vardır. Bunlar: Katede'den nakille: ‘Bu sure, Yahudiler -onların dünya malı hırsı sebebiyle- hakkında inmişdir. Mukatil'den yapılan rivayete görə: ‘Kureyştən iki kabile; Abdimenaf ve Sehm b. Amr oğulları hakkında nazil olmuşdur.’²⁷⁵ İbn Büreyde'den (ö. 63/682) gelen habere görə isə: ‘Ensar'dan Harise ve Haris oğulları hakkında inmişdir.’²⁷⁶ Son iki rivayette kabilelər fərqli olsa da, olay aynıdır. Rivayətlərə görə, Kureyştən Abdimenaf ve Sehm b. Amr oğulları, Ensar'dan isə, Harise ve Haris oğulları birbirleriyle kıyasıya rekabet içərisindədir. O kadar ki, üstünlük taslamak için dünyadaki dirilərini saymaqla kalmamış, mezarlarına gidip kabilelərinin ölümlərini dahi saymışlardır. Rivayətlərin sikhəti değıerlendiriləcək olursa, Tekasür suresi Mekki sure olması sebebiyle, Mukatil'in rivayəti, diğıer iki rivayətdən daha güclü gözükməkdədir.

Arapça'da ‘الهی’ fiili ‘eğləndirmək, oyalamak suretiylə gəflətə düşürmək, əsil yapılması gərəken şeylərdən alı koymak’ anlamlarına gəlməkdədir.²⁷⁷ Büniyatov-Mammedaliyev'in ayətin hem nüzul sebebini, hem de deyimsel anlamını əsas alaraq çeviri yapmışdır. Nitekim, Büniyatov-Mammedaliyev çevirilərində ‘الهی’ fiilinin bu anlamına vurğıu yapıaraq, parantez içərisində ‘ölənə kadar bu şəkildə davam ettiniz’

²⁷⁵ Hakkı Yılmaz, **Nüzul Sırasına Göre Tebyinu'l-Kur'an, İşte Kur'an!**, I-XI, İstanbul: İşaret Yayınları 2011, C: I, s. 295.

²⁷⁶ El-Kadi, Abdu'l-Fettah, **Esbabu'n-Nüzul ani's-Sahabe ve'l-Müfessirin**, Kahire: Daru'l-Mushaf, y.y. s. 249.

²⁷⁷ Hakkı Yılmaz, C: I, s. 294.

ifadesini kullanmıştır. Guliyev ise, ‘kabirleri ziyaret ettiniz’ olarak harfi bir tercüme yapmıştır. VII. yüzyıl Arap toplumunda böyle bir olay gerçekleşmiş olabilir. Ancak Kur’an’ın her devir için nazil olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, ‘حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ’ ifadesinin ölüp gitmeyi belirtmesi daha muhtemeldir. Zira; surenin devamında da, öldükten sonraki ahval, onların kesin bir şekilde Allah’ın azabını görecekleri, cehennem azabını tadacakları anlatılmaktadır. Bir konuya da temas etmek gerekir ki, bu da ayet-i kerimede dünya malı, evlat ve akraba çokluğu kötülenmemekte, bunların insanı oyalaması sebebiyle ahireti için çalışmamasına vurgu yapılmaktadır.

2.4. Deyimlerin ve Mecazi İfadelerin Tercümesi

2.4.1. Deyimler

Deyimler bir milletin değerlerini anlatan, yıllar boyu edinilen hayat deneyimlerini içeren, yaşam felsefesini; inanış, düşünce, özlem, eleştiri ve yargılarını dile getiren özlü sözlerdir. Uzun sözü kısaltarak özetleyen, sohbetlerde söze açıklık getiren bir niteliğe sahiptir. Deyimsiz bir anlatımın tuzsuz, baharatsız bir yemekten farkı yoktur. İkisi de yavan, ikisi de tatsızdır.²⁷⁸ Arapça da zengin deyim (atasözü) –bunlara ‘mesel’ denir ki, çoğulu da ‘emsal’dir- hazinesine sahiptir. Meseller, bir nesnenin sıfatı, halk arasında kabul görüp yayılmış meşhur sözlerdir. Mesellerin söylenmesine ‘darb-ı mesel- denir.²⁷⁹ Muallim Naci’ye (ö. 1893) göre, ‘İslam milletlerinin *eblağ* (beliği) ve *alası* (yükseği) kullandığı mesellerdir ki, bunlar da sözlerin en güzelleridir.’ Arapça’da 6.000’ni aşkın mesel vardır.²⁸⁰ Kısaca, meseller fikir ve tecrübelerin mahsulu olan, hikmetli sözlerdir. en-Nazzam (ö. m/845) şöyle demektedir: “Mesel’de (atasözü) diğer sözlerde bulunmayacak dört meziyet bulunur:

1. Az sözle çok şey anlatma (i’caz-ı lafz)
2. Manaca isabet (isabet-i mana)
3. Teşbih güzelliği (hüsn-i teşbih)

²⁷⁸ Hüseyin Adıgüzel, -Açıklamalı-Örneklili Türkçe- Deyim Hazinemiz, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı 1990, s. 5.

²⁷⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 174.

²⁸⁰ Muallim Naci, *Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri –Sanihatü’l-Arab-*, haz: Ömer Hakan Özalp, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi 2002, s. 7.

4. Kinaye kusursuzluğu (cevdet-i kinaye)- Nihayet, belağatta bunlardan ibarettir.²⁸¹

En-Nazzam'ın da açıklamasında görüldüğü gibi, meseller mecaz, teşbih, kinaye ve istiareyi (metafora) kendilerinde barındırmaktadır. Mesellerin her bir dilde büyük önemi vardır. Nitekim, Zemahşeri mesellerin Arapça'da önemini şu sözlerle dile getirmektedir:

Meseller, halis Arapların feshatlerinin son noktası, cevam-ı kelimi, hikmetlerin nadirleri, mantıklarının ürünü, konuşmalarının özü ve selim karihatlarını gösteren belağatlarıdır. Lisanın açılmasına ve garabetine bedii bir temeldir. Onda lafızlar ve ibareler kısa, manalar ise dolgundur.²⁸²

Meseller sözlü kültürün ürünleridir. Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim sadece bir kitap değil, her şeyden önce şifahi özelliğe sahip ilahi hitaptır. Bu sebeble, Kur'an-ı Kerim'de icazı gereği, çokça deyimler kullanmıştır. Ebu Hüreyre'den (ö. 57/676) rivayet edilen bir hadiste; Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kur'an beş esas; helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsal üzere nazil olmuştur. Helal olanı işleyin, haramdan kaçınin, muhkeme tabi olun, müteşabihe inanin, emsalden de ibret alın”.²⁸³ İmam Şafii ise, meselleri bilmeyi müctehidin Kur'an ilimlerine dair bilmesi gereken ilimlerden saymıştır.²⁸⁴

2.4.2. Mecazi İfadeler

Deyimlerin hakiki anlamlarıyla beraber, mecazi anlamları da olabilir. Mecaz ise, sözlükte ‘gelip geçilen yer’ veya ‘gelip geçmek’ manasına gelir. Araplar insanların gelip geçtikleri yolu *mecaz* olarak isimlendirmiştir. İstilah olarak ise, ‘mecaz, arada mani bir karinenin bulunması şartıyla kelime veya ibarenin hakikat dışında bir manaya delaleti veya nakli’- şeklinde tarif edilir.²⁸⁵ Kur'an'da mecazı kabul edenlerle beraber, Ebu İshak b. el-İsferayini (ö. m/1027) ve marjinal bir grup ise, mecaz içeren sözlerin bulunmadığını iddia etmiştir.²⁸⁶ Onlara göre bunun sebebi, mecazın yalanla beraber olmasıdır. Ancak belağat alimleri mecazın hakikatten, kinayenin sarih ifadeden daha etkili bir anlatım tarzı olduğunda ittifak etmişlerdir.²⁸⁷ Kur'an'ın doğru anlaşılmasında hakikat ve mecazın iyi bilinmesi ve meallerde de tam şekilde dildeki karşılıkları seçilip

²⁸¹ Naci s. 10.

²⁸² Veli Ulutürk, “Kur'an-ı Kerim'de Meseller (Emsalu'l-Kur'an)”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum: 1993, S: XI, s. 78.

²⁸³ Selahattin Yılmaz, “Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)”, *CÜİFD*, Sivas: 1996, S: I, s. 239.

²⁸⁴ Ulutürk, s. 85.

²⁸⁵ Mustafa Uzun, “Mecaz” Mad., *DİA*, s. 222.

²⁸⁶ Mustafa Öztürk, **Kur'an Dili ve Retoriği**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları 2015, s. 149.

²⁸⁷ Birışık, “Mecazü'l-Kur'an” Mad., *DİA*, s. 223.

çevirilerinin yapılması gereklidir. Elbette bunun aksini söyleyenler de var. Örneğin, Şefik Cebri şöyle diyor:

Bilmiyorum ki, Kur'an tercümesinin ne faydası vardır?! Görmüyor musun ki, Kur'an dili ancak, bu dilde ruhsat kesb etmiş alimlerin anlaya bileceği sırlar ihtiva etmektedir. Onun ifadelerinin çoğu hakiki anlamda değil, mecazi manadadır. Mecaz ise, milletler arasında farklılık gösterir. Mütercimler, kelamın zahirini tercüme ederler de batını manasından gafil olurlar. O zaman tercümelerin ne önemi kalır?²⁸⁸

Cebri, mecazların Allah'ın muradına delalet edecek, doğru bir şekilde çevrilmesinin imkansızlığından bahsetmektedir. Aksine, her bir dilin kendine özgü anlatım ve ifade tarzı vardır. Aynı icazla –her zaman deyimsel ifadeleri deyimsel ifadelerle, mecazi ifadeleri mecazi ifadelerle - anlatmak mümkün olmasa da, anlatılmak isteneni okura ulaştırmak mümkündür.

2.4.3. Konuyla İlgili Örnekler

Bakara 2/93.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِنَسَمَا يَا مَرْكُومَ بِهِ إِيْمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Ayet-i kerimede konuyla ilgili kısım ‘ وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ’-dir. Büniyatov-Mammedaliyev, “Çünkü küfleri üzünden buzovun məhəbbəti qəlblərini bürümüşdü.” (Çünkü, küfürleri sebebiyle buzağın sevgisi kalblerini çepeçevre sarmıştı), Guliyev ise, “Их сердца впитали любовь к тельцу по причине их неверия” (Küfürlerinden dolayı, kalplerine buzağı sevgisi sindirilmişti.) şeklinde çevirmiştir.

Bakara suresinin 40. ayetinden itibaren Allah-ü Teala İsrail oğullarına hitap ederek, onlara sunulan sayısız nimetleri hatırlatmakta, aynı zamanda Yahudilerin bitip tükenmez istekleri, Allah'ın kesmeleri için emir buyurduğu ineği bulup kurban etmeleri vb. bir takım olaylar anlatılmaktadır. 92-93. ayetlerde ise, Hz. Musa (a.s) Tur Dağı'ndayken Yahudilerin buzağa tapması, bu heykelin kalplerinde derin yer etmesi hadisesi, bizlere en veciz ifadeler ile aktarılmaktadır. Bu ifadelerden biri de, ‘ وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ ’-ibaresidir.

²⁸⁸ Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, s. 245.

Her iki mealin mütercimleri أَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمْ -ifadesini harfî tercüme etmeden, aynı anlamlı farklı kelimelerle belirtmiştir. Bu ifade bir çok çeviride harfî çeviri olarak, yanlış şekilde tercüme edilmiştir. Örneğin, Yaşar Nuri Öztürk ‘inkarları yüzünden gönüllerine buzağı içirildi’ demektedir.²⁸⁹ Türkçe’de ‘gönüle buzağı içirmek’- cümlesi bir anlam ifade etmemektedir. Halbuki, ayet-i kerimede belağat nüktesi vardır. Bu ifadeyle Allah-ü Teala Arapların diliyle –kullanım şekilleriyle- buyurmaktadır. Keza, Araplar sevgi ve gazap hisslerini belirtmek için, ‘şarap’ ismini kullanmaktadır. Çünkü şarap vucuda en çabuk etki eden ve onu kendinden geçiren şeydir.²⁹⁰ Özetle, onların kuvvetli sevgileri veya bağlılıkları, sıvının bedendeki süratli hareketine ve hızlı kana işlemesine teşbih edilmiştir.

Ayet-i kerimede ‘حب’ kelimesi hazfolunmuştur. Genelde su ve benzeri içecekler mideye akar, ancak burada kalbe akmıştır. Akan şey mücerret/soyut bir şeydir. Bu soyut duyguyu, ‘onların buzağıya tapmaları sebebiyle’ sevgi olduğu anlaşılmaktadır. Buzağıyı o kadar içten benimsemişler ki, artık onlar gerçeği göremiyor ve işitmiyorlardı. Çünkü, aşırı sevgi sahibini kör ve sağır eder.²⁹¹

‘إشراب’ kelimesinin Araplar tarafından bir başka kullanım şekli şöyledir: إشراب الثوب الصبغ²⁹² Bu kullanımda إشراب fiili ‘işlemek’ manasına gelmektedir. Nasıl renkli sıvı kumaşa işler, bütünüyle onu boyar, buzağa tapınma aşkı da onların canına/kanına işlemiştir. Elmalılı Hamdi Yazır bu anlamda mezkur ifadeyi ‘iliklerine işlettiler’ –olarak vermiştir.²⁹³ Bu doğrultudaki günümüz çevirilerinden Murat Sülün’ün çevirisi de örnek verilebilir. Sülün sözü edilen ifadeyi “kalplerine işledi” olarak karşılamıştır.²⁹⁴

Azerbaycan dilinde de *canına hopmaq*/canına, kanına, iliklerine işlemek’ ifadesi vardır. Bu ifade Büniyatov-Mammedaliyev’in tercih ettiği ‘kalplerini bürümüştü’ ifadesinden daha mübağalı bir anlamı ifade eder. Muhtemelen أَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمْ -ifadesinin tam karşılığı da budur. Bir başka husus çoğu mealde ayet buzağı olarak çevrilmiş, sadece bu ayeti okuyan ve kıssadan haberi olmayan birisi için onun sonradan yapılmış bir put/heykel olduğuna açıklık getirilmemiştir. Bakılan sınırlı mealler içerisinde sadece

²⁸⁹ Yaşar Nuri Öztürk, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, İstanbul: Yeni Boyut 1999, s. 15.

²⁹⁰ Devseri, Abdurrahman b. Muhammed, **Safvetü'l-Asari ve'l-Mefahim; min Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim**, I-XII, I. Baskı, Riyad: Daru'l-Muğni li'n-Neşri ve't-Tavzi' 1420/2004, C:II, s. 272.

²⁹¹ Zeynep Gazali, **Kur'an'a Bakışlar ;Meal-Tefsir**, çev: Ali Akpınar, Konya: Uysal Kitabevi 2003, s. 39.

²⁹² İbn Aşur, Muhammed Tahir, **Tefsiru'l-Tahrir ve't-Tenvir**, ed-Deru't-Tunisiyye, t.y. C: I, s. 611.

²⁹³ Elmalılı, C: I, s. 419.

²⁹⁴ Sülün, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 14.

Mustafa Öztürk bu hususa açıklık getirerek, ‘buzağı heykeline tapınma’ şeklinde tercüme etmiştir.²⁹⁵

A’raf, 7/149.

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَبِعَفْوِ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimenin ilgili kısmını, “Elə ki (peşmanlıqdan başları) əlləri arasına düşdü...’ (Öyle ki, **-pişmanlıktan başları- elleri arasına düştü/başlarını elleri arasına aldılar...**), Guliyev ise, “Когда же они пожалели о содеянном” (**Amellerinden dolayı pişman olup...**) şeklinde tercüme etmiştir.

A’raf suresinin 103. ayetinden itibaren Musa kıssası başlamaktadır. Surenin 103-149. ayetlerinde Hz. Musa’nın Firavun’a meydan okuması, mucizeler göstermesi, Firavun’un sihribazlarının dahi, Allah’a iman etmesi, Allah’ın ayetlerini yalan sayanları çeşitli azaplarla cezalandırması, Hz. Musa’nın İsrail oğullarını Kızıl Deniz’den geçirerek, bir vadiye getirmesi ve kardeşi Harun (a.s)’ı halife tayin ederek, Tur Dağı’na gitmesi, Musa (a.s)’ın olmadığı bir zamanda Yahudilerin altından bir buzağı heykeli yapıp, ona tapmaları ve Musa geldikten sonra -onlara çok kızması sebebiyle- akıllarının başlarına gelip, büyük pişmanlık duymalarını anlatılmaktadır. 149. ayete gelindiğindeyse, konuyla ilgili *وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ* ifadesi geçmektedir.

سَقَطَ فِي يَدِيهِ ifadesi ‘şaşırmak, dona kalmak,²⁹⁶ pişman ve çaresiz olmak²⁹⁷ anlamına gelen bir deyimdir. Harfîyyen çevrildiğinde ‘elleri içerisine düşürüldü’ anlamına gelmektedir. Büniyatov-Mammedaliyev ifadeyi ‘başlarını elleri arasına aldılar’ şeklinde çevirmiş, bunun sebebini parantez içerisinde ‘pişmanlık’ olarak açıklamıştır. Bu çeviri yanlış bir çeviri değil, aksine okurun zihninde nedametini resmini çizmektedir. Nitekim, Kur’an’da resmedilen pişman olmuş kişi, başını elleri arasına almıştır. Bu duruş pişmanlığın aşırılığının göstergesidir. Kur’an’ın icazı da tam olarak buradadır. ‘Pişman olmak’ fiili sadece ‘ندام’ –olarak gelebilirdi. Ancak, muhatabını etkilemek ve sözü edilen ayeti duyan kimsede bu pişmanlık halini resmetmek, bir film karesi gibi gözünde canlandırmak için *وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ* şeklinde gelmiştir.

²⁹⁵ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 22.

²⁹⁶ Sait Şimşek ve Tacettin Uzun, *Arapça- Türkçe Deyimler-Kalıp İfadeler- Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: Beyan Yayınları 1991, s. 207.

²⁹⁷ Gazali, s. 423.

Türkçe meallerde farklı çeviri örneği olarak, Yusuf Işıcık'ın tercümesi verilebilir. Işıcık ayeti 'Baktılar ki, ellerinde avuçlarında hiçbir şey kalmadı' şeklinde çevirmiştir.²⁹⁸ Çeviride pişmanlığın göstergesi ve سَقَطَ فِي أَيُّدِيهِمْ ifadesinin karşılığı olarak 'ellerinde avuçlarında hiçbir şey kalmamak' deyimini kullanmıştır.

Kehf, 18/22.

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَتَأْمِنُهُمْ
كَلْبُهُمْ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ
أَحَدًا

Ayet-i kerimenin ilgili kısmını Büniyatov-Mammedaliyev, “(Kitab əhlindən əshabi-kəhfın sayı barəsində mübahisə edənlər) sanki qaranlıq yerə daş ataraq: ...” (-**Ehl-i Kitap'tan Ashab-ı Kehf'in sayısı hakkında fikir yürütenler- sanki karanlığa taş atarak: ...**), Guliyev ise, “...Так они пытаются угадать сокровенное...” (...**Gaybi haberler hakkında tahmin yürütmektedirler...**) şeklinde tercüme etmiştir.

Kur'an kıssalarından biri 'Ashab-ı Kehf'tir. Kehf suresi ismini bu kıssadan almıştır. Kıssanın nüzul sebebi Mekke müşriklerinin Yahudi hahamlarının yanına gelerek Hz. Peygamber (s.a.s) hakkında soru sormaları, hamamların da: “Gidin Muhammed'e eski zamanlardan, garip hikayeleri olan gençleri, Doğu'dan Batı'ya yolculuk yapan kişiyi ve Ruh'u sorun. Şayet cevap verebilirse, ona itaat edin, çünkü o bir peygamberdir, veremezse, ona istediğiniz gibi davranabilirsiniz çünkü o yalancının ta kendisidir” – derler.²⁹⁹ Müşriklerin bu soruları üzerine –Peygamber Efendimiz 'inşaallah' demediği için on beş gün sonra- Kehf suresi nazil olmuştur.

Kıssa, Hz. İsa'dan 3 asır sonra yaşamış, Roma putperestliğine karşı Tevhid'i seçen, sayıları hakkında farklı görüşler olan birkaç genç ile köpeklerinin 309 yıl mağarada - Allah'ın bir lütfü ve mucizesi olarak- uyumalarından ve bu mucizeye tanıklık edecek şahısların zamanında uyandırılmalarından bahsetmektedir. Sözü edilen ayette buyrulduğu gibi, mağara ehlinin sayılarını bilmek bize ne fayda, ne zarar sağlar. Bizi burada ilgilendiren kısım ayette geçen رجما بالغيب ifadesinin çevirilerde nasıl tercüme edildiği konusudur.

²⁹⁸ Işıcık, *Kur'an Meali*, s. 131.

²⁹⁹ Suyuti, *Esbabu'n-Nüzul*, s. 142.

رجم fiilinin hakiki anlamı ‘taş ve benzeri şeyleri atmak’tır. رجما بالغيب ise, ‘delilsiz ve kaynaklı konuşmak’ anlamında kullanılmıştır.³⁰⁰ قاله رجما بالغيب /onu bir delile dayanmaksızın söyledi.³⁰¹ Beyzavi ise, bu ifade hakkında ‘kendilerine malum olmayan ve bulma imkanlarının da olmadığı gizli bir haberi, gaybı zann etmektir’-demektedir.³⁰² İbn Kesir رجما بالغيب ifadesini bilinmeyen bir yere taş atmak’ şeklinde açıklamıştır.³⁰³

Büniyatov-Mammedaliyev, رجما بالغيب ifadesini ‘karanlığa taş atmak’ deyimi ile karşılamıştır. Yusuf Işıcık’ın da mealinde aynı karşılığı kullandığını görüyoruz.³⁰⁴ Karanlığa taş atmakla, gaybi bir olay hakkında ihtimallere dayanarak konuşmak aynı anlamdadır. Nasıl ki, karanlıkta o taşı bulmak bir hayli zor, belki de imkansızdır, aynı şekilde bilgisi Allah katındaki olayı –bildirilmediği sürece- bilmek de zordur. Guliyev رجما بالغيب ifadesini ‘tahmin yürütmek’ şeklinde tercüme etmiştir ki, bu da ‘zanna dayalı, net bir bilgi ifade etmeyen’ anlamındadır. Her iki mealin mütercimlerinin ifadeye güzel karşılık bulmuştur.

Bunun dışında dikkat çeken bir husus ise, Büniyatov-Mammedaliyev, سيقولون fiilinin merciisini Ehl-i Kitap olarak açıklamasıdır. Ancak bazı görüşlere göre, ‘diyecek’ olanlar müslümanlardır.³⁰⁵ Razi ise, tefsirinde şu rivayeti zikreder: Necranlı Hristiyan heyeti Hz. Peygamber (s.a.s)’i ziyarete gelir. Ashab-ı Kehf kıssası konuşulurken heyetin başkanı ayette geçen ilk görüşü, emiri ise ikinci görüşü savunarak münakaşa eder. Müslümanlarda üçüncü görüşü –Onlar yedi kişi olup, sekizincileri köpekleridir-derler.³⁰⁶

Mesed (Tebbet), 111/1-4.

Mekke döneminde inen sure, Peygamber amcası dahi olsa, Allah’a iman etmeyen ve küfründe inat eden kimsenin; Ebu Leheb timsalinde hüsrana sonuflanacak bir hayatı beş kısa ayetiyle gözler önüne sermekte, Kur’an’ın icazı, veciz bir kelimeler oluşu bir daha bu sure ile kendini göstermektedir. İbn Kesir (ö. 637/1239) sure hakkında şu görüşünü dile getirmektedir: “Surenin zirvelerinde harmonik güzellik psikolojik hakikatiyle içiçe

³⁰⁰ İbn-i Aşur, C: XIII-XV, s. 291.

³⁰¹ Sait Şimşek ve Uzun, s. 175.

³⁰² Beyzavi, C: II, s. 8.

³⁰³ İbn Kesir, *Muhtasarı Tefsiri İbn Kesir*, C: II, s. 452.

³⁰⁴ Işıcık, *Kur’an Meali*, s. 224.

³⁰⁵ İbn-i Aşur, C: XIII-Xv, 291,

³⁰⁶ Razi, *Tefsiru Fahr*, C: 21, s. 105.

girmiştir.”³⁰⁷ Bu edebi güzelliği yansıtarak çeviri yapmakta bir o kadar zordur. Şimdi sözü edilen meallerde Mesed (Tebbet) suresinin 1. ayetinde geçen ‘تبت يدا’-ifadesini ve 4. ayetinde geçen ‘حملة الحطب’-ifadesini ele alınacaktır.

Mesed (Tebbet) 111/1.

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev ayet-i kerimeyi, “Əbu Ləhəbin əlləri qurusun, qurudu da! (Və ya: Əbu Ləhəbin əlləri qurusun, o ölsün!)”/ “Да отсохнут руки Абу Лахаба, и сам он уже сгинул.” (**Ebu Leheb’in elleri kurusun, kurudu da!**), şeklinde çevirmiş, sadece Büniyatov-Mammedaliyev, ikinci bir çeviri örneği olarak “**Ebu Lehebin elleri kurusun, o ölsün**” şeklinde tercüme etmiştir.

‘تبت يدا’-ifadesi Arapça’da bir beddua etme şeklidir³⁰⁸. İfade, ‘elleri kurusun, kahrolsun, ölsün’ gibi anlamlara gelmektedir. Yine Araplar bu deyimın karşıt anlamında عاشت يدا/ ‘eli var olsun, kendi var olsun, uzunca yaşasın’ deyimini kullanılmaktadır.³⁰⁹ Murat Sülün mealinde ilgili ifadeyi “‘تبت يدا’-ifadesi ‘teribet yedake’ ifadesinin tersi olup, elin bereketsizleşmesinden kinayedir; kar etmesin, zarara, ziyana uğrasın demektir” şeklinde açıklama yapmıştır ki,³¹⁰ surenin devamı da bu görüşü destekler niteliktedir.

Surenin nüzul sebebi; Şuara suresinin 214. ayeti Peygamber Efendimiz (s.a.s)’e nazil olunca, O (s.a.s) da Mekke ahalisini Safa tepesine toplayarak, İslam’a davet etti. Umumi bir itiraz olmadı, ancak amcası Ebu Leheb: “Hay eli kuruyası! Bizi buraya bunun için mi çağırдың?-dedi. Bunun üzerine Tebbet suresi nazil oldu.³¹¹ ‘Ellerin kurusun’ deyimini muhtemelen Türkler müslüman olduktan sonra -bu ayet-i kerime ile- kullanılmaya başlamış, günümüzde de beddua olarak kullanılmaktadır. Türklerin kullanımına örnek olarak meşhur şair Fuzuli’nin (ö. 1556) şu beytleri önem arz etmektedir.

Tebbet yeda katibin levlahu maharibet / Kalem olsun eli ol katib-i bed-tahririn

Ma’müretin ussiset bi’l-ilmî ve’l-edebî / Ki fesad-ı rakamı sürumuzu şur eyler

³⁰⁷ Saiddiruşen, Muhammed Bakır, **Kur’an Dilinin Analizi ve Kur’an’ı Anlamanın Metodolojisi**, çev: Kenan Çamurcu, İstanbul: el-Mustafa Yayınları 2013, s. 407.

³⁰⁸ Gazali, s. 1379.

³⁰⁹ Memmedov, s. 177.

³¹⁰ Sülün, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 603.

³¹¹ Ömer Çelik, **Hakk’ın Daveti Kur’an-ı Kerim Meali ve Tefsiri**, I-V, İstanbul: Erkan Yayınları 2013, C: V, s. 648.

Erda mine 'l-hamri fi ifsadi nüshatihi / Geh bir harf sukutiyle kular nadiri nar

*Yestazhirü 'l-aybe tayiren mine 'l-nebi / Geh bir nokta kusuriyle gözü kur (kör) eyler.*³¹²

Her iki mealin mütercimleri ifadeyi beddua olarak aktarmıştır. ‘Eli kurumak’ bedduası dilimizde kullanıldığı için bu şekilde çeviriyi doğru bir tercüme olarak değerlendirmek mümkündür. Büniyatov-Mammedaliyev, farklı çeviri olarak ifadeyi ‘ölsün’ kelimesiye de karşılamıştır. Aslında meallerdeki geniş açıklamalar, parantezler, şerhler vd. Kur’an’ın vecizliğini ortaya koymakta, her defasında Kur’an’ın mucize olduğunu kanıtlamaktadır.

Mesed 111/4.

وَأَمْرًا تُهْمَلُ الْحَطَبِ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi, “Onun odun taşıyan (Peyğambərlə düşmənçilik edən, adamlar arasında söz gəzdirən) övrəti də həmçinin!” (**Onun odun taşıyan -Peygambere düşmanlık eden, insanlar arasında söz taşıyan/koğuculuk eden- karısı da keza!**), Guliyev ise, “Жена его будет носить дрова” (**Onun karısı da odun taşıyacak.**) şeklinde meal vermiştir.

Arapça’da حمالة الحطب ifadesi deyimdir ve koğuculuk yapana denir.³¹³ Mustafa Öztürk ifadeyi “Dedikoducu-fitneci karısı da yanında olacak” şeklinde çevirmiş ve Kurtubi’den (Bkz. Kurtubi,el-Cami’, XX, 163.) kaynak vererek, bu kelimenin ‘dedikoducu, fitneci’ anlamına gelen bir deyim olduğunu bildirmiştir.³¹⁴ Büniyatov-Mammedaliyev, hem ‘odun taşıyan/odun hamalı’ şeklinde çevirerek metne bağlı kalmış, hem de parantez içerisinde ‘dedikodu yapan kadın’ anlamına geldiğini ifade ederek, böyle kullanımdan habersiz olmadıklarını göstermiştir. Muhtemelen, Ebu Leheb’in eşinin Cehennem’de hakiki manada odun taşıyacağına dair rivayetler mütercimlerin parantez kullanılmadan, doğrudan çeviri yapmalarına mani olmuştur. Dikkat çeken bir husus ise, Guliyev’in isim tamlamasını, fiili cümlesi olarak çevirmiş olmasıdır.

³¹² Elmalılı, C: I, s. 10-11.

³¹³ Ömer Çelik, C: V, s. 651.

³¹⁴ Mustafa Öztürk, *Kur’an-ı Kerim Meali; Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 870.

2.5. Hazf'in Meallerdeki Konumu

Arapça'nın ve dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'in belâğat ve icazını ortaya koyan üslup özelliklerinden biri hiç şüphesiz ki, *hazf*tır. İbn Manzur 'bir şeyin hazfolunmasını, o şeyin bir tarafının kesilip atılması' olarak açıklamıştır. Araplar saç kestirirken 'الحجام يحفد الشعر' –ifadesini kullanırlar. Ezher'i bu ifadenin, 'fazlalıklarını alarak saça güzel bir şekil vermek' anlamına geldiğini bildirmiştir.³¹⁵ Bununla beraber hazf, 'şekil vermek, süslemek, bir şeyden bir kısmını düşürmek, bir şeyin kenarından vurmak veya bir kenarına (bir şey) atmak' anlamlarına gelmektedir.³¹⁶ İstilah olarak hazf, 'kelimenin cümledeki mevkisinden düşürülmesidir.'³¹⁷ Zerkeşi hazfı: 'kelimenin bir kısmının (bir veya birkaç harf) veya (bir veya birkaç) cümlenin tamamının bir delile dayanarak düşürülmesidir' şeklinde tarif etmektedir.³¹⁸ Cürcani ise, hazfı şöyle tanımlar:

Hazf konusu, yöntemi dakik, kaynağı ince, durumu enteresan, sihre benzeyen bir konudur. Burada bir kelimenin zikredilmemesinin zikredilmesinden daha fasih olduğunu, susmanın onu ifade etmekten daha faydalı olduğunu görürsün. Konuşmadığın halde aslında kendini daha fazla konuşmuş olduğunu ve açıklama yapmadığın halde kendini daha fazla beyanda bulunmuş bulursun.³¹⁹

Hazf'in dilbilimcileri/nahivciler ve belâğat alimleri tarafından belirlenen bazı şartları vardır. Örneğin Suyuti hazf'in şartlarını; 'mahzufu gösteren bir delil olmalı, hazfedilen kelimenin cümlenin bir cüzü olmamalı, tekid bildirmemeli, ifadeyi kısaltmamalı –isim fiil fiilin kısaltması olduğundan hafzedilemez-, zayıf bir amil olmamalı –harf-ı cer ile, fiili nasb ve cezmeden edatlar hafzedilmez-.bir başka kelime yerine kullanılmamalı, kuvvetli bir amilin mevcudiyetine meydan vermemelidir.'³²⁰ –şeklinde açıklar.

Hazf, Hz. Peygamber (s.a.s)'in zamanında Arap toplumu arasında sık kullanılan bir üslup özelliği idi. Bunun en güzel örneği, Hz. Ali'nin bir mecliste –Araplar tarafından elif harfinin sık kullanıldığı söylenilince- elif harfi hiç geçmeyen–hutbe-i munika ismiyle meşhur- bir konuşma yapmasıdır.³²¹ Fakat hazf sadece Arapça'ya özel bir kural değildir. Tarih boyu var olmuş veya varlığını hala sürdüren tüm dillerde harf, kelime veya cümlelerin atılmasıyla, kısa ifadelerle geniş mana ifade etmek özelliği vardır. Bu

³¹⁵ Ubeyd, Haydar Hüseyin, **el-Hazf Beyne'l-Nehviyyin ve'l-Belağiiyyin; Dirase Tatbikiyye**, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1971, s. 16.

³¹⁶ Kutbettin Ekinci, **Kur'an'da Hazf**, Ankara Üniversitesi SBE TİB Tefsir ABD d.t, Ankara, 2013. s. 8.

³¹⁷ Ubeyd, s. 16.

³¹⁸ Zerkeşi, s.102.

³¹⁹ Ekinci, s. 12.

³²⁰ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, s. 822-827.

³²¹ İsmail Durmuş, "Hazif Maddesi", *DİA*, C: XVII, s. 123.

dillerden biri de en köklü dillerden biri olan Türk dilidir. Türk halk edebiyatında saz şairlerinin b, p, f, m, v harflerini dememek suretiyle, ‘leb/dudak değmez’ olarak nitelendirilen şiirler vardır ki, bu şiirler hazfın Türk halk şiirindeki örneklerindendir.³²² Türk edebiyatının bir kolu olan Azərbaycan halk edebiyatında da ‘leb/dudak değmez’ şiirleri yaygındır.³²³ Kısaca hazf her bir dilde var olan ve o dilin fesahət və beləğatinin güzelliklerini ortaya koyan bir olgudur. Hazf sadəcə keçmiş yüzillərdə değıl, günümüzde də istifadə edilir. Türkçədə ‘eksilti cümle’³²⁴, Azərbaycan dilində isə, ‘yarımçıq, natamam/eksik cümle’ olaraq keçmektedir.³²⁵

Hiç şüpheşiz hazfın ən beləğətli örnəkləri Kur’an-ı Kerim’dedir. Bu səbəblə istər Müslüman dilbilimçilər, istərsə də, beləğət alimləri bu konuyu dərinləməsinə açıqlamış, *Ulumu’l-Kur’an* sahipləri əsərlərində hazf konusuna bir bəb/başlıq ayırmışdır. Hazfın bir təkim kəndinə has qramər quralları vardır. Bu qurallara dayanaraq dilbilimçilər və beləğət alimləri Kur’an-ı Kerim’de neredə hazf yapıldığını ortaya koymuşdur. Kur’an-ı Kerim’de isimlərin; müptədə, həbər, məf’ul, muzaf, muzafun iləyh, məvzuf, sıfat-hal-bedel, təmyiz, fail, fiillərin, edatların, bir və ya birqəç cümlələrin; sıla, şərt, cəvəp, matuf, matufun əleyh cümlələri və kəsəm cəvəbının hazfına dair örnəklər vardır.³²⁶ Konunun genişliğı və araşdırmanın sınırları hazf konusunu kapsamlı bir şəkildə irdeleməğə imkan tanımıyor. Burada sadəcə Kur’an-ı Kerim’de hafz olunmuş kəlimə və cümlələrin olduğı sayılı ayətlərin çeviriləri ələ alınacaqdır.

2.5.1. Konuyla İlgili Örnəklər

Harfin hazfi: Bakara, 2/184.

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ
طَعَامٍ مِّسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Ayət-i keriməyi Büniyatov-Mammedaliyev, “(Oruc tutmaq) sayı müəyyən olan günlərdir. (Bu günlərdə) sizdən xəstə və ya səfərdə olanlar tutmadığı günlər qədər başqa günlərdə oruc tutmalıdırlar. Oruc tutmağə təqəti olmayanlar isə (hər günün əvəzində) bir yoxsulu doyducaq qədər fidyə verməlidirlər. Hər kəs könüllü xeyir iş görərsə (həm

³²² Kazım Yetiş, “Türk Edebiyatında Hazif” Mad, *DİA*, C: XVII, s. 124.

³²³ Ələsgər İslam, *Aşiq Ələsgər Əsərləri*, Bakı: Şərq-Qərb 2004, s. 101-103.

³²⁴ Raşit Keskin, *Türkçe Dil Bilgisi –Kəlimə və Cümle Tahlilləri-*, Konya: Çizgi Kitapevi 2003, s. 238.

³²⁵ Gülarə Abdullayeva, *Müasir Azərbaycan Dili*, Bakı: Elm və Təhsil 2013, s. 225.

³²⁶ Geniş bilgi için bkz: Kutbettin İkinci, *Kur’an’da Hazf*, s. 75-119.

oruç tutub, həm də fidyə verərsə), bu onun üçün daha yaxşı olar. Bilsəniz oruç tutmaq sizin üçün nə qədər xeyirlidir!” (-Oruç tutmaq- sayılı günlerdir. -Bu günlerde- sizden kim hasta veya yolculukta olursa, tutmadığı günler kadar başka günlerde oruç tutmalıdır. Oruç tutmaya güç yetiremeyenlerse, her günün karşılığında bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermelidir. Her kim gönülden bir hayır işlerse -hem oruç tutar, hem de fidye verirse-, bu onun için daha hayırlıdır. Bir bilseniz oruç sizin için ne kadar hayırlıdır!), Guliyev ise, “Поститься следует считанное количество дней. А если кто из вас болен или находится в пути, то пусть постится столько же дней в другое время. А тем, которые способны поститься с трудом, следует во искупление накормить бедняка. А если кто добровольно совершает доброе дело, то тем лучше для него. Но вам лучше поститься, если бы вы только знали!” (Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta veya yolculukta olursa, başka bir zaman tutmadığı günler sayısınca oruç tutar. Buna güçlkle dayananlar ise, fakirleri doydurur. Kim gönülden bir hayır işlerse, bu onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmak ise, sizin için daha da hayırlıdır. Keşke bunu bilseydiniz!) şeklinde tercüme etmiştir.

Yukarıdaki ayette geçen ‘أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ/sayılı günler’ ifadesini kendisinden bir önceki ayet (Bakara, 2/183) açıklamaktadır. Sayılı günler olan oruçtur. ‘Sayılı günler’ ifadesini Büniyatov-Mammedaliyev ‘oruç tutmak’ olarak parantez içerisinde, Guliyev ise, parantez kullanmadan ‘oruç’ olarak ifade etmiştir. Açıklamanın parantez kullanılmadan da verilmesi doğrudur, çünkü ayetin bağlamı ‘sayılı günler’in oruç olduğuna açıkça delalet etmektedir. Türkçe meallerde ‘أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ/sayılı günler’ ifadesini Elmalılı Hamdi Yazır,³²⁷ Edip Yüksel,³²⁸ Mustafa İslamoğlu,³²⁹ Yaşar Nuri Öztürk,³³⁰ ‘sayılı günler’(de)(dir) olarak çevirmiş ve –sadece bu ayeti okuyan için- kapalı bırakmışlardır. Celal Yıldırım ise, ‘أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ’-ifadesini çevirisine 183. ayede çevmiş, 184. ayete ‘Sizden kim hasta ...’ ifadesi ile başlamıştır.³³¹

Tefsirlerde ve dolayısıyla çevirilerde farklılık ortaya koyan bir başka husus, ayet-i kerimede hazfin olup olmaması konusudur. Hazfi kabul edenlere göre, يُطِيفُونَهُ fiilinden

³²⁷ Elmalılı, C: I, s. 624.

³²⁸ Edip Yüksel, *Mesaj Kur’an Çevirisi*, 2. Baskı, İstanbul: Ozan Yayıncılık 2000, s. 36.

³²⁹ İslamoğlu, C: I, s. 64.

³³⁰ Yaşar N. Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 29.

³³¹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, I-XIII, İzmir: Anadolu Yayınları, t.y, C: I, s. 467.

önce ﻻ-nefy edatı hazfolunmuştur. Suyuti *el-İtkan* eserinde (C: II, s. 838), ﻻ-nefy edatının kasemin cevabı olarak müzari fiil geldiğinde hazfedildiğini zikreder.³³² Diğer görüşe göre, ﻻ-nefy fiilinde bir şeyi güçlkle yapma anlamı vardır. İyileşme umudu kalmamış ihtiyarlar, hastalar gibi oruca güç dayananlara fide vermek suretiyle tutmama izni verilmiştir.³³³

Büniyatov-Mammedaliyev'in ilk görüşü esas alarak - ﻻ -nefy edatının hazfolunduğunu göz önünde bulundurarak- çeviriyi 'taqeti olmayanlar/güç yetiremeyenler' olarak yapmıştır. Guliyev ise, fiilin kendiliğinde bulunan olumsuz mananı vurgulayarak, 'güçlkle dayananlar' anlamını tercih etmiştir. Türkçe meallerde de benzer çevirilere rastlıyoruz. 'Örneğin Elmalılı 'ona dayanıp kalacaklar',³³⁴ Ahmet Hulusi 'oruç tutmaya takatı sınırdaki olanların (sağlığı elvermeyenlerin)',³³⁵ Süleyman Ateş '(güç) dayananlar'³³⁶ ve Yaşar Nuri Öztürk 'zorlukla dayananlar'³³⁷ Mustafa Öztürk 'gücü yettiği halde zorlanan kimseler'³³⁸ olarak ikinci görüşü esas alarak çevirmiştir.

Bu iki görüşe dayanmadan fiile olumlu mana verenler de olmuştur. Muhammed Esed,³³⁹ Edip Yüksel³⁴⁰ ve Mustafa İslamoğlu³⁴¹ fiili olumlu anlamda ele alarak, 'güç yetirenler/gücü yetenler' şeklinde çevirmiştir. Ancak Esed ayetin açıklamasında güç yetiren kimselerin oruç tutmadan fide vermesini şu sözleri ile açıklar: "(Ayetin) Ramazan ayındaki farz orucun dışındaki nafil oruca (Hz. Peygamber'in de zaman zaman tuttuğu oruca) işaret etmiş olması kuvvetle muhtemeldir."³⁴² İslamoğlu da ayetin açıklamasında ﻻ-nefy fiilinin kıraat farklılıklarını ve ayetle ilgili sahabeden gelen rivayetleri zikretmiş, Ebu Hayyan'ın (ö. 745/1344) "Bu (ayette nefy edatının olduğunu söylemek) hatadır, zira şüphe karıştırmaktır; görmüyor musun ki metinden ilk anlaşılan olumlu bir fiil olmasıdır ve la'nın önce hazfedilip varmış gibi okunması yemin dışında caiz değildir." görüşünü aktarmıştır. Ve 'gücü yeten kimseler'i de kaza orucu tutmaya güç yetirenler olarak açıklar. Bunun sebebiyse, ayetin sonunda gelen "Oruç tutmanız

³³² Ekin ve Akyüzoğlu, s. 151.

³³³ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I-VI, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat 1988; Milliyet Gazetecilik A.Ş. Tesisleri 1995, C: I, s. 261.

³³⁴ Elmalılı, C: I, s. 624.

³³⁵ Hulusi, s. 63.

³³⁶ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, C: I, s. 260.

³³⁷ Yaşar N. Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, s. 29.

³³⁸ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali; Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 41.

³³⁹ Esed, C: I, s. 51.

³⁴⁰ Yüksel, s. 36.

³⁴¹ İslamoğlu, C: I, s. 64.

³⁴² Esed, C: I, s. 52.

sizin için daha hayırlıdır” ifadesidir. Kaza orucunu hem tutabilir, hem de tutmayıp fidye vermek caizdir. Fakat orucu kaza etmek, fidye vermektən daha hayırlıdır.³⁴³

Kelimenin Hazfi: A’raf, 7/142.

وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ وَأَصْلَحَ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فَنَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ
لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي

Büniyatov-Mammedaliyev ayeti, “Musa ilə otuz gecə (oruc tutub dua edəcəyi, bunun müqabilində ona Tövrətü nazil edəcəyimiz və özü ilə danışacağımız) barədə vədələşdik, sonra ona daha bir on gün də əlavə etdik. Beləliklə, Rəbbinin (ibadət üçün) təyin etdiyi müddət tam qırx gecə (gün) oldu. Musa qardaşı Haruna dedi: “Sən tayfam içində mənim xəlifəm ol, (cemaatı) islah etməyə çalış və (yer üzündə) fitnə-fəsad törədənlərin yolu ilə getmə!” (Musa ile otuz gece -oruc tutup dua edəcəyi, buna karşılık olarak ona Tövrət’ü nazil edəcəyimiz ve kendiyə konuşacağımız- hakkında vadeleştik, sonra ona daha bir on gün de ilave ettik. Böylelikle, Rəbbinin -ibadət için- belirlediği zaman kırk gece –gün- oldu. Musa kardeşi Harun’a dedi: “Sen topluluğum için benim halifem ol, -cemaati- islah etməyə çalış ve –yeryüzündə- fitne fəsad çıxaranların yolunu gitme!”), Guliyev ise, “Мы определили Мусе (Моисею) тридцать ночей и добавили к ним еще десять, и поэтому срок его Господа составил сорок ночей. Муса (Моисей) сказал своему брату Харуну (Аарону): «Оставайся вместо меня среди моего народа, поступай праведно и не следуй путем распространяющих нечестие.»” (Biz Musa’ya otuz gece təyin etdik, on ilave etdik. Bunun için de Rəbbinin müddəti kırk gece oldu. Musa kardeşi Harun’a dedi: Benim yerime halkımın arasında kal, doğru dayran ve fəsad çıxaranların yoluna uyma.) şəklində çevirmişdir.

Ayet-i kerimədə ‘ثَلَاثِينَ لَيْلَةً/otuz gecə’ ifadesindən sonra ‘بِعَشْرِ/on’ ilave edildiği buyurulmuş, sonda müddətin ‘أَرْبَعِينَ لَيْلَةً/kırk gecə olduğu vurgulanmışdır. Sonuçtan görüldüğü üzere, ilave edilən on gecədir. Üslup özelliği olaraq, ‘بِعَشْرِ لَيْلَةً/on gecə’ ifadəsində ‘لَيْلَةً/gece’ kelimesi həzfolunmuşdur. Büniyatov-Mammedaliyev ‘بِعَشْرِ/on’ həzfi vurğulama amaçlı, ‘on gün’ olaraq vermiş, ‘أَرْبَعِينَ لَيْلَةً/kırk gecə’ ifadəsini də ‘kırk gecə’ olaraq çevirmiş, ‘gece’ kelimesini parantez içərisində ‘kırk gün’ ilavesiylə

³⁴³ İslamoğlu, C: I, s.64-65.

açıklamıştır. Azərbaycan dilində 24 saati –on iki saat gece, on iki saat güzdüz- ifadə etmək üçün ‘gün’ –Rusça’da da *сутка*/sutka- kəliməsi istifadə edilir. Bu istifadəyə binaən mi böylə bir açıqlama yapılmışdır bələmiyoruz.

Bu çeviriylə ilgili bir başkə dikkət çəkici husus Ali Fikri Yavuz’un çevirisi ilə tıpatıp –ister çeviridə seçilmiş kəlimələrin, istərsə də paranteziçi açıqlamaların- aynı olmasıdır.³⁴⁴ Genel olaraq Türkçə meallərdə ‘on gece’ olaraq çevrilmişdir. Baktığımız meallər içərsində sadəcə Celal Yıldırım ‘on gün’ olaraq çevirmişdir.³⁴⁵ Guliyev isə, Elmalılı Hamdi Yazır,³⁴⁶ Ömər Nasuhi Bilmen,³⁴⁷ və Yaşar Nuri Öztürk³⁴⁸ gibi metnə bağlı kəlarək sadəcə ‘on’ olaraq çevirmişdir. Ayət-i kerimədə gece kəliməsi həzfedilərek, sadəcə ‘on’ şəkliylə gəlməsi Arapça’da daha bələğətliyə, Türkçə –və Türkçə gibi cümle yapısı aynı olan dillər- də ‘on gece’ ifadəsi daha bedii və daha anlaşılırdır.

Bakara, 2/60.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ
أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

Ayət-i keriməyi Büniyatov-Mammedaliyev, “Yadınıza salın ki, Musa öz qövmü üçün su istədikdə, Biz ona: “Əsanı daşa vur!” –dedik. (O, əsanı daşa vuran kimi) ondan (daşdan) on iki çeşmə fişkırdı, hər kəs öz çeşməsinə tanıdı. (Sonra onlara:) “Allahın verdiyi ruzidən yeyin-için, fəqət yer üzündə öz həddinizi aşaraq fəsad törətməyin!” (söylədik).” **(Hatırlayın, Musa kavmi için su istediğinde, Biz ona: “Asanı taşa vur!” –dedik. -O, asasını taşa vurduğu an- ondan –taştan- on iki pınar/çeşme fişkırdı, her kes kendi çeşməsinə tanıdı. -Sonra onlara:- “Allah’ın verdiği nimetten yiyin için, fakat Yeryüzünde haddinizi aşarak fesat çıkarmayın!” –buyurduk-),** Guliyev isə, “Вот Муса (Моисей) попросил питья для своего народа, и Мы сказали: «Ударь своим посохом по камню». Из него заби+ли двенадцать ключей, и все люди узнали, где им надлежит пить. Ешьте и пейте из того, чем наделил Аллах, и не творите на земле зла, распространяя нечестие!” **(Hani Musa –Moisey- kavmi için su istemişti**

³⁴⁴ www.kuranmeali.org

³⁴⁵ Celal Yıldırım, C: V, s. 2210.

³⁴⁶ Elmalılı, C: III, s. 2274.

³⁴⁷ Bilmen, C: II, s. 1084.

³⁴⁸ Yaşar N. Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçə Meali*, s. 168.

ve Biz de –ona- şöyle demiştik: “Asanla taşa vur!” Ondan on iki çeşme fişkırıldı ve tüm topluluk nerede su içeceklerini bildiler. Allah’ın verdiklerinden yeyin için, Yeryüzünde haddinizi aşarak fəsat çıxarmayın -kötü amel işlemeyin-) şeklinde çevirmiştir.

Ayet-i kerimede Hz.Musa’nın kavmi için su istemesi, Allah-ü Teala’nın da Onun bu isteğini kabul ederek ‘Asanı taşa vur!’ –buyurmasıyla, taştan on iki çeşmenin fişkırması anlatılmaktadır. Ayet-i kerimede Allah’ın buyruğu ile taştan suyun fişkırması arasında فَضْرَبَ فَانفَجَرَتْ ‘böylece vurdu ve fişkırıldı’ kısmının düşürüldüğü olayın akışından anlaşılmaktadır.³⁴⁹ Olayı okurun zihninde canlandırma, cümleler arasındaki irtibatı güzel bir biçimde sağlama amaçlı parantez içerisinde Hz. Musa’nın taşa vurduğunu belirtmek daha güzel olurdu. Nitekim, çevirilerden de görüldüğü üzere Büniyatov-Mammedaliyev Hz. Musa’nın taşa vurmasını parantez içerisinde ifade etmiştir. Guliyev ise, metne bağlı kalarak paranteziçi açıklamadan dahi kaçınmıştır.

Cümlenin Hazfi: Yusuf, 12/45-46.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ
يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayeti, “(Zindandakı) iki (cavan) oğlandan (edamdan) xilas olan (şərabpaylayan) bir neçə müddətdən sonra (Yusif) xatırlayıb dedi: “Mən sizə onun yozumunu xəbər verərəm. Bircə məni (zindana – Yusifin yanına) göndərin!” (Cavan oğlan padşahın izniylə zindana gəlib dedi:) “Yusif! Ey doğru danışan, bizim üçün bir yoz görək! Yeddi arıq inək yeddi kök inəyi yeyir. Yeddi yaşıl sünbül, yeddi də quru sünbül. (Bir bunun mənasını mənə izah elə). Bəlkə, mən adamların yanına (düzgün cavabla) qayıdam; bəlkə, onlar da (bu yuxunun mənasını) bilsinlər!” (-Zindandakı- iki gençten -idam edilməkten- kurtulan -şarap sunan/dağıtan- bir zaman sonra - Yusuf’u- xatırlayıb dedi: “Ben size onun yozunu haber verirəm. Sadəcə beni -zindana-Yusif’un yanına- göndərin. “Genç hökümdarın izniylə zindana gəlip, şöyle dedi: “Yusif’ Ey gerçəkleri söyleyen, hadi, bizim için de te’vil yap! Yedi zayıf

³⁴⁹ Ekinci, s. 103.

inek ve yedi şişman ineyi yiyor. Yedi yeşil sümbül, yedi de kuru sümbülü. - Bunun anlamını bana açıkla-. Belki, ben adamların yanına -doğru cevapla- dönerim; Belki, onlar da -bu rüyanın te'vilini- bilirler.”, Guliyev ise, “Но тот из двух людей, который спасся, вдруг вспомнил его спустя много времени и сказал: «Я расскажу вам его толкование, только пошлите меня». Он сказал: «О Йусуф (Иосиф)! О правдивый муж! Поведай нам о семи тучных коровах, которых пожирают семь тощих, а также о семи зеленых колосьях и семи высохших, чтобы я вернулся к людям. Быть может, они уразумеют».” **(O iki kişiden kurtulan, üzerinden uzunca bir vakit geçtikten sonra Onu hatırlayarak dedi: Ben size onun yorumunu söylerim, sadece beni gönderin. -O dedi: Ey Yusuf, ey doğruyu söyleyen kimse, bize yedi zayıf ineyin yediği yedi zayıf inek, yedi yeşil ve yedi kuru sümbül hakkında haber ver ki, insanların yanına döneyim. Belki, onlar anladılar.)** şeklinde çevirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de aynı anda birkaç cümlenin hazfedilmesine bir çok kıssada rastlanılmaktadır. Bunun sebebine, kıssaların hikaye özelliğinin arka plana alınarak, öğretici yönlerine dikkat çekilmesidir. Cümle hazflerine örnek Yusuf suresinin 45-46. ayetleridir. Surenin 45. ayetinde kıssada daha önce zindan/hapishanedeyken –kendi rüyasını doğru yorumladığı için- Hz. Yusuf'un rüya te'vili ilmüne vakıf olduğunu bilen genç –hükümdarın sagisi/içecek sunanı- Hz. Yusuf'u hatırlayarak, hükümdarın gördüğü rüyanın yorumlana bileceğini bunun için onu zindana götürmelerini istemesi anlatılmaktadır. 46. ayet ise, gencin Hz. Yusuf'a hitabı ile başlamaktadır. Gencin zindana gidişi hazfolunmuştur. Daha önce değinildiği gibi, açık ve anlaşılır, okura kıssayı yaşatacak bir çeviri için hazfler dikkate alınmalıdır. Açıklama hususunda Büniyatov-Mammedaliyev'in meali oldukça güzel bir çeviridir. Örneğin Türkçe meallerde gencin vasfı ya sadece –kapalı olarak- 'kurtulan', ya da 'zindandan/hapishaneden kurtulan' olarak verilmiştir.³⁵⁰ Halbuki, surenin 41. ayetinde gençlerden birinin affedileceği, diğerinin ise, idam olunacağı bildirilmiştir.* Bu hususa sadece Ali Fikri Yavuz dikkat etmiş, Büniyatov-Mammedaliyev'in mealinde olduğu gibi kurtulmanı 'idamdan kurtulma' olarak açıklamıştır.³⁵¹

³⁵⁰ http://www.kuranmeali.org/12/yusuf_suresi/45.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

* Yusuf, 12/41.

³⁵¹ http://www.kuranmeali.org/12/yusuf_suresi/45.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

Yine Büniyatov-Mammedaliyev surenin 46. ayetine hazfolunmuş kısmı paranteziçi açıklama şeklinde vermekle, başlamıştır. Böylelikle, iki ayet arasındaki irtibat daha güzel bir biçimde sağlanmıştır. Guliyev ise, hazfolunmuş kısma yer vermeden, metne sadık kalarak çeviri yapmıştır. Bu ve benzeri çevirilerde metne bağlı kalmak yanlış bir çeviriye sebep değildir. Bilakis, mütercimın hasasiyetinden kaynaklanmaktadır. Buraya kadar örnek verilen ayetlerde Guliyev'in metne bağlı kaldığını, çok az paranteziçi açıklamara yer verdiği, genellikle de açıklamalar Peygamber Efendimiz'in sahabe ve tabiinlerden naklolunan rivayetleri zikretmekle yaptığı görülmektedir. Bu da Guliyev'in çeviride böyle bir metod seçtiğinin göstergesidir. Eleştirilen ise, bazı yerlerde metne bağlı kalınarak, birebir yapılan çevirilerin yanlış anlama yol açmasıdır.

BÖLÜM 3: KELİME/KAVRAMLARIN ÇEVİRİ PROBLEMLERİ

3.1. Kelimenin Etimolojik-Semantik Anlamının Doğru Tespiti

Kelimeler, bir dilin oluşmasında ve varlığını sürdürmesinde gerekli en önemli birim ve birikimlerdir. Nitekim kelimeler temsil ettikleri dilin gramerine uygun özellikler taşıyarak, cümleleri oluştururlar. Böylece insanlar arasında iletişim sağlanması için gerekli, anlamlı bir fikir ortaya konulur. M. S. Belasi, dildeki kelimelerin önemini şu şekilde açıklar: “Dil fikirleri nakleden ve onları açıklayan bir alettir. Fikirlerin, muhataplara intikal ederken girmiş oldukları kalıplara kelime denir”.³⁵² Kur’an-ı Kerim’in doğru anlaşılması ve ilahi murada uygun bir şekilde açıklanması için Kur’an’da geçen her bir kelimenin etimolojisinin, semantiğinin ve metniçi bağlamda ifade ettiği anlamlarının bilinmesi gereklidir. Burada konuya giriş mahiyetinde kısaca, bir kelimenin etimolojisi ve semantiğinin ne olduğu hakkında bilgi verilerek devam edilecektir.

3.1.1. Etimoloji ve Semantik Kavramları

Etimoloji, ‘köken bilimi, köken bilgisi’ anlamlarını taşıyan, Grekçe ‘etimo(n) + logos’a dayanmaktadır. Bu bilim bir dilin söz varlığında yer alan kelimelerin kökenini, dillerde kullanılan yabancı kelimelerin asıllarını gösterir.³⁵³ Bir başka deyişle, dilsel/etimolojik anlam, sözcüklerin kullanımlarından, türevlerinden hareketle, ses ve mana bakımından kabul edilebilecek müşterek aslına tespit etmek, bir kelime içerisinde saklı olan kavram çekirdeğinin gerçek anlamını ortaya koymaktır.³⁵⁴ Semantik ise, Grekçe ‘semantike-semantikos’dan gelme bir kelime olup, ‘anlam veren, anlamını belirten’ demektir. Buradan hareketle *semiologie* anlam bilimidir ki, Arapça’da bunun karşılığı *ilmu’l-meani*’dir. Terim olarak, ‘kelimeler ve önermelerle onların ifade ettiği anlam arasında ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır.’³⁵⁵

³⁵² Ali Galip Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur’an’da “Kavm” Kelimesinin Semantik Analizi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat 2002, s. 26.

³⁵³ Osman Fikri Sertkaya, “Etimoloji Nedir – Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay / +ey Eki Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, Ankara 2012, C: XIX, S:1, s. 43.

³⁵⁴ Ekin, “Dilsel-Etimolojik Anlamın Kur’an Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu –eleştiriler ve öneriler- 24-26 Haziran 2003 İzmir*, s. 114.

³⁵⁵ Mehmet Soysaldı, *Kur’an’ı Anlama Metodolojisi*, Ankara: Fecr Yayınları 2001, s. 18.

Kur'an'ı anlamak demek bir dili, dilde ifade edilmiş bir sözü (kelamı) anlamak demektir.³⁵⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere -Kur'an'ı doğru anlama adına- kelimenin anlamını bilmek için kökenine inmek, Arapların Kur'an-ı Kerim'in nüzulu esnasında nasıl kullanıldığını araştırmak gerekir. Ancak her zaman bu araştırma olumlu bir sonuç ortaya koymaz. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimelerin her birinin manalarını her Arap bilemez. Abese suresinin 31. ayetinde geçen *ebben* kelimesinin anlamı Hz. Ömer'e (ö. 23/644) sorulduğunda –büyük bir müctehid olmasına rağmen bilmemesi sebebi ile- “biz böyle zorlamalardan ve derinliklere inmekten nehyedildik” demesi konuyla ilgili güzel örnektir.³⁵⁷ Suyuti'nin İmam Şafii'den aktardığı: “Arapça'nın kapsamlı olma vasfından dolayı Hz. Peygamber (s.a.s) dışında hiç kimse onun tamamına vakıf olamaz”³⁵⁸ söylemi de bu görüşü doğrular niteliktedir.

Kelimenin anlamını ortaya koyarken, sadece etimolojik araştırma yeterli olmayıp, kelimenin semantiğinin bilinmesine de büyük ihtiyaç vardır. Örneğin, *küfr* kelimesi Cahiliye döneminde ‘nankörlük’ anlamını ifade etmesi rağmen, Kur'an'ın inzaliyle yeni bir anlama kavuşmuştur. Bu anlam imanın karşıtı olan ‘küfür’ kavramıdır.³⁵⁹ Bu kelimenin etimolojisini esas alarak, kelimeyi her geçtiği yerde –etimolojik manasıyla gelen yerler müstesna- nankörlük olarak çevirmekle, büyük yanlışlıklara sebebiyet verilmiş olur. Ayrıca, kelimenin sözlüklerde farklı anlamları belirtilmesine rağmen, kelime bir konu içerisinde farklı bir manaya bürünebilir. Örneğin Zerkeşi *tezevvece/nikah* kelimesinin Nisa suresinin 6. ayetinde ‘ergenlik/buluğ’ manasında,³⁶⁰ yine Nisa suresinin 78. ayetinde geçen *buruc/yıldızlar* kelimesinin ‘geniş surlarla çevrilmiş saraylar’ anlamında kullanıldığını belirtmektedir.³⁶¹ Kelimelerin temel/ilk/asıl anlamlarıyla beraber, yan/mecazi anlamları, çok anlamlı veya zıt anlamlı kullanımı da bulunabilir. Bu nedenle bir kelimenin doğru anlamının tespitinde sadece dili bilmek yeterli olmayıp, o dille ilişkisi bulunan her bir unsura vakıf olmak gereklidir. Şimdi konuyu örneklerle ele alalım.

³⁵⁶ Cündioğlu, **Anlamın Buharlaşması ve Kur'an**, İstanbul: Kapı Yayınları 2013, s. 26.

³⁵⁷ Gezgin, s. 52.

³⁵⁸ Soysaldı, s. 111.

³⁵⁹ Mehmet Murat Karakaya, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi**, İstanbul: Marifet Yayınları 2003, s. 7.

³⁶⁰ Karakaya, s. 69.

³⁶¹ Karakaya, s. 69.

3.1.2. Konuyla İlgili Örnekler

Bakara, 2/223.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ قَدِّمُوا لَأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا

أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

Zikrolunan ayetin ilgili kısmını Büniyatov-Mammedaliyev, “(Ey möminlər!) Qadınlarınız sizin (övlad əkdiyiniz) tarlanızdır. İstədiyiniz vaxtda öz tarlanıza gəlin!” (- **Ey müminlər!- Kadınlarınız sizin -evlat/çocuk ektiğiniz- tarlanızdır. Dilediğiniz zaman tarlanıza gəlin!**), Guliyev ise, “Ваши жены являются пашней для вас. Приходите же на вашу пашню, когда и как пожелаете!” (**Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlalarınıza dilediğiniz zaman ve dilediğiniz şekilde yaklaşın!**) şeklinde çevirmiştir.

Konu kapsamında bizi ilgilendiren kelime, ayet-i kerimede geçen ‘حَرْثٌ’ kelimesidir. Lügatte ‘tohum atmak, ekine hazırlamak; ayrıca tohum atılan, ekine hazırlanan yer’ anlamlarına gelen bu kelimeyi,³⁶² Allah-ü Teala kadının durumuna teşbih etmiştir. Ayette mecazi bir anlatım söz konusudur. Nasıl ki, tarla mahsul veriyor, kadın da çocuk dünyaya getiriyor. Zemahşeri ‘حَرْثٌ’ kelimesinin ayetteki anlamını ‘cinsi münasebet ve onun hasılasından kinayedir’ şeklinde açıklamıştır.³⁶³ *el-Müfredat* sahibine göre de, kelime mezkur ayette Zemahşeri’nin açıkladığı anlamı taşımakta; ayrıca, Bakara suresinin 205. ayetinde ‘soy, nesil’ anlamında kullanılarak bu fikri desteklemektedir.³⁶⁴

Büniyatov-Mammedaliyev kelimedeki mecazı göz önünde bulundurarak, parantez içerisinde ‘övlad əkdiyiniz/çocuk ektiğiniz’ ifadesini kullanmıştır. Fakat bildiğimiz kadarıyla, Azərbaycan dilinde böyle bir kullanım şekli yoktur. İhtimal ki, Allah-ü Teala’nın bu benzetmesini Kur’an metnine ulaşamayan veya Arapça bilmeyen ve çeviriden okuyan şahıslara bildirmek için ‘Kadınlarınız sizin tarlanızdır’ şeklinde çevirmek, murad olunan manayı ise, parantez içerisinde veya dipnotta açıklamak daha uygundur. Büniyatov-Mammedaliyev’in bu tutumu –parantez içerisinde açıklaması-

³⁶² İsfahani, “HRS” Mad., s. 161.

³⁶³ Durmuş, s. 220.

³⁶⁴ İsfahani, “HRS” Mad., s. 161.

oldukça isabetlidir. Fakat ‘çocuk ektiğiniz’ ifadesi yerine Elmalılı’nın da tefsirinde açıkladığı gibi ‘kadınlık uzvu/ döl yeri’ ifadesi daha uygundur.³⁶⁵

Guliyev kelimeyi Kur’an metnine uygun, ilkin anlamını kullanarak, herhangi bir parantez içi açıklamaya yer vermeden çevirmiştir. Bununla beraber ‘أَنْتُمْ شِئْتُمْ’ ifadesini ‘dilediğiniz zaman ve dilediğiniz şekilde’ olarak karşılamıştır. Bu da, ayeti kerimenin nüzul sebebine uygun düşmektedir. Guliyev’in de ayetin açıklamasında yer verdiği, ayetin nüzul sebebi olarak gösterilen Yahudilerin –cinsi ilişki kurallarına uygun olmazsa, –arkadan öne doğru olursa- doğacak çocuğun şaşı olacağı (!)- Tevrat’a dayandırarak iddia ettikleri söylemleridir.³⁶⁶ Bu ayetin nüzulu ile onların iddiaları yalanlanmış, eşler arasında rahatlık sağlanmıştır.

Nisa, 4/34.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَ اللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

Büniyatov-Mammedaliyev ayetin ilgili kısmını, “...(Ey kişiler!) Özbaşnalıq etmələrimdən qorxduğunuz qadınlara nəsihət edin, (yola gəlməzsə) onlardan yatağınızı ayırın və döyün!” (... -Ey Erkekler!- Başına buyruk davranmalarından korktuğunuz kadınlara nasihat edin, -yola gelmezlerse- onlarla yatağınızı ayırın ve dövün! ...), Guliyev ise, “...А тех женщин, непокорности которых вы опасаетесь, увещивайте, избегайте на супружеском ложе и побивайте.” (... Dik başlık etmesinden korktuğunuz kadınlara nasihat edin, onlarla yatağınızı ayırın ve dövün! ...) şeklinde çevirmiştir.

Anlamının doğru şekilde tespit edilmesinin önem arz ettiği kelimelerden biri, zikrolunan ayet-i kerimede geçen ‘نُشُورٌ’ kelimesidir. İsfahani kelimeyi ‘kadının eşine buğz etmesi, ona itaat etmemesi, kendini ondan uzak tutması ve ondan başkasına meyletmesi’ olarak açıklamıştır.³⁶⁷ Türkçe meallerde kelime bu manalar ekseninde çevrilmiştir. Örneğin, Diyanet İşleri’nin hazırladığı mealde ‘baş kaldırdıklarını gördüğünüz’,³⁶⁸ Elmalılı,

³⁶⁵ Elmalılı, C: I, s. 777.

³⁶⁶ Кулиева, *Комментарии*, s. 631.

³⁶⁷ İsfahani, “NŞZ” Mad., s. 751.

³⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Kur’an-ı Kerim Meali*, 18. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2009, s. 83.

Çantay, Bilmen vd. ‘serkeşlik yapmalarından korktuğunuz/yıldıığınız’,³⁶⁹ Esed, ‘kötü niyetlerinden korktuğunuz’,³⁷⁰ İslamoğlu, ‘sadakatsizlik etmelerinden korktuğunuz’,³⁷¹ Suat Yıldırım, ‘sizi aldatmalarından korktuğunuz’,³⁷² Ateş, ‘hırçınlık etmelerinden korktuğunuz’,³⁷³ Y. N. Öztürk ‘sadakatsizlik ve iffetsizliklerinden korktuğunuz’³⁷⁴ Murat Sülün ‘başka birine gönül verdiğiinden endişe ettiğiniz’³⁷⁵ vs. şeklinde çevirmiştir.

Hidayet Aydar’a göre, ‘نُشُوزَ’ kelimesine ‘başına buyruk davranma, dik başlık, hırçınlık etme’ anlamları vererek çevirmek yol verilmez bir hatadır. Çünkü bu çevirileri okuyarak İslam’ı öğrenen birisi, kadının her baş kaldırmasında veya dik başlığında dövülmesi gerektiği sonucuna varır. Nitekim kelime, Hamidullah’ın da açıkladığı gibi, *fuhuş* kelimesiyle aynı anlamdadır ve kadının böyle bir işi gerçekleştirme endişesi olursa veya gerçekleştirirse hafifçe dövülmesine izin vardır. Veda Hutbesi’nde de Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in “fuhuşa yeltenirlerse, Allah onları hafifçe dövmek konusunda size izin vermiştir” buyurması bu görüşü doğruluğunu destekler niteliktedir.³⁷⁶ Bu husus göz önünde bulundurularak Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev’in mealleri değerlendirildiğinde, Büniyatov-Mammedaliyev ‘başına buyruk davranmalarından korktuğunuz’ ve Guliyev’in ‘dik başlık etmesinden korktuğunuz’ şeklindeki çevirilerinin okuyucu için kapalı kaldığı, başına buyrukluk veya dik başlık ile neyin/hangi davranışın kastedildiği anlaşılmamaktadır.

A’raf, 7/40.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَأُفَتِّحَنَّ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev ayet-i kerimenin ilgili kısmını “... Dəvə iynənin gözündən keçməyə nə qədər onlar da Cənnətə daxil ola bilməzlər.”/“... Они не войдут в Рай, пока верблюды не пройдет сквозь гольное ушко.” (**...Onlar, deve iğne deliğinin içerisinden geçmeyene kadar Cennete girmezler.**) şeklinde çevirmiştir.

³⁶⁹ Elmalılı, C: II, s. 1340; Çantay, C: I, s. 126. Bilmen, C: II, s. 585; Hulusi, s. 114.

³⁷⁰ Esed, s. 143.

³⁷¹ İslamoğlu, s. 157.

³⁷² Suat Yıldırım, **Peygamberimizin Kur’an’ı Tefsiri**, İzmir: Yeni Akademi Yayınları/Çağlayan Matbaası 2006, s. 337.

³⁷³ Süleyman Ateş, C. II, s. 609.

³⁷⁴ Yaşar. N. Öztürk, Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali, s. 85.

³⁷⁵ Sülün, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, s. 84.

³⁷⁶ Aydar, *Kur’an-i Kerim’in Tercümesi Meselesi*, s. 277.

Ayet-i kerimede geçen ‘الْجَمَلُ’ kelimesi meallerde iki farklı anlamda; ‘deve’ ve ‘halat’ olarak çevrilmiştir. Genel olarak Türkçe meallerde kelime ‘deve’ olarak karşılanmış, sadece Elmalılı ‘الْجَمَلُ’ kelimesini mealinde ‘cemel’ olarak vermiştir.³⁷⁷ Muhtemelen, Elmalılı’nın bu tutumunun sebebi her iki manayı uygun bulmasıdır. Nitekim Elmalılı ayetin tefsirinde *cemel* kelimesinin ‘deve’, *cuml* kelimesinin ise, ‘halat’ anlamına geldiğini ve ikinci görüşü de benimseyenlerin olduğunu kaydeder.³⁷⁸

Esed, İslamoğlu, Şaban Piriş vd. ‘الْجَمَلُ’ kelimesi ‘halat’ olarak çevirmiştir.³⁷⁹ Bu anlamı tercih edenlerin dayanağına gelince, *cummel* kelimesinin ‘halat anlamındaki ‘cuml’un çoğulu olarak, yaygın olmamakla beraber, bunun Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında bilinmesidir.³⁸⁰ Bu görüşün tutarlı bir tarafı olsa da, Yakıt’ın makalesinde ele aldığı gibi eskilerin şu sözü vardır: “Arap dili deve dilidir.”³⁸¹ Arapça’da deve ile bağdaştırılmayan kelime yoktur desek, mübalağa etmeyiz. Muhtemelen, Allah-ü Teala da, deve sahiplerine, onların daha iyi anlayacağı örneği vermiştir. Nitekim devenin iğne deliğinden geçme ihtimali, halatın geçmesinden daha olanaksızdır. Durum böyle olunca, ister Büniyatov-Mammedaliyev’in, isterse de Guliyev’in Kur’an’ın Asım kiraati’nin Hafs rivayetine bağlı kalarak ‘الْجَمَلُ’ kelimesini ‘deve’ olarak çevirmesinde bir problem yoktur.

Büniyatov-Mammedaliyev ayetin açıklamasını yaparken İncil’de bu ifadenin geçtiğini – Matta, XIX, 24; Luka, XVIII, 25, Mark, X, 25- kaydeder.³⁸² Sonuç olarak ‘cml’ kelimesi için deve veya halat kelimesinden birini tercih etmek ayetin manasına ve iletmek istediği mesaja ters bir durum değildir. Sadece bu kullanım Allah’ın ayetlerini yalan sayan, tekebbür deryasına batmış bir kimsenin Cennet’e girmesinin mümkün olmayacağını belığ bir ifadesidir.

Yusuf, 12/42.

وَ قَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ

سِنِينَ

³⁷⁷ Elmalılı, C: III, s. 2159.

³⁷⁸ Elmalılı, C: III, s. 2161-2162.

³⁷⁹ Esed, C: I, s. 277; İslamoğlu, C: I, s. 269; Şaban Piriş, **Kur’an Yolu İniş sırasına Göre Anlam ve Tefsiri**, Kayseri: Arz Yayıncılık, t.y, C: I, s.225; Hulusi, s. 180.

³⁸⁰ Soner Gündüzöz, **Kur’an’ın Eşsiz Dili; Kur’an’da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap**, İstanbul: Etüt Yayınları 2011, s. 50.

³⁸¹ İsmail Yakıt, “Doğru Bir Kur’an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, *SDÜİF*, Isparta: 1994, S: I, s. 20.

³⁸² Bünyadov-Məmmədəliyev, *Şərhilər*, s. XII.

Büniyatov-Mammedaliyev ayetin ilgili kısmını, “(Yusif) bu iki nəfərdən nicat tapacağını yəqin etdiyi kimsəyə (şərabpaylayana) dedi: ...” (-Yusuf- bu iki kişiden kurtulacağını yakın bildiği veya sezdiği kimseye -şarap sunana- dedi...), Guliyev isə, “Он попросил того, который, по его предположению, должен был спастись: ...” (Kurtulacağını tahmin ettiği kimseden rica etti: ...) şeklinde çevirmiştir.

Bu ayet-i kerimede bizi ilgilendiren kısım ‘ظَنَّ’ fiilinin çevirisidir. İsfahani *el-Müfredat*’ında ayette geçen ‘ظَنَّ’ fiilinin anlamını ‘şeddeli veya şeddesiz (*muhaffef*) ‘ان’ ile gelince kuvvetli bir bilgi ifade eder’ şeklinde açıklamıştır.³⁸³ Örneğin ‘ظَنَّ’ fiili Kur’an’da Bakara suresinin 46. ve Hakka suresinin 20. ayetlerinde şeddeli ‘ان’ ile gelerek ‘kesin bilmek’ anlamını ifade etmiştir.³⁸⁴ Sözü edilen ayetten de görüldüğü gibi ‘ظَنَّ’ fiili şeddeli ‘ان’ ile gelmiştir. Bu kullanım şekli bilginin kesinliğini göstermektedir. Bunu bilmeyen ve sözlükteki ilk anlamını esas alarak çeviri veya tefsir yapan birisi Hz. Yusuf’a ‘zann’ izafe edebilir. Fakat Peygamber Efendimiz (s.a.s)’in ‘*zandan sakının çünkü zan sözlerin en yalan olanıdır*’ buyurmasına karşılık bir peygambere –üstelik Sıddık olarak nitelendirilmiş birine* - zannın izafe edilmesi ne kadar doğrudur?

Razi tefsirinde *zann* kelimesini Hz. Yusuf’a ve kurtulacak hükümdarın sakisine izafe etmekle açıklayan iki görüşün olduğunu zikreder. Bu görüşlerin ilkine göre, Hz. Yusuf’un zannı –kralın içki sunanının kurtulacağını bildirmesi- ilahi vahye dayanmayıp, Allah’ın ona lütfettiği rüya tevili ilminin bir sonucudur ve bu sebeple Hz. Yusuf’a zann izafe edilebilir. Fakat rüya te’vili ilmi de, Hz. Yusuf’un Allah’ın peygamberi olmasını gösteren bir mucizesi olduğu için yanlış tevillerde bulunması imkansızdır. Hz. Yusuf’un te’vilinde zann var demek, haşa Kur’an’da çelişkili ayetler var demek gibidir.

Türkçe meallerde ‘ظَنَّ’ fiili ‘zannettiği’, ‘sandığı’, ‘düşündüğü’, ‘bildiği’, ‘inandığı’ vb. kelimelerle karşılanmıştır.³⁸⁵ Büniyatov-Mammedaliyev ‘ظَنَّ’ fiilini *yəqin etdiyi* olarak çevirmiştir. Mütercimlerin bu ifadeyle yakın bilmeyi mi yoksa sezgiyi mi kastettiklerini bilemiyoruz. Çünkü Azerbaycan dilinde kesin bilgiyi ifade etmek için de, sezgiyi belirtmek anlamında da *yəqin etdiyi* ifadesi kullanılır. Özetle, mütercimlerimizin

³⁸³ Muhammed Çelik, “Türkçe Meallerde Görülen Bazı Anlama ve Anlatım Sorunları ve Bunların Çözümüne Dair Teklifler” *Kur’an Mealleri Sempozyumu –eleştiriler ve öneriler- 24-26 Haziran 2003 İzmir*, C: II, s. 371.

³⁸⁴ Razi, C: XVIII, s. 143.

* Yusuf, 12/6

³⁸⁵ Muhammed Çelik, s. 370.

peygamber ismeti ve teolojik endişeleri gibi hassasiyetlerinin meale yansıdığı gözlemlenmektedir.

Taha, 20/15.

إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِنُجْزِي كُلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeye, “O saat (qiyamət günü) mütləq gələcəkdir. Mənim onu az qala açmağım gəlir ki, hər kəs etdiyi əməlin əvəzini (mükafatını, yaxud cəzasını) alsın. (və ya: Mən onu zorla gizlədirəm, çünki qiyamətin yaxınlaşması hər addımda özünü müxtəlif əlamətlərlə büruzə verir).” **(O Saat -Kıyamət günü- mutlaka gelecektir. Benim onu neredeyse açıklayasım geliyor ki, herkes işlediği amelin karşılığını -mükafatını yahut cezasını- alsın. [veya: Ben onu güclükle gizliyorum, çünkü Kıyamətin yaklaşması her adımda kendini farklı alametlerle açığa çıkarıyor]),** Guliyev ise, “Я едва ли не скрываю Час от Самого Себя, но он непременно настанет, чтобы каждому человеку воздали тем, к чему он стремился. **(Neredeyse, Ben Saat’i kendimden dahi gizleyeceğim, fakat herkes ettiklerinin karşılığını bulsun diye, o mutlaka gerçekleşecektir.)** olarak meal vermiştir.

Bu ayet-i kerimenin seçimindeki sebep, sözlüklerde ‘gizlemek’ anlamına gelen خفى fiilinin sözü edilen ayette *Kitabu’l-Ezdzad* sahibi el-Müstenir Kutrub’a (ö. 210/825) göre, ‘izhar etmek, açıklamak’ manasına gelmesidir.³⁸⁶ Suat Yıldırım’ın ‘neredeyse onu açıklayasım geliyor onun vaktini’ çevirisinden başka, Türkçe meallerin hepsinde ‘خفى’ fiili ‘gizlemek’ olarak karşılanmıştır.³⁸⁷ Büniyatov-Mammedaliyev’in ayeti çevirirken ilk olarak Kutrub’un görüşüne uygun, ‘خفى’ fiilini ‘izhar etmek’ anlamında tercüme etmiş, daha sonra geleneğe bağlı kalarak ‘gizlemek’ anlamını da çeviriye yansıtmıştır. Guliyev ise, ‘kendimden dahi gizleyeceğim’ şeklinde çeviri yapmıştır. Türkçe bazı meallerde de bu şekilde çevirilere rastlanmaktadır.

Ayet-i kerimenin ‘Kıyamət saatini neredeyse kendimden dahi gizleyeceğim’ olarak çevrilmesi, ‘Allah-ü Teala’nın bir işi/konuyu kendinden gizlemesinin mümkün olup olmadığını akla getirmektedir. Belki de, Allah-ü Teala Hz. Musa ile onun anlayacağı şekilde konuşmuştur. Bu, bir işin veya olayın vehametini düşününce insanın kendinden

³⁸⁶ Gündüzöz, s. 46-47.

³⁸⁷ http://www.kuranmeali.org/20/taha_suresi/15.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

bile gizlemeyi istemesi gibidir. Fakat akabinde ‘işledikleri amelin karşılığını alsınlar diye’ ifadesinin gelmesi, Cenab-ı Hakkın hızlıca Kıyameti gerçekleştirme isteğinin algılanmasına sebeptir. Kutrub’un görüşüne uygun olarak Büniyatov-Mammedaliyev ve Suat Yıldırım’ın çevirisi ayetin mesajını daha çok yansıtmaktadır.

Ğaşıye, 88/17.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “Məgər dəvəyə baxmırlar ki, necə yaradılmışdır?” (**Meyer deveye bakmıyorlar mı ki, nasıl yaratılmıştır?**), Guliyev ise, “Неужели они не видят, как созданы верблюды?” (**Meğər onlar görmüyorlar mı ki, develer nasıl yaratılmıştır?**) şeklinde tercüme etmiştir.

Konuyla ilgili ayette geçen الْإِبِلِ kelimesinin çevirisidir. Rağıb el-İsfahani الْإِبِلِ kelimesinin ‘deve’ anlamıyla beraber ‘bulut’ anlamını da zikretmiştir.³⁸⁸ Her iki meal sahibi ‘deve’ ismini kullanmıştır. Türkçe meallerde ise, genel olarak ‘deve’ şeklinde çevirmiş, sadece İslamoğlu –muhtemelen Esed’in çevirisinden etkilenmiştir.- kelimeyi ‘yağmur yüklü bulutlar’ olarak karşılamıştır.³⁸⁹

Klasik müfessirlerin ayetle ilgili genel açıklaması Arapların gördüklerinin ayet-i kerimede en güzel şekilde göz önüne serilmesi -örneğin, Seyyid Kutub: “Bu dört kısa ayet, bütün kainatta görülen mahlukatı içine aldığı gibi, bu Kur’an’la ilk defa muhatap olan bir Arab’ın çevresini de kapsamaktadır.”³⁹⁰ açıklamasını yapmıştır.- devenin Arapların hayatındaki önemli yeri –eti, sütü, ticarete rolü kısaca; hayat kaynağı olması-, güçlü bir hayvan olmasına rağmen uysallığı vs. üzerinedir. Zaten Arapça’ya bakıldığında Arapların hayatında devenin değeri bilinmektedir. Fakat Muhammed Esed’in الْإِبِلِ kelimesini tahlil ederken getirdiği yorum çok ilginçtir. Esed’e göre:

Develerin kastedilmiş olması, anlamı belirli bir çevrenin ve belirli bir zamanın insanları ile (geçmiş olaylara tarihi atıfların faydasından bile yoksun şekilde) sınırlanmış olacağından, burada hiç dikkate alınmamalıdır. Çünkü Kur’an’da, Allah’ın yarattığı evrenin olağan üstünlüklerini gözlemlemek için yapılan çağrı, bütün zamanların ve toplumların insanlarına yöneliktir. Bu nedenle, ‘İbil’ teriminin burada “develer” için değil, “yağmur yüklü bulutlar” için kullanıldığını varsaymak için birçok neden vardır: Ayrıca, burada suyun buharlaşması, buharın göğe

³⁸⁸ İsfahani, ‘EBL’ Mad., s. 7.

³⁸⁹ Esed, C: III, s. 1264.

³⁹⁰ Said Havva, **el-Esas fi’t-Tefsir**, çev: Abdüsselam Arı, İstanbul: Şamil Yayınevi 1992, C: XVI, s. 175.

yükselmesi, yoğunlaşması ve sonunda yere düşmesi şeklinde olağanüstü dönüşümlü sürece yapılan işaret, ne kadar hayranlık verici ve faydalı olsalar da “develer”e yapılan atıftan çok, sonraki ayetlerde (18-20. ayetler) gökyüzüne, dağlara ve yeryüzüne yapılan atıf ile daha uyumlu görünmektedir.³⁹¹

İlginçtir ki, Esed *iblin* ‘deve’ olarak anlaşılmasını Kur’an’ın evrensel mesajı ile ters düşeceyi kanaatindedir. Fakat Kıyamet gününü gözler önünde canlandırırken bile, Allah’-ü Teala yine develerden örnek vermektedir.* Ayrıca, Kur’an’ın nazil olduğu dönemdeki Arap toplumu suyun buharlaşmasından, yoğunlaşmasından ve sonra yağmur olarak yere inmesinden haberdar mıydı? Aslında böyle bir kelimenin seçilmesi Yüce Allah’ın en büyük hikmetlerindedir. VII. yüzyıl Arap toplumu için devede, bilim ve teknolojinin yükseldiği devrimiz insanı için yağmur yüklü bulutlarda sayısız ibret var. Ancak bulut yorumu, onu devenin yaratılışındaki mucizeden üstün kılmaz. Ayet-i kerimedeki ifadeden maksat deve de olsa, bulutta olsa, önemli olan verilmek istenen mesaj –her ikisinin Allah-ü Teala’nın bir ayeti/mucizesi olması-dır. Esed’e göre deve anlamı ayeti kerimeye uygun düşmemektedir. Gökyüzü, bulut, yeryüzü ve dağ surenin konteksine daha uygundur. Halbuki, Kuşeyri (ö. 465/1072) Nesefi’nin de, desteklediği,³⁹² bu uyumu şöyle açıklamıştır:

Allah, sağlam yapılı yüksek tahtlar vasfını anlatınca onlar: “Müminler o tahtların üzerine nasıl çıkacaklardır?” dediler. Bunun üzerine Allah “Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır?” buyurdu. Nasıl ki, develer sahibi özerine çıkmak istediğinde eğiliyorsa, tahtlar da öyle eğilecektir.³⁹³

3.2. Dini/Şer’i Anlamının Doğru Tespiti ve Fıkhi Kavramların Çevirilerdeki Etkisi

İslam, bir toplumu inşa eden, onun inanç, ibadet, muamelat, ahlak vs. gibi ilkelerini yeniden şekillendiren ve mükemmel olarak nitelendirdiğimiz insan/toplum modelini ortaya koyan bir dinin özel ismidir. Yaşamın her sahasında söz sahibi bu din, indiği devir için büyük reformlar yapmıştır. Bunlardan sadece biri, dile yeni kelimeler kazandırmış olmasıdır. Bu kelimeler bazen kendi etimolojisi ile alakalı, bazen etimolojik anlamından soyutlanmış yepyeni bir anlam ile karşımıza çıkmakta, dini/şer’i kimliye bürünmektedir. Fıkıh ilminin tedviniyle fıkhi terminoloji ortaya çıkmıştır. Kelimenin dini/şer’i anlamının kapsamı, fıkhi terminolojilerin sistemleşmesi Kur’an

³⁹¹ Esed, C: III, s. 1264-1265.

* Tekvir, 81/4.

³⁹² Nesefi, *Tefsiru’n-Nesefi-Nesefi Tefsiri-*, C: X, s. 625.

³⁹³ Abdulkarim Kuşeyri, *Letaifu’l-İşarat –Kur’an-ı Kerim Tefsiri-*, çev: Mehmet Yalar, İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2013, C: VI, 304.

mütercimlerinin de işini zorlaştırmıştır. Bu başlık altında Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev'in meallerini hazırlarken dini/şer'i kavramları nasıl ele aldıkları, fıkhi kavramların çevirilere etkisi değerlendirilecektir.

3.2.1. Kelimenin Dini/Şer'i Anlamı

Din, 'ceza, hesap, kaza, taat, şeriat' vs. anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir.³⁹⁴ Şeriat, genel manada din, özel manada ise, değişebilir dini hüküm ve kuralları kapsayan bir kavramdır.³⁹⁵ İlk insan ve peygamber Hz. Adem (a.s)'dan itibaren Allah katında yegane din olan İslam, iman (akide) ve şeriatın oluşmuştur. İman değişmezken şeriat değişebilir.³⁹⁶ Bazen şeriata fıkıh da denir, halbuki, şeriat fıkıhtan daha geneldir. Çünkü şeriat itikadı da kapsamaktadır. Fıkıh ise, şer'i delillerden içtihat ve istidlal yoluyla elde edilen hükümleri bilmektir.³⁹⁷

Kelimenin dini/şer'i anlamına gelince, bu, kelimenin Şari'nin maksadı ve kullanımı çerçevesinde kazandığı dini anlamdır.³⁹⁸ Örneğin İslam'ın Arapça'ya ve İslam diline kazandırdığı kavramların başında *mü'min*, *kafir*, *münafık*, *mücrim*, *facir*, *fasık*, *takva*, *birr*, *ihsan*, *ihlas*, *adalet*, *dalalet*, *zulüm* vb. kavramlar gelmektedir. Kelimenin fıkhi bir terminoloji oluşturması ise, Peygamber Efendimiz (s.a.s) devrinden sonra, fıkıhın bir ilim olarak tedvin edilmesiyle başlamıştır. Fıkhi kavramlara örnek olarak; *salat*, *savm*, *zekat*, *teyemmüm* vs. kavramlar verilebilir. Özetle, her fıkhi kavram dini/şer'i anlam ifade etmesine rağmen, her dini/şer'i kavram fıkhi terminolojini oluşturmaz.

3.2.2. Konuyla İlgili Örnekler

Çevirilerde kelimelerin dini/şer'i anlamları dikkate alınarak çeviri yapılması gereklidir. Aksi takdirde, Allah-ü Teala'nın murat etmediği manaların O'nun kelamına atfedilmesi ve Kur'an'a ait olmayan ifadelerin Kur'an'a aitmiş gibi kabul edilmesi tehlikesi sözkonusudur.³⁹⁹ Bu bağlamda ilk olarak ele alınacak kavram ma'ruf kavramıdır.

³⁹⁴ Halis Albayrak, "Elmalılı Hamdi Yazır'a Göre Kur'an'da Din Kavramı", -Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu 4-6 Eylül, 1991-, Ankara: TDV Yayınları 1993.

³⁹⁵ Abdullah Karaman, "Ebu Hanife'de Din ve Şeriat Ayrımı Var mı?" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, S: XIX, s. 469.

³⁹⁶ Abdullah Karaman, s. 473.

³⁹⁷ Hayrettin Karaman, "Fıkıh" Mad., *DİA*, C: XIII, s. 1.

³⁹⁸ Ekin ve Akyüzoğlu, s. 172.

³⁹⁹ Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s. 44.

a) Ma'ruf Kavramı:

Ma'ruf 'عرف' kökünden mef'ul babında bir masdardır. Bu, güzelliği akıl veya şariat aracılığıyla bilinen her tür fiilin adıdır.⁴⁰⁰ İbn Manzur eserinde kelimenin manasını 'nefsin kendisine hayır olarak bildiği, kalbinin ısınarak onda rahatlık bulunduğu vb. anlamlara geldiğini zikreder ve İbnu'l-Esir'in '*en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*' isimli eserinde mezkur kelimeye verdiği tanımı kaydeder. İbnu'l-Esir'e göre, "Ma'ruf münkerin (kötülüklerin) zıttı; Allah'a itaat, O'na yaklaşmak, dinin uygun gördüğü, iyilik adına bilinen her şeyi, bunun yanı sıra, dinin yasakladığı her türlü kötülüklerden kaçınmayı ifade eden isimdir.⁴⁰¹ Kur'an-ı Kerim'de otuz dokuz yerde 'ma'ruf' kelimesi geçmekte,* aklın ve dinin uygun gördüğü güzel işler anlamına gelmektedir.⁴⁰²

Büniyatov-Mammedaliyev ma'ruf kelimesinin her geçtiği ayetlere tek bir anlam vermemiş, kelimenin metin içi taşıdığı farklı anlamları çeviriye yansıtmıştır. Örneğin, mütercimler, diyeti ödenmiş kasti bir öldürmeyi gerçekleştiren kimseyle davranışı şartlandıran ayetteki فَاتَّبَاعُ بِالْمَعْرُوفِ ifadesini "adətə görə (yaxşı) rəftar edilməlidir." (**örfe göre –iyi- muamele edilmelidir.**),⁴⁰³ eşlerin rici talakla boşanmadan sonra geçimini ve ayrılmanın niteliğini gösteren ayetlerde geçen بِمَعْرُوفٍ ifadesini "yaxşı dolanmaq" (**iyi geçinmek**),⁴⁰⁴ "xoşluqla" (**güzellikle**),⁴⁰⁵ "yaxşıliqla" (**iyilikle**)⁴⁰⁶ olarak karşılamış ve son üç ayette geçen iyiliği ise, 'şeriata uygun' kaydı ile açıklamıştır. Nisa suresinin 19. ayetinde geçen -kadınlarla iyi davranmayı vurgulayan- بِالْمَعْرُوفِ ifadesini de "onlarla gözəl rəftar edin" (**onlarla güzel muamele edin**) şeklinde çevirmiş ve güzel muameleyi parantez içerisinde 'Allah'ın buyurduğu gibi' ifadesiyle vurgulamıştır. Yine dünyalıklarla ilgili ebeveynler ile güzel davranmayı ön plana çeken, مَعْرُوفًا ifadesinin geçtiği Lokman suresinin 15. ayetini "gözəl keçin" (**güzel geçin**) olarak tercüme etmiştir.

⁴⁰⁰ İsfahani, s. 496.

⁴⁰¹ Hasan Ali Görgülü, "İslam Hukukçularının Kur'an'da Geçen "Ma'ruf" Kavramı Hakkındaki Görüşleri –Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında-", *SDÜİFD*, Isparta 2003, s. 133.

* Bakara, 2/178, 180, 228, 229, 231 (iki defa)-233 (iki defa)-236, 240, 241, 263; Al-i İmran, 3/104, 110, 114; Nisa, 4/5, 6, 8, 19, 25, 114; A'raf, 7/157; Tevbe, 9/67, 71, 112; Hacc, 22/41; Lokman, 31/15, 17; Nur, 24/53; Ahzab, 33/32; Muhammed, 47/21; Mumtehine, 60/12; Talaq, 65/2 (iki defa), 6.

⁴⁰² Celal Kırca, "Ma'ruf" Mad., Kemal Atık; Ali Bardakoğlu; Celal Kırca, Selahattin Polat ve Ali Toksarı, *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları 1997, s. 473.

⁴⁰³ Bakara, 2/178

⁴⁰⁴ Bakara, 2/229.

⁴⁰⁵ Bakara, 2/231.

⁴⁰⁶ Bakara, 2/232; Talak, 65/2, 6.

Mütercimlerimiz sadece Bakara suresinin 180. ayetinde geçen –ölüm gelince vasiyetini bildirme hususundaki- بِالْمَعْرُوفِ ifadesini “ədalət üzrə” (**adaletle**) olarak çevirmiş ve adaleti parantez içerisinde ‘malın üçte birinden fazla olmaması kaydı ile’ ibaresine yer vererek belirtmiştir.

Şimdi zikredilecek ayetlerde ise, sözü edilen mütercimler ma’ruf kelimesine ya açıktan *şeriat* anlamı vermiş, ya da **“belirli kaidelere göre”** şeklinde çevirerek, bu kaideleri bazı ayetlerde parantez içerisinde ‘şeriata uygun şekilde/tarzda, şeriata göre’ kaydıyla açıklamıştır. Sözgelimi, mütercimler, ma’rufa göre erkek ve kadının birbirleri üzerindeki haklarının olmasını bildiren,⁴⁰⁷ eşi vefat eden ve bekleme süresi/iddeti dolan bir kadınla evlenmenin kurallarını gösteren ayetlerdeki بِالْمَعْرُوفِ ifadesini⁴⁰⁸ **“şeraite uygun/şeriata göre”**, kadınların çocukları emzirme hakkının ödenmesi,⁴⁰⁹ nikahın son bulması takdirinde, kadına mihrinin verilmesini,⁴¹⁰ eşi vefat etmiş kadının evini terk etmesi,⁴¹¹ boşanmış kadınlarla evlenmek,⁴¹² kayyumluk ettikleri yetimlerin malını kullanım şekli,⁴¹³ cariyelerle evlenme ve mihrlerinin verilmesi⁴¹⁴ gibi hususları ifade eden ayetlerdeki بِالْمَعْرُوفِ ifadesini “müəyyən/qəbul olunmuş qayda üzrə” (**belirli/kabul görmüş kaidelere göre**) şeklinde çevirmiştir. قَوْلًا مَّعْرُوفًا ifadesini ise, “şəriətə müvafiq söz deyın” (**şeraite uygun söz söyleyin**) olarak qarşılamıştır.⁴¹⁵

Ayetlerde geçen kavramlaşmış ‘امر بالمعروف نهي عن المنكر’ ifadesini, “xeyirli/yaxşı işlər görməyi əmr edən/eder/edib/et və pis əməlləri qadağan edən/edir/eder(ler)/ele!” (**hayırlı/iyi işləri yapmayı emir eden ve kötü amelleri yasaklayan**) şeklinde çevirmiştir.⁴¹⁶

Sonuç olarak mütercimler kelimeye sadece bir yerde örf, adalet anlamlarını vermiş, çoğu yerde açıktan ve dolaylı ‘şeriat’ anlamı yüklemiş, bazı yerlerde “xoş bir söz(lər)” (**hoş bir söz**),⁴¹⁷ “gözəl söz” (**güzel söz**),⁴¹⁸ Peygamber Efendimiz’in hamınları ile ilgili

⁴⁰⁷ Bakara,2/228.

⁴⁰⁸ Bakara, 2/234.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/233.

⁴¹⁰ Bakara, 2/236.

⁴¹¹ Bakara, 2/240.

⁴¹² Bakara, 2/241.

⁴¹³ Nisa, 4/6

⁴¹⁴ Nisa, 4/25.

⁴¹⁵ Bakara, 2/235.

⁴¹⁶ Al-i İmran, 3/104, 110, 114; A’raf, 7/157; Tevbe, 9/71, 112; Hacc, 22/41; Lokman, 31/17.

⁴¹⁷ Bakara, 2/263; Nisa, 4/5.

⁴¹⁸ Nisa, 4/8; Muhammed, 47/21.

olan ayette-“gözəl danışın!” (**güzel konuşun!**) olarak çevirmiş, bu güzelliği de parantez içerisinde ‘Allah’ın buyurduğu ve şeriata uygun’ kaydıyla açıklamıştır.⁴¹⁹

Guliyev ise, sadece Bakara suresinin 178. ayetinde geçende بِالْمَعْرُوفِ ifadesini “поступить по справедливости” (**adeletle**) olarak çevirmiş, çoğunluk olarak ise, kelimeye “на разумных условиях/разумным образом” (**belirli şartlara göre/makul bir tavır sergileyerek**),⁴²⁰ “по доброму” (**kibar, nazik bir şekilde**),⁴²¹ “по справедливости” (**haddi aşmadan/insaflı bir şekilde**),⁴²² “одобряемое/по хорошему” (**hoş/iyi bir şekilde**),⁴²³ “достойно/ достойным образом” (**gerekli şekilde hürmet ederek**),⁴²⁴ “слово доброе” (**hoş bir söz**),⁴²⁵ “достойным образом” (**asil, onurlu, ciddiye tli bir şekilde**)⁴²⁶ anlamlarını vermiştir. Bunlarla beraber, ayetlerde farklı zaman formlarında geçen امر بالمعروف نهى عن المنكر ifadesini ise, “повелевать одобряемое и запрещать предосудительное” (**takdir olunan/beğenilen –hayırlı işleri emir eden ve kötülükleri yasaklayan**) ibaresi ile karşılamıştır.⁴²⁷

b) Takva-Muttaki Kavramı:

Takva kelimesi, ‘bir nesneyi kendisine eza ve zarar verecek şeylerden korumak’ anlamına gelen وقى fiilinden türemiş olup, ‘nefsi, kendisinden korkulan şeylerden korumak’ anlamına gelmektedir.⁴²⁸ Daha geniş açıklarsak, ‘Takva; harama düşme korkusuyla şüpheli şeylerden kaçınmak, Allah-ü Teala’nın emirlerini O’nun rızasını kaybetmekten, yasaklarından kaçınarak O’nun hışmına ve gazabına uğramaktan sakınma, korunma; umut ve korku içerisinde olmaktır.⁴²⁹ Takva örtüyü yırtmak anlamına felen *fıcur* kelimesinin zıttıdır.⁴³⁰

İzutsu (ö. 1993) eserinde takva kelimesini korku olarak ele alır. Nitekim ona göre, Kıyamet’in Rabbinden korkmak yeni dinin tüm vecihlerinin altında yatan temel ruh halini/psikolojisini saptayan en esaslı temadır. Kur’an’da sık-sık iman ve korkmak

⁴¹⁹ Ahzab, 33/32.

⁴²⁰ Bakara, 2/180, 229, 231-234, 236, 240, 241.

⁴²¹ Bakara, 2/228.

⁴²² Nisa, 4/6.

⁴²³ Lokman, 31/17; Talaq, 65/2, 6.

⁴²⁴ Nisa, 4/19, 25.

⁴²⁵ Nisa, 4/6, 8; Muhammed, 47/21.

⁴²⁶ Ahzab, 33/32.

⁴²⁷ Al-i İmran, 3/104, 110, 114; Nisa, 3/114; A’raf, 7/157; Tevbe, 9/71, 112; Hacc, 22/41, Lokman, 31/17.

⁴²⁸ İsfahani, s. 833.

⁴²⁹ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terminleri Sözlüğü**, İstanbul: Rağbet Yayınları 1998, s. 433.

⁴³⁰ Ali Ünal, **Kur’an’da Temel Kavramlar**, İstanbul: Kırkambar Yayınları 1998, s. 466-467.

eylemlerinin eşdeğer olarak kullanımının sebebi de budur. İzutsu'nun ifadesi ile belirtilecek olursa, “iman etmek, kafirleri Cehennem azabı ile cezalandıracak korkutucu Yargıç olan Allah'tan korkmaktır”.⁴³¹ Klasik müfessirler de, takva kelimesine ve bu kökten gelen emir kiplerine ‘Allah’tan korkmak’ anlamını vermiştir. Fakat takvanın içerisinde barındırdığı bu korku korkunçluk, zalimlik sebebiyle değil, seven birinin sevdiğinin gönlünü incitme korkusu, ona karşı sorumluluk duymasıdır. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de ‘korkmak’ anlamında *خشي* ve *خاف* fiilleri geçmektedir. Bu bağlamda takva, “Allah bilinci, Allah’a karşı sorumluluk bilincini” ifade etmektedir.⁴³² Muttaki de takva sahibi/Allah bilinci, Allah’a karşı sorumluluk bilinci olan kimsedir.

İtteka/ اتقى fiili: Maide, 5/57.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ
أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev de, “Ey iman gətirənlər! Sizdən əvvəl kitab verilmiş olanlardan dininizi oyun-oyuncaq hesab edənləri və kafirləri özünüzə dost tutmayın. Əgər möminsinizsə Allahdan qorxun!”, Guliyev de ayet-i kerimeyi, “О те, которые уверовали! Не считайте тех, которым Писание было даровано до вас и которые глумятся над вашей религией и считают ее развлечением, и неверующих своими помощниками и друзьями. Бойтесь Аллаха, если вы являетесь верующими.” şeklinde çevirmiştir. -Her iki çeviri aynı olduğundan çevirilerin Türkçe karşılığı şu şekilde olacaktır.- **(Ey iman edenler! Sizden önce kitap verilmiş olanlardan dininizi oyun-oyuncak hesap edenleri ve kafirleri kendinize dost seçmeyiniz. Eğer mü’min iseniz Allah’tan korkun!)** şeklinde çevirmiştir.

Her iki mealde *اتقى* fiiline ‘korkmak’ anlamı verilmiş ve ‘*وَ اتَّقُوا اللَّهَ*’ ifadesi ‘Allah’tan korkun!’ şeklinde çevrilmiştir. Guliyev *takva* kelimesini açıklarken, kelimenin sözlük anlamını vurgulamış, buna uygun şekilde ‘*благочестие* /dindarlık, zühd olarak çevrilebileceğini, fakat geleneğin ‘*богобоязненность*/Allah’tan korkmak’ olarak ifade ettiklerini belirterek, kendinin de bunu tercih ettiğini zikreder.⁴³³ Bu şekilde çevirmek *اتقى* fiilinin sadece korkmak yönünü karşılar, fakat ihtiva ettiği sevgiyi ifade etmemiş

⁴³¹ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, t.y., s. 259.

⁴³² Süleyman Uludağ, “Takva” Mad., *DİA*, s. 484.

⁴³³ Кулиева, *Вступительное Слово к Третьему Изданию*/ III. Baskıya Giriş, s. xiii.

olur. Dikkat edilecek olursa, hemen akabinde şart cümlesi gelmekte ve ‘iman etmiş iseniz/mü’min iseniz’ vurgusu yapılmaktadır. Bilakis, iman etmenin şartı ‘وَأَتَّقُوا اللَّهَ’ tır. Allah’a karşı sorumluluklarımızı bilmek ve hakkıyla O’ndan sakınmamızdır. Türkçe meallerdeki başarılı çeviri örneği olarak Esed’in -‘Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun’-⁴³⁴ ve Suat Yıldırım’ın -‘Allah’ın buyruklarına karşı gelmekten sakının’-⁴³⁵ çevirisi verilebilir. Çok uygun olmayan çeviri ise, Edip Yüksel’in ‘İnanmış iseniz, Allah’ı dinlemelisiniz’ şeklindeki çevirisidir.⁴³⁶

Muttaki/مُتَّقِينَ ismi: Bakara, 2/2.

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “Bu, (Allah tərəfindən nazil edilməsinə, haqdan gəlməsinə) heç bir şəkk-şübhə olmayan, müttəqilərə (Allahdan qorxanlara, pis əməllərdən çəkinənlərə) doğru yol göstərən Kitabdır.” **(Bu, -Allah tərəfindən nazil olunmasına, haktan gelmesine- hiçbir şüphe olmayan, muttakilere -Allah’tan korkanlara, kötü amellerden sakınanlara- doğru yol gösteren Kitaptır.),** Guliyev ise, “Это Писание, в котором нет сомнения, является верным руководством для богобоязненных.” **(Bu Kitap ki, kendisinde hiçbir şüphe yoktur. Allah’tan korkanlar için hidayettir.)** şeklinde çevirmiştir.

Büniyatov-Mammedaliyev ‘المتقين’ kelimesini genel olarak *müttəqilər/muttakiler* olarak çevirmiştir. Muhtemelen kelimenin kapsamının genişliği ve kavramların çevirisinin yapılmamasının gerekliliği gibi hususlar mütercimlerin böyle bir metod izlemelerine sebep olmuştur. Yine de mezkur kelimeyi parantez içerisinde ‘Allah’tan korkanlara, kötü amellerden sakınanlar’ olarak açıklamıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Guliyev de kelimenin ister sözlük, isterse de kavramsal anlamlarını ve tercihinin sebebini bildirmiştir. İster takva kavramı olsun, isterse de İslam’ın Müslümanlara kazandırdığı yeni kavramlar olsun, çevrilmesi veya çevrilmeden verilir anlamının dipnotta/parantez içinde açıklanması metodik bir tercih meselesidir. Bununla beraber din dilinin oluşması açısından ve kavramların her bir anlamının dilde ifadesinin zorluğu göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴³⁴ Esed, C: I, 202.

⁴³⁵ Suat Yıldırım, *Kur’an-ı Hakim’in Açıklamalı Meali*, s. 117.

⁴³⁶ Yüksel, s. 107.

c) Nifak-Münafık Kavramı

نفاق/*nifak* kelimesi sözlükte ‘fare yuvasına girmek –tarla faresinin tehlike anında kaçabilmesi için yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması-; olduğundan başka türlü görünmek anlamına gelen نفاق/*nafaqa* kökünden türemiş bir mastardır. منافق/*münafık* da, ‘nifak’ mastarından türemiş bir sıfattır.⁴³⁷ Bu kelime, kalben iman etmediği halde iman etmiş gibi görünen kimsedir ki, bu ikiyüzlülüğü ve gizli işler çevirmelerinden dolayı yeraltındaki gizli tünellere girip çıkmaya benzetilmiştir.⁴³⁸

Kur’an-ı Kerim’de sıklıkla bahsedilen üç grup vardır ki, bunlar da *mü’min*, *kafir* ve *münafıklar*dır. Hatta bu grupları ele alan müstakil sureler dahi vardır –‘Mü’min’, ‘Mü’minun’, ‘Kafirun’ ve ‘Münafıkun’- ki, bu da sözü edilen grupların İslam için iyi veya kötü önemlerini gözler önüne sermektedir. Kur’an’daki anlatıma dayanarak münafıkların kafirlerden daha tehlikeli olduğu konusunda mübalağa etmiş olmayız. Peygamber Efendimiz (s.a.s): “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler; söz verdiği sözünü yerine getirmez; kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder. (Bazı rivayetlerde) Böyle kişi namaz kılip oruç tutsa dahi ve kendisini mü’min de sansa münafıktır.” –buyurmuştur.⁴³⁹

نفاق/Nifak Kavramı: Tevbe, 9/77.

فَأَعْتَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “(Allaha) verdikleri vade xilaf çıxdıklarına, yalan danışdıqlarına göre Allah da onların ürəyinə qarşılaşacaqları günə (qiyamət gününə) qədər (davam edəcək) nifaq saldı.” (-Allah’a verdikleri vaadlerini yerine getirmedikleri, yalan söyledikleri için Allah da onların kalbine qarşılaşacaqları günə (Kıyamət gününe) kadar (sürecek) nifak soktu.), Guliyev ise, “Он наказал их, вселив в их сердца лицемерие до того дня, когда они встретятся с Ним, за то, что они нарушили данное Аллаху обещание, и за то, что они лгали.” (Allah’a verdikleri sözü tutmadıklarına ve yalan söylediklerine göre kendisiyle

⁴³⁷ Hülya Alper, “Münafık” Mad., *DİA*, C: XXXI, s. 565.

⁴³⁸ Selahattin Polat, “Münafık” Mad., *İslami Kavramlar*, s. 473.

⁴³⁹ Ünal, s. 360.

karşılaşacakları güne kadar kalplerine nifak/ikiyüzlülük/riyakarlık/ sokarak onları cezalandırdı.) şeklinde çevirmiştir.

منافق/Münafık Kavramı: Münafikun, 63/1.

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “(Ya Peyğəmbər!) Münafıqlər (riyakarlar) sənin yanına gəldikləri zaman: “Biz sənin, doğrudan da, Allahın Peyğəmbəri olduğuna şəhadət veririk! – deyirlər. Allah sənin Onun həqiqi Peyğəmbər olduğunu bilir. Allah həm də münafıqlərin xalis yalançı olduqlarına şəhadət verir.” **(-Ey Peygamber!- Münafıklar –riyakarlar- senin yanına geldikleri zaman: “Biz senin hakikaten, Allah’ın Peygamberi olduğuna şahadet ederiz!-derler. Allah senin O’nun hakiki Peygamberi olduğunu bilir. Allah bununla beraber münafıkların da halis yalançı olduklarına şahadet eder.)**, Guliyev ise, “Когда лицемеры приходят к тебе, они говорят: «Свидетельствуем, что ты – Посланник Аллаха». Аллах знает, что ты – Его Посланник, и Аллах свидетельствует, что лицемеры являются лжецами.” **(Münafıklar/ikiyüzlülər/riyakarlar senin yanına geldikleri zaman derler: “Şahitlik ederiz ki, sen Allah’ın Rasulüsün.” Allah, senin O’nun Rasulü olduğunu bilir ve münafıkların/ikiyüzlülərin/riyakarların da yalançı olduklarına şahitlik eder.)** şeklinde çevirmiştir.

Konuyla ilgili sözü edilen mealler değerlendirildiğinde Büniyatov-Mammedaliyev’in ister نفاق/nifak kavramını, isterse de, منافق/münafık kavramını çeviri yapmadan, anlamını parantez içi açıklamayla meale yansıttığı görülmektedir. Guliyev ise, نفاق/nifak kelimesini ‘лицемерие’, منافق/münafık kelimesini de, ‘лицемеры’ kavramı ile karşılamıştır. Bu kelime de içerisinde münafıkların belirli özellikleri olan ikiyüzlülük ve riyakarlığı ihtiva etmektedir. Kelimenin büyük harfle vermesi müellifin mezkur kavramı özel isim olarak ele aldığını göstermektedir. Bu sebeple, ‘лицемеры’ kelimesi Türkçe ‘münafık’ kavramı ile karşılanmıştır.

3.2.3. Fıkhi Terminolojinin Meallere Etkisi

Kur’an ayetlerini çevirirken karşılaşılan bir başka problem ayetleri fıkhi terminolojinin etkisinde kalarak çevirmektir. Kur’an ve mealler alanında araştırmalar kaleme alan günümüz müelliflerinde birçok isim, İmam Gazali (ö. m/1111) ve Fahrüddin er-Razi’yi

kaynak göstererek, ayetleri manalandırmada Kur'an'ın nazil olduğu devirdeki kullanım ve anlayış şeklini benimsemeyi esas almakta, tefsir ve meal çalışmalarında h. II yüzyılda sistematikleşen fıkıh ilminin etkisini menfi bir eğilim olarak değerlendirmektedir.⁴⁴⁰ Şimdi örnekler esasında konuyu ele alalım.

تيمم /Teyemmüm: Maide, 5/6.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْعَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيَنبِئَكُمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Ayet-i kerimenin konuyla ilgili kısmını Büniyatov-Mammedaliyev “pak torpaqla təyəmmüm edin” (**temiz toprakla teyemmüm edin**), Guliyev ise, “то направьтесь к чистой земле” (**temiz bir toprağa yönelin**) şeklinde çevirmiştir.

تيمم kelimesi sözlükte ‘kastetmek, yönelmek, hedeflemek’ anlamına gelmektedir.⁴⁴¹ Fıkhi bir terminoloji olarak ise, teyemmüm su bulunmadığı ve bulunsa dahi kullanıma uygun olmaması sebebiyle temiz olan toprak cinsinden bir şey ile maddi pislği gidermek için yapılan –yapılma şekli de ayette belirtilmiş- işlemdir.⁴⁴² Büniyatov-Mammedaliyev فَتَيَمَّمُوا ifadesini fıkhi bir terim olan ‘teyemmüm’le, Guliyev ise, sözlük anlamını ele alarak ‘yönelmek’ kelimesi ile karşılamıştır. Teyemmüm esnasında toprak ve toprak cinsine yönelmenin şart olduğu ayetle sabittir. Bilakis, ‘teyemmüm edin’ şeklinde çevirmek bir yanlışla sebebiyet vermediği için kusur ihtiva etmez. Ancak fıkhi terminolojinin etkisinde kaldığı aşıkardır. Guliyev’in çevirisi ise, fiilin anlamını yansıtması açısından daha isabetli ve indiği devrin anlamını ihtiva eden bir çeviridir.

طهارة /Teharet; Müdessir 74/4.

وَتِيَابِكَ فَطَهَّرْ

⁴⁴⁰ Daha geniş bilgi için bkz: Dücane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, s. 44-52.

⁴⁴¹ Durmuş, s. 216.

⁴⁴² Erdoğan, s. 464.

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “Libasını təmizlə! (Nəfsini günahlardan pak et!)” (**Elbiseni temizle! -Nefsini günahlardan arındır!-**), Guliyev ise, “Одежды свои очищай!” (**Elbiseni temizle!**) olarak çevirmiştir.

Fıkhî terminolojinin etkisinde kalınarak çevrilmiş kabul edilen ayetlerden biri mezkur ayettir. Bu ayet fıkhî ilminde namazdan önce temizlenmenin -necaset ve hadesten teharetin- farz olmasının delili sayılmakta ve genelde ‘elbiseni/giysilerini temiz tut/temizle’ olarak çevrilmektedir. Dücane Cündioğlu kitabında **فَطِّهْرُ ثِيَابِكَ** ifadesinin ‘nefsin günahlardan arınması’ anlamında bir deyim olduğu bildirmekte ve ilk vahiy olunan ayetler grubuna girmesi sebebiyle fıkhîteki teahret kavramı esas alınarak çevrilmesini eleştirmektedir. Nitekim müellife göre, hakiki anlamı ele alınarak yapılmış çevirinin ayetin metin içindeki anlamıyla bağlantısı bulunmamaktadır.⁴⁴³

فَطِّهْرُ ثِيَابِكَ ifadesinin deyimsel anlamının olması, hakiki anlamda kullanılmasına mani değildir. Fıkhın bir ilim olarak tedvini Hz. Peygamber (s.a.s) zamanından sonra olabilir, ancak bu ilim Peygamber Efendimiz’in hayatına tatbik ettiği ve sahabilere öğrettiği; İslam’ın pratik yaşamının sonucunda ortaya çıkmıştır. Müellifin bir başka yorumu, ayete ‘elbiseni/giysilerini temiz tut/temizle’ anlamının verilmesi takdirinde bağlamla ilişkisi olmamasıdır. Halbuki ilk ayette geçen **الْمُدْتَرُّ** ifadesi ‘örtüsüne, elbisesine bürünen’ anlamındadır.

Büniyatov-Mammedaliyev’in **فَطِّهْرُ ثِيَابِكَ** ifadesinin ilkin hakiki anlamına, parantez içerisinde de deyimsel anlamına yer vermiştir. Guliyev ise, **فَطِّهْرُ ثِيَابِكَ** ifadesini sadece zahiri anlamda ele almıştır. Sözü edilen ayet-i kerimenin zahiri anlamına öncelik verilmedi. Aksi düşünüldüğünde, örtüsüne bürünmekte, ‘günahlar içinde bocalamak’ anlamına gelmesi gerekir. Ayet-i kerimenin nüzulu esnasında Efendimiz’in (s.a.s) elbisesinin de –ihtimal ki, kum olmuştur- bilinmesi gerekir. Bu durumu acizane annenin evladına üzerini temizle de, öyle gel demesine benzetilebilir.

3.3. Çokanlamlı Kelimelerin Çevirisi

Dil kelime ve anlamın birleşmesinden meydana gelmiş bir olgudur. Kelimeler ile anlamları arasında var olan irtibat o kadar güçlüdür ki, tek bir kelime söylendiğinde dahi, zihnimiz birçok anlamlar ortaya koyar. Bu tarz zihinsel algılamının sebebi, dilde

⁴⁴³ Cündioğlu, *Kur’an Çevirilerinin Dünyası*, s. 45-46.

var olan bir kelimenin ilkin/temel anlamının yanında başka (yan) anlamlar içermesidir. Bu güne kadar var olan tüm dillerde -her kelime için geçerli olmasa da- çokanlamlılık özelliği vardır. Örneğin, ‘arı’ kelimesi isim olarak bir hayvanı bildirmekle beraber, sıfat olarak ‘saf, duru, temiz’ anlamlarına gelmektedir. Bu kural Arapça için de geçerlidir. Arapça’da da birden fazla anlam ifade eden çok sayıda kelime vardır. –Birçok müellife göre, kelimenin çokanlamlılık ifade etmesi dilin yetersizliği ve kusurudur. Bununla birlikte, çokanlamlı anlatım gücünün özlü ve olumlu bir yönü olarak görülmektedir.-⁴⁴⁴

Arap dilbilimcisi Sibeveyhi (ö. 180/796) nahiv ilminin ilk kaynağı sayılan “*el-Kitab*” isimli eserinde kelimeleri *mütebayin* –iki farklı anlam için iki farklı kelime-, *müteradif* –iki farklı kelime için tek bir anlam-, *müşterek* –iki farklı anlam için iki farklı kelimenin birlik oluşturması-⁴⁴⁵ olarak üçe ayırmıştır. Mantıkçılar ise, bu taksime bir kavram daha ilave ederek kelimeleri *mütebayin*, *müteradif*, *müşterek* ve *mütevati* –aynı anlamı ifade eden bir kelimenin bağlam sebebiyle farklı cinsleri bildirmesi- olmakla dört kısma ayırmıştır.⁴⁴⁶

Çokanlamlılık kelimenin tek başına kullanımı için geçerlidir. Çünkü, kelime cümle/metn içerisinde artık tek bir anlama delalet etmektedir. Bu çerçevede İbnu’l-Enbari’nin (ö. 338/949) şu sözlerini hatırlamak faydalı olacaktır: “Arapların kelamı birbirini tahsis eden öncesi ile sonrası arasında irtibat kuran bir yapıya sahiptir. Anlam ancak söz tamamıyla sarf edildiğinde ortaya çıkar”.⁴⁴⁷ Buradan anlaşılacağı üzere çokanlamlılık özelliğini taşıyan kelime bağlam içerisinde gerekli olan manasına bürünerek, sadece o anlamı ifade eder.

Kur’an-ı Kerim’de çokanlamlı kelimelerin var olması hakkında iki görüş vardır. Birincisi; Kur’an’da çokanlamlı kelimelerin olduğunu -murad edilen anlamı ortaya çıkarmayı zorlaştırması ve bunun da Kur’an’ın apaçık, anlaşılır bir beyan olması özelliğine ters düşmesi sebebiyle-reddedenlerdir. İkinci grubu ise, bu tür kelimelerin varlığını kabul edenler oluşturmaktadır. Allah’ın kelamının Arapça bir Kur’an olduğunu göz önünde bulundurduğunda, söz konusu dilsel özelliğin Kur’an’da olması kadar

⁴⁴⁴ Karakaya, s. 65.

⁴⁴⁵ Şahin Güven, “Dil, Anlam ve Çokanlamlılık”, *Bilimname*, XXV, 2013/2, s. 83.

⁴⁴⁶ Mustafa Karagöz, “Vücut ve Nezair’in Terimleşme Süreci –Nezair’in ‘Eşanlamlılık’ Olarak Tanımlanması Sorunu-“, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulü; İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi*, İstanbul: 2009, s. 467-468.

⁴⁴⁷ Ömer Acar, “Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirak-i Lafzi”, *AÜİFD*, 51:2(2010), s. 262.

doğal bir konu olamaz. Ayrıca, rivayet olunması İbn Abbas'a atfedilen -"Kur'an çok anlamlıdır (zu vücuh) (farklı anlamlara gelmeye yatkındır). Bu sebeple siz ona, en uygun olan anlamı verin."⁴⁴⁸ ve Mukatil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) eserinde yer verdiği -"Kişi Kur'an için çok vecihler olduğunu görmedikçe, hakiki bir fakih olamaz."⁴⁴⁹ gibi merfu haberler de bu yaklaşımı desteklemektedir.

Kur'an'ı kelime-kelime ele alarak, irdeleyen İslam üleması yeni bir alt disiplin –el-Vücuḥ ve'n-Nezair'i ortaya koymuşlardır. İlk dönemlerden itibaren *vücuḥ* ve *nezair* kitapları yazılmış,⁴⁵⁰ çok sayıda Kur'an'ı kelimelerle konu hakkındaki literatür zenginleştirilmiştir. Konuyla ilgili günümüze ulaşan ilk eser Mukatıl b. Süleyman'a ait olan "el-Vücuḥ/el Eşbah ve'n-Nezair" eseridir.⁴⁵¹ Aslında vücuh ve nezair ilmi içerisine çokanlamlılığı alan, fakat sadece çokanlamlı kelimeleri araştırmayan geniş bir sahadır. Vücuḥ ve nezair hakkında özetle şunları söylemek mümkündür:

3.3.1. Vücuḥ ve Nezair Kavramı

وَجُوه/Vücuḥ, yüz, her şeyin ön kısmı, bir kabilenin efendisi, yıldızın en parlak olanı, yön ve taraf, meselenin bizce bilinen tarafı, hedef, gaye ve.b anlamlara gelen vech kelimesinin,⁴⁵² نَظَائِر/nezair ise, misl, eş, denk ve b. anlamlara gelen nazir/ kelimesinin çoğuludur.⁴⁵³ Nezair kelimesi sözlüklerde شبه/benzer kelimesinden ziyade مثل سواء, مثل kelimeleri ile açıklanmıştır ki, bu da benzerlikten öte denkliği ifade etmektedir.⁴⁵⁴

Istilah olarak, vücuh kavramının tanımında ittifak olsa da, nezair kavramı hakkında farklı görüşler vardır. Vücuḥ, bir kelimenin aynı lafız ve harakeyle, Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde farklı anlamlarda geçmesidir. Nezair ise, -I.- İbnu'l-Cevzi'ye göre, bir yerde zikrolunan kelimenin lafzı, başka bir yerde geçen aynı kelimenin lafzının naziridir. Demek ki, vücuh manalarda, nazair ise, lafızlardadır.⁴⁵⁵ Bu tarif uygulandığı

⁴⁴⁸ Hasan Yıldızlı, "Vücuḥ" ve "Nezair" Hakkında Yapılan Tanımlara Dair Bir Değerlendirme", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2014, C: XXXI, s. 2.

⁴⁴⁹ Cerrahoğlu, "Vücuḥu'l-Kur'an'a Dair Bilinmeyen Yeni Bir Eser", *Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*, 1967, C:XXV, s. 114.

⁴⁵⁰ Eserler için bkz: Halil Altuntaş, "el-Vücuḥ ve'n-Nezair", *Diyanet Dergisi; Dini-İlmi-Edebi Üç Aylık Dergi (Ocak, Şubat, Mart)*, 1990, C: XXVI, S: !,s. 24-27.

⁴⁵¹ Ekin ve Akyüzoğlu s. 198.

⁴⁵² Ali Özek, "Kur'an'da İlmü'l-Vucuḥ ve'n-Nazair", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-III; -Tartışmalı İlmi Toplantı 14-15 Ekim 2000-*, İstanbul: 2002, s. 363.

⁴⁵³ Mustafa Çetin, "Kur'an'da Vücuḥ ve Nazair", *Diyanet Dergisi; Dini-İlmi-Edebi Üç Aylık Dergi (Temmuz, Ağustos, Eylül)*, Ankara: Yıldız Matbaası 1989, C: XXV, S: III, s. 104.

⁴⁵⁴ Karagöz, s. 447.

⁴⁵⁵ Altuntaş, s. 16.

zaman sadece kelimelere müştereklik/çokanlamlılık yükleyeceği için çok kabul görmemiştir. –II.- İlk olarak İbn Teymiyye'nin vurguladığı, daha sonra da Suyuti ve Zerkeşi'nin eserlerinde yer verdiği tarife göre ise, nezair 'mütevati kelimeler gibidir' şeklinde tanımlamıştır.⁴⁵⁶ –III.- konu ile ilgili ilk eser yazanlardan Mukatil, İbn Sellam (ö. h/200), Nişaburi/Neysaburi (ö. h/430) ve Dameğani'nin (ö. h/478) nezair için tarif vermemiş, fakat örneklendirmelerden yola çıkarak,⁴⁵⁷ Mustafa Karagöz "aynı lafız bu anlamlardan herhangi biriyle başka yerde tekrarlanıyorsa, bunlar da, o anlamın örnekleri olarak zikredilmekte ve nezairi oluşturmaktadır."⁴⁵⁸ şeklinde açıklamıştır. Şimdi de, meallerde Kur'an'da geçen çokanlamlılık özelliği taşıyan kelimelerin nasıl çevirilerinin yapıldığını değerlendirelim.

3.3.2. Konuyla İlgili Örnekler

Kur'an-ı Kerim'de farklı anlamlarda kullanılan kelimelerden biri 'آية /ayet' kelimesidir. 'آية /ayet' kelimesi sözlükte 'açık, aşikar alamet, yüksek bina, yapı' anlamına gelmekle beraber, Kur'an'da lafzi bir ayırımla ayırt edilmiş her söze ve bir hükme delalet eden cümleye denir.⁴⁵⁹ İbnü'l-Cevzi vücut ve nezair ait kaleme aldığı *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevazir fi İlmi'l-Vücut ve'n-Neza'ir* isimli eserinde 'ayet' kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de altı vechi olduğunu zikreder.⁴⁶⁰

1) İşaret: Rum, 30/20.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimede geçen مِنْ آيَاتِهِ ifadesini Allah'ın "qüdrät əlamətlərindəndir" (**kudret alametlərindəndir**) şeklinde çevirmiştir. Guliyev ise, آية kelimesini Rusça'da 'alamet, işaret, sembol, remz' anlamlarına gelen знаменый kelimesi ile aktarmıştır. –bundan sonra آية kelimesine karşılık 'знаменый' kelimesi kullanıldığı takdirde sadece 'alamet' olarak tercihte bulunulacaktır- Türkçe meallerde Esed ve İslamoğlu 'آية /ayet' kelimesini 'işaret' anlamında kullanmış, kelimeyi

⁴⁵⁶ Yıldızlı, s. 6.

⁴⁵⁷ Karagöz, s. 449.

⁴⁵⁸ Karagöz, s. 443.

⁴⁵⁹ İsfahani, s. 40-41.

⁴⁶⁰ Yıldızlı, s. 7.

‘mucizevi işaretler’ olarak çevirmiştir.⁴⁶¹ Ateş ise, kelimeyi parantez içerisinde ‘gücünün işaretleri’ olarak açıklamıştır.⁴⁶²

Allah-ü Teala’nın insanı topraktan yaratması ve insanların farklı yerlere dağılımları, Allah’ın varlığına işaret etmekte, bununla beraber gücünün alameti/göstergesi olarak da, bunlara muktedir olduğunu göstermektedir. Kelime ‘kudret’ ilavesiyle ele alındığında ‘alamet’ anlamı, Allah’ın ‘varlığı’ ile kullanılacaksa, ‘işaret’ anlamı daha uygun görülmektedir. O zaman ayetin muhtemel çevirileri “Allah’ın insanları topraktan yaratması, O’nun *kudret* alametlerindedir” veya “Allah’ın insanları topraktan yaratması, *O’nun varlığının* işaretlerindedir” şeklinde olur.

2) Mucize: Kasas, 28/36.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرَىٰ وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأُولَىٰ

Büniyatov-Mammedaliyev ayette geçen بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ ifadesini “açık-aşkar ayələrimizlə” (**apaçık ayetlerimizle**), Guliyev ise, “ясными знаменьями” (**apaçık alametlerimizle**) olarak çevirmiştir. Türkçe meallerde Suat Yıldırım, Ahmet Tekin, Edip Yüksel vd.’nin ‘açık mucizelerimizle’ şeklinde çevirerek, ayet kelimesini mucize olarak ele almıştır.⁴⁶³ Nitekim ayetin metin içi anlamı, ayet kelimesinin ‘mucize’ anlamında kullanıldığını destekler niteliktedir. Çünkü mucize alametten daha üstündür. Musa kıssasından da, Hz. Musa’nın mucize gösterdiği bilmektedir. Büniyatov-Mammedaliyev ise, ayet kelimesini özel anlamıyla kullanmıştır ki, bu da Tevrat’ın nüzul olunmasını çağrıştırmaktadır. Halbuki, bilindiği gibi, Tevrat daha sonraki zamanda vahyolunmuştur. بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ ifadesinden maksat ‘asanın yılanı çevrilmesi’ ve ‘Hz. Musa’nın elinin bembeyaz olması/yed-i beyza’ mucizeleridir.

3) Kitap: Mü’minun, 23/66.

قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِبُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ve Guliyev ayet-i kerimede geçen آيَاتِي kelimesini termin anlamı ile –Kur’an’ın ayet şeklinde isimlendirilmiş belli bir bölümü olarak- ele almış ve çeviri yapmadan “ayələrimiz”/“аяты” (**ayetlerimiz**) olarak vermiştir. İbnu’l-Cevzi

⁴⁶¹ Esed, C: II, s. 824.

⁴⁶² Süleyman Ateş, C: IV, s. 1992.

⁴⁶³ Tekin, s. 391, Suat Yıldırım, s. 399; Yüksel, s. 332.

ayette geçen mezkur kelimeye ‘kitap’ anlamı verse de, ‘ayet’ şeklinde çeviriler yanlış değildir. Sonuçta kitabı oluşturan da ayetlerdir.

4) Emir ve Yasaklar: Bakara, 2/266.

أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ
وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضِعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ

İnsan oğlunun güzelliklere karşılık kötülüğü, huzura bedel hüznü istemeyeceğini en veciz örnek ve üslupla gözler önüne seren yukarıdaki ayetin konuyla ilgili kısmını Büniyatov-Mammedaliyev “Allah ayələri sizin üçün bu cür aydınlandırır ki, düşünəsiniz” (Allah ayetleri sizin için bu şekilde açıklıyor ki, belki düşünürsünüz), Guliyev ise, “Так Аллах разъясняет вам знамения, – быть может, вы поразмыслите” (Böylece Allah size alametleri açıklıyor, -belki düşünürsünüz) şeklinde çevirmiştir. Çevirilerden de görüldüğü üzere, Büniyatov-Mammedaliyev ilgili kelimeyi ‘ayet’, Guliyev ise, ‘знамения/ alamet’ kelimesiyle karşılamıştır. İbnu’l-Cevzi’nin اية/ayet kelimesine uygun gördüğü anlama daha yakın çeviri ‘ayet’ şeklinde yapılmış tercümedir. Nitekim, emir ve yasaklar ayetlerle bildirilmiştir. Ancak emir ve yasakları kapsayan ayetler Kur’an’ın genelinin bir cüzüdür. Durum böyle olunca parantez içerisinde ayet kelimesinin şumulünü ‘emir ve yasakları içeren ayetler’ olarak daraltmak gerekir.

5) İbret: Nahl, 16/79.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayette geçen لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ibaresini “Нəqiqətən, bunda möminlər üçün ibrətlər vardır” (Hakikaten, bunda mü’minler için ibretler vardır) şeklinde çevirerek, لَآيَاتٍ ifadesini ‘ibretler’ olarak karşılamıştır. Guliyev ise, “Воистину, в этом – знамения для людей верующих” (Hakikaten, bunda inanan topluluk için alametler vardır.) şeklinde tercüme etmiş ve لَآيَاتٍ ifadesini “знамения” kelimesiyle karşılamıştır. Surenin geneline bakıldığında çeşitli örneklerle, insanlara verilmiş olan nimetler zikrolunmakta ve bunların üzerinde düşünüp ibret alınması

istenmektedir. Sureni bir bütün olarak ele alıp çeviri yapıldığı takdirde, ayet kelimesini ‘ibret’ kelimesiyle karşılanması daha doğru olacaktır.

6) Kur’an’ın ayet olarak isimlendirilmiş belli bir bölümü: Bakara, 2/106.

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Her iki meal müellifleri mezkur ayette geçen آيَةٍ kelimesini termin anlamında ele alarak ‘ayet’ şeklinde meallere yansıtmış, Büniyatov-Mammedaliyev nesh edilecek veya unutturulacak olanı parantez içerisinde ‘ayetin hükmü’ olarak açıklamıştır. Türkçe meallerde sadece Edip Yüksel آيَةٍ kelimesini ‘mucize ve sistem’, Esed ve İslamoğlu ise, ‘mesaj’ olarak karşılamıştır. Fakat kelimenin terim anlamıyla, çeviri yapılmadan verilmesi daha doğrudur. Nitekim, ayet kelimesini ‘mesaj’ olarak çeviriye yansıtma, özel anlamından alıp, genel anlamlı bir kelimeyle değiştirmek olur. Günümüzde ‘insanlığa bir mesajım var’, ‘sana mesaj attım’ yerine –Araplar dahi- ayet kelimesini kullanmaz. Çünkü din dili açısından terimsel bir anlamı vardır, sadece Kur’an’ın belirli bölümleri için kullanılır.

Aşağıda Kur’an’i bir terim olan لبس /lebise kelimesinin meallerde nasıl karşılandığı üzerinde durulacaktır. Bu fiili, sözlükte ‘bir nesneyi örtmek veya gizlemek, elbise giymek anlamlarına gelmekle beraber, karıştırmak, gayret, çaba göstermek, kaynaşmak, yarar sağlamak’ manalarını da ihtiva etmektedir.⁴⁶⁴ Mukatil bin Süleyman “*el-Vücuḥ/el-Eşbah ve’n-Nezair*” isimli eserinde لبس /lebise fiilinin Kur’an-ı Kerim’de dört anlamda geçtiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁵ Burada sadece ikisi –karıştırmak ve huzur/sükunet- ele alınacaktır.

1. Karıştırmak: Bakara, 2/42.

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “Siz bilə-bilə haqqı batillə qarışdırmayın, haqqı gizlətməyin!” (Siz bile-bile hakkı batıl ile karıştırmayın, hakkı gizletmeyin), Guliyev ise, “Не облакайте истину в ложь и не скрывайте истину, тогда как вы знаете ее” (Hakikati yalana giydirmeyin/örtmeyin, bile-bile hakikati gizletmeyin)

⁴⁶⁴ İsfahani, s. 674-675.

⁴⁶⁵ Karagöz, s. 470.

olarak çevirmiştir. Büniyatov-Mammedaliyev لباس/lebise fiiline Mukatil b. Süleyman'ın da, uygun gördüğü 'karıştırmak' anlamını vermiştir. Guliyev ise, söz konusu fiili 'giydirmek, örtmek, ihata etmek' anlamlarına gelen *облекайте* kelimesi ile karşılaşmıştır. Her iki çeviri ayetin muhtevasına uygun düşmektedir. Fakat hakkı batıl ile örtmek, karıştırmaktan daha mübalağalı anlatım şeklidir. Çünkü, bir şey karıştırıldığı takdirde görülme ihtimali olduğu halde, örtüldüğünde bu ihtimal aradan kalkar. Aslında örtmek, bir nevi ayetin devamında da gelen gizletmektir.

2. Huzur ve sükunet: Bakara, 2/187.

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

Eşler hakkında inen ayet-i kerimenin Mukatil b. Süleyman'a göre en makul çevirisi "Onlar sizin için, siz de onlar için huzur/sükunetsiniz" şeklinde olmalıdır. Büniyatov-Mammedaliyev ayette geçen *هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ* ifadesini "Onlar sizin, siz de onların libasısınız." (**Onlar sizin, siz de onların libasısınız/elbisesisiniz**) olarak çevirmiş ve bu ifadenin muhtemel manasını parantez içerisinde 'bir birinize hadsiz derecede yakınsınız' şeklinde açıklamıştır. Guliyev ise, ayet-i kerimenin ilgili kısmını "Ваши жены – одяние для вас, а вы – одяние для них" (**Kadınlarımız – onlar sizin örtünüzdür, siz de onların örtüsüsünüz**) olarak karşılaşmıştır. Her iki mealde *لباس*/libas kelimesi maddi bir elbise, örtü olarak amaç dile yansıtılmıştır. Ayet değerlendirildiğinde erkek-kadın münasebetine vurgu yapılmakta ve bu ifade kullanılmaktadır. Muhtemelen kelimeye 'huzur ve sükunet' anlamı daha çok tefsirlerde verilebilir. Ancak çevirilerde - ayetin bağlamı içerisinde- uygun düşmemektedir.

3. Elbise: A'raf, 7/26.

4. Salih amel: Araf, 7/26.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ النُّقُورَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev ayet-i kerimeyi “Ey Adəm oğulları! Sizə ayıb yerlərinizi örtəcək bir geyim və bir də bəzəkli libas (və ya mal-dövlət) nazil etdik. Lakin təqva libası daha yaxşıdır (xeyirlidir). Bu, Allahın ayələrindəndir ki, bəlkə, (onunla) öyüd-nəsihətə qulaq asasınız.” (Ey Adem oğulları! Size ayıp/avret yerlerinizi örtecek bir giysi ve bir de süslü elbise (veya mal-mülk) nazil ettik. Lakin takva elbisesi daha güzeldir (hayırlıdır). Bu Allah’ın ayelerindəndir ki, belki, (onunla) nasihatlere kulak veresiniz), Guliyev ise, “О сыны Адама! Мы ниспослали вам одеяние для прикрытия ваших срамных мест и украшения. Однако богобоязненность – лучшее одеяние. Таково одно из знамений Аллаха. Быть может, они помянут назидание” (Ey Adem oğulları! Avret yerlerinizi örtmeniz için size elbise/giysi ve zinetler/süs indirdik. Fakat takva –daha hayırlı bir elbise/örtüdür. Bu Allah’ın alametlərindəndir ki, belki nasihat/ibret alarlar) şeklinde çevirmiştir.

Ayet-i kerimenin orijinal metninden görüldüğü üzere لِبَاسٌ/libas kelimesi ayette iki defa, -mansub olarak لِبَاسًا ve izafet terkibi ile لِبَاسُ النَّفْوَى şeklinde- geçmiştir. Mukatil b. Süleyman’a göre, mezkur ayette geçen لِبَاسٌ/libas kelimesi, ilk geçtiği yerde hakiki anlamda maddi/somut bir elbiseyi ifade ederken, ikinci geçtiği yerde soyut anlamı, yani ‘salih ameli’ ifade etmektedir. Her iki meal müellifleri لِبَاسٌ/libas kelimesini harfî olarak –elbise ve takva elbisesi’ olarak çevirmiştir.

Takva elbisesi salih ameli de içine alan, -geniş kapsamlı olarak- İslami kimliğe bürünmeyi ifade etmektedir. Ayetin ilk kısmında somut bir elbiseden bahsedilirken, ikinci kısmında manevi bir elbisenin hayırlı olmasına vurgu yapılmaktadır. Kıyaslanacak olursa, ‘takva elbisesi’ şeklinde yapılmış çeviriyi daha uygundur. Muhtemeldir ki, böyle bir çeviri Kur’an’ın kullanım şekline de daha uygundur. Sadece ‘takva elbisesi’ ifadesi parantez içinde veya dipnotta açıklanabilir.

Konuyla ilgili farklı bir yorum Muhammed Nureddin el-Müneccid’e aittir. El-Müncid ‘el-İştiraku’l-Lafziyyu fi’l-Kur’an-i’l-Kerim Beyne’n-Nazariyyeti ve’t-Tatbik’ isimli eserinde ayette geçen لِبَاسٌ/libas kelimesi hakkında ‘gökten libas/elbise indirilmesi nasıl olmaktadır? Gökten indirilen hiç şüphesiz yağmurdur. Elbise ise, pamuktandır ki, pamuk da su olmadan yetişemez.’⁴⁶⁶ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bundan da

⁴⁶⁶ Acar, s. 257.

anlaşılacağı üzere el-Müneccid ayet-i kerimede ilk olarak geçen لِبَاسٍ/libas kelimesini mecaz olarak ele almıştır.

Çokanlamlılık ifade eden kelimelerden biri de إِفْك/ifk kelimesidir. Sözlükte ‘iftira, yalan söz, büyük günah vb.’ anlamlara gelmektedir. Kelime Kur’an-ı Kerim’de beş vecihte – *kizb, tafdil ve izale, sihir, kalb, kazb*- kullanılmıştır.⁴⁶⁷ Burada sadece iki –kizb ve sihir- anlamı ele alınacaktır.

1. Kizb: Ahkaf, 46/11.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ

Kafirlerin inkarlarını ve Kur’an’ı yalanlamalarını anlatan yukarıdaki ayetin ilgili kısmını –kafirlerin sözlerini- Büniyatov-Mammedaliyev de, Guliyev de “Bu, köhnə yalandır!”/ “Это – старое измышление.” (**Bu, kadim bir yalandır!**) şeklinde çevirmiştir. Guliyev إِفْك kelimesini ‘uydurma, iftira, bühtan, yalan’ anlamlarına gelen *измышление* kelimesi ile karşılamıştır. Her iki meal sahibi ayette geçen kelimeyi, doğru anlamıyla karşılamıştır.

2. Sihir: Şuara, 26/45.

فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ

Ayet-i kerime Musa (a.s)’ın asa mucizesini konu edinmektedir. Ayette geçen مَا يَأْفِكُونَ ifadesini Büniyatov-Mammedaliyev “hoqqabazlıqla düzəltdiyi şeylər (**hokkabazlıqla, sihirle yaptıkları şeyler**), Guliyev ise, “ что они лживо измыслили (**uydurdukları şeyi**) olarak çevirmiştir. Aslında her iki çeviri sihir sonucunda ortaya çıkmış bir hususu ifade etmektedir. Görünen o ki, mütercimler مَا يَأْفِكُونَ ifadesinden dolayı, ihtiyatlı davranmışlar.

Konuyla ilgili olarak ele alınacak bir diğer kelime ise, رَحْمَةً/rahmet’ kelimesidir. Sözlükte, ‘acımak, iyilik yapmak’ anlamına gelen ‘rahmet’ kelimesinin, Süyuti

⁴⁶⁷ Mustafa Çetin, s. 108.

Kur'an'da on yedi vecihte kullanıldığını ifade eder.⁴⁶⁸ Burada sadece 'zafer' anlamı üzerinde durulacaktır.

Zafer: Ahzab, 33/17.

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

Allah'ın –hak etmesine karşılık- rahmet/iyilik veya suü/kötülük dilediği birisi hakkında bir şey yapamayacağımızı bildiren mezkur ayetteki رحمة/rahmet kelimesini Büniyatov-Mammedaliyev “yaxşılıq (**iyilik**) olarak çevirmiş ve parantez içerisinde de merhamet olarak açıklamıştır. Guliyev ise, “милость” (**rahmet, merhamet**) kelimesi ile tercüme etmiştir. Mütercimler سُوءاً kelimesini ise, 'kötülük' ile karşılamıştır.

Müelliflerin çevirileri 'zafer' anlamı yansıtılmadığı için yanlış olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü rahmet içerisinde zaferi de alan geniş ve farklı kelimelerle yorumlanabilecek bir kavramdır. Buraya kadar ayetler değerlendirildiğinde Allah'ın rahmetinin zafer olduğu anlaşılmaktadır. Fakat çeviri kelimeye bu anlam yüklenilerek yapıldığı zaman, سُوءاً kelimesinin de çevirisinin 'mağlubiyet' ile karşılanması gerekir. Burada sadece iyiliği ve kötülüğü parantez içerisinde 'zafer' ve 'mağlubiyet' olarak açıklamak mümkündür. Bu da tercih meselesidir.

3.4. Bağlam (Siyak)

Kur'an, başlangıcından sonuna kadar ilahi kaynaklı olduğunu ortaya koyan bir kitaptır. Kur'an'ın herbir ayeti bir diğerinin anlamını teyit eden, destekleyen bir niteliğe sahiptir. Hatta kapalı kalan bir ayet, bir başka ayetin ışığında okunduğunda daha kolay anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, İsmail Yakıt “*L'Attitude du Christianisme et de l'Islam en Face du Darwinisme (Positions exegetiques etudes comparees)*” isimli doktora tezinde şu sözleri dile getirir:

Bir ayete verilen anlam ve onun yorumu, bir başka ayetle tevfi edilebilmelidir. Bu husus Kur'an'ı bir bütün içinde ele alıp onun fikir sistemi doğrultusunda olmalıdır. Kur'an bir bütün olarak ele alınmalıdır. Aksi takdirde onu okuyan ve araştıranlar,

⁴⁶⁸ Emrullah İşler, “Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar”, **YYÜİF Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu -17-18 Mayıs, 2001-**, Erzurum: Bakanlar Matbaası s. 392.

kendi inanç ve düşüncelerindeki çelişkileri naslara atfedeceklerdir. Halbuki, Kur'an, (...) kişinin bilgisi ve inancı arasında bir irtibatı vurgulamaktadır.”⁴⁶⁹

Hakikaten Kur'an, 23 sene zarfında farklı zaman ve mekanlarda nazil olmasına rağmen, onu okuyan kimseye sanki bir defada inmiş gibi bir izlenim vermektedir. Bu husus İslam alimlerinin de gözünden kaçmamış ve *Münasebetü'l-Kur'an* olarak isimlendirdikleri; Kur'an'ın ayet ve sureleri arasındaki irtibat ve ilişkini araştırmış, bu konuda eserler telif etmişlerdir.⁴⁷⁰ Müelliflerin arasında, -genel olarak- Kur'an'a yaklaşımların bütüncül olması yönünde görüş birliği vardır. Çünkü Kur'an'ın dilsel yönü de vardır. Her metin için geçerli olan 'kelimelerin anlamları cümleler, cümlelerin de manaları metin içerisinde ortaya çıkar' kuralı, Kur'an metni için de geçerlidir. Kur'an'ı kelimeler ayetlerde, ayetler ayet grupları ve pasajlarında, müstakil sureler diğer sureler de, bu şekilde Kur'an'ın en küçük biriminden en büyük surelerine kadar hepsi Kur'an'ın bütünü kapsamında gerçek manasını bulur. Allah'ın kelamını Cenab-ı Hakk'ın muradına uygun bir şekilde açıklamak, yorumlamak ve bir başka dilde doğru karşılığını bulup, aktarmak için -Tefsir Usulü terimi ile belirtilecek olursa,- kelime/ayet/surelerin -siyak* ve sibak** -ını bilmek gerekmektedir. Bu çerçevede kısa da olsa 'siyak' kavramı ile ilgili bilginin sunulması yerinde olacaktır.

3.4.1. Siyak Kavramı

سياق/siyak kelimesi 'göndermek, sürmek, sevk etmek, salmak' anlamlarına gelen 'ساق' fiilinin 'fi'al' babında bir mastarıdır. Araplar pazara mezkur fiilden türetilmiş -ticari malların sunulduğu/ sevk edildiği yer anlamında- 'السوق' derler. İstilah olarak, 'sözün

⁴⁶⁹ Gezgin, s. 75.

⁴⁷⁰ Eserler için bkz: Mustafa Çetin, "Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet ve İncicam", **DEÜİFD**, İzmir: 1989, S: VII, s. 507-509.

* Günümüzde siyak kelimesi '*bağlam/context*' anlamında kullanılmaktadır. Dilbilimde bağlam, bir ifade veya metinde belirli bir linguistik birimi inceleyen ve takip eden seslerin, kelimelerin veya ibarelerin oluşturduğu bütün anlamına gelmektedir. Buna göre konuşmayı oluşturan ses birimleri kendilerine bitişik sesler tarafından belirlenerek kayıt altına alınır. Hangi linguistik birim olursa olsun, bir linguistik birimin anlamını belirleyen şey, içinde ortaya çıktığı bağlamdır. Aşağı yukarı aynı anlamları ifade eden bir başka tanım da şöyledir: Bir ifade veya görüngünün anlamını belirlemede katkısı olan koşulların tümü, bir konuşmanın bir yazının veya bir olayın öncesi ve sonrası, bir önceki pasaj veya kelimeyle irtibatlı olması. Daha genel bir ifadeyle söylersek: Bir olay ya da ifadenin anlamını oluşturan ve içeriğini belirleyen olgusal, kavramsal veya dizgesel çerçevedir. (Mustafa, Ünver, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Siyak-Sibakın Önemi*, Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu -22-23 Ekim, 1992, Samsun, 1992, s. 102.)

** Sibak, sözlükte 'yarışta, savaşta, ilimde kısaca her alanda birinci olmak' demektir. İstilah olarak ise, 'bir şeyin geçmişi, öncesi, başlangıcı' ve s. anlamlarına gelmektedir. İstilah olarak da, 'سياق الكلم' ifadesi 'sözün öncesi ile olan bağlantısı' anlamındadır. (Ali Bakkal, "Kur'an'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi", Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü, İlim Yayma Vakfı ve Tefsir Akademisi, Ankara: Özkan Matbaacılık 2009, s. 13) Siyak kavramının kapsamlılığı sebebiyle, sibak kavramını da ihata etmektedir. Bunun için burada sadece siyak kavramı ele alınacaktır.

gelişi, ifade tarzı, üslup, tarz, anlatım biçimi’ manalarını taşımakla beraber, ‘سياق الكلام’ ifadesi ‘sözün gelişi, sevk edilişi’ anlamlarına gelmektedir.⁴⁷¹ Fakat İbn Manzur, Cevheri (ö. h/400), İbn Faris (ö. h/395), Firuzabadi (ö. h/817), el-Ezheri (ö. h/370), İbn Side (ö. h/458) İsfahani gibi temel klasik sözlüklerin müellifleri eserlerinde ‘sözün sevk edilişi ve üslubu’ anlamlarına değinmemiştir, sadece Zemahşeri *Esasü'l-Belağ*a isimli sözlüğünde سياق kelimesinin zamanla bu anlamı kazandığını ifade eder.⁴⁷² سياق kelimesinin terimsel anlamında kullanımına ise, ilk defa eş-Şafii’nin (ö. h/204) “*er-Risale*”sinde rastlamaktayız. Şafii’nin konu ile ilgili pasajını özetlenecek olursa:

Allah kitabında Araplara kendi dilleriyle; yani aşına oldukları manalarla hitap etmiştir. Onların aşına oldukları manalardan biri de mecazdır. Bu özellik sebebiyle kelime bazen umumi ve zahir anlamında kullanılır ki, bu zaman anlaşılması için bağlamına gerek kalmaz. Bazen de bir kelime ile özel bir mana kastedilir. Bu zaman murat olunan anlam siyakı ile bilinir.⁴⁷³

Daha geniş değerlendirildiğinde İmam Şafii’nin açıklamalarından siyakla hem ayetin tertip, telif ve nazmını yani, lafzi bir karineyi, hem de mukteza-i hali kastettiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴ Buradan yola çıkarak, siyak kavramına, üslubundan ve söylendiği ortamdan hareketle sözün maksat ve gayesini anlamaya çalışmak olarak tanımlanabilir. Özetle siyak, sözün maksadı ve hedefi -ayetlerin, ayet gruplarının, surelerin ve Kur’anı’nın bütünü’nün hedef ve maksadıdır.- ayetlerin nazmı, üslubu, terkip ve telif keyfiyeti, konuşanı ve muhatabı çevreleyen ve sözün maksadını açıklayan durumlar ve hallerdir.⁴⁷⁵

Müfessirlerin çoğu siyak/bağlamın önemini eserlerinde vurgulamıştır. Örneğin, Taberi siyak karinesinin sınırları konusuna değinmiş ve kelime/ayet/surenin sebepsiz yere bağlamından koparılarak, başka bir yöne çevrilmesinin caiz olmadığını ifade etmiştir. Zira, bunun gerçekleşmesi için, bir hüccet veya Peygamber Efendimiz (s.a.s)’e dayanan ve üzerine hüccet bina edilen bir haberin olması gerekir.⁴⁷⁶ Siyaka önem veren müfessirlerden biri de Ebussuud’dur. Müfessir tefsiri için ayetlerle ilgili hadis-i şerifleri, nüzul sebeplerini toplarken siyaka başvurmuş, bağlama uymayan israiliyatı

⁴⁷¹ Bakkal, s. 12.

⁴⁷² Ekin, “Siyak Kavramı’nın Semantik Analizi”, DÜİFD, 2013, C: XV, S: I, s. 96-97.

⁴⁷³ Osman Güman, “Siyak Kuralının Nassların Yorumuna Etkisi: İbn Dakikül’id Örneği”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2013, S: XXI, s. 31-32.

⁴⁷⁴ Ekin, *Siyak Kavramı’nın Semantik Analizi*, s. 99.

⁴⁷⁵ Ekin, *Siyak Kavramı’nın Semantik Analizi*, s. 102-104.

⁴⁷⁶ Mustafâ Ünver, “Siyakın Hegemonik Duruşuna Taberi Düzeltmesi”, **Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerir et-Taberi Sempozyumu -11 Haziran 2010, Konya**, s. 60.

reddetmiştir. Hatta gramere dayalı tahlillerde, fihki meselelerin izahında, kıraat farklılıklarında, ayetler arasındaki münasebeti değerlendirirken dahi siyakı esas almıştır.⁴⁷⁷

Kur'an'a karşı parçacı yaklaşımlar büyük yanlışlara sebebiyet verebilir. Örnek olarak, Nisa, 4/43. ayette geçen لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ /namaza yaklaşmayın ifadesini devamında gelen وَأَنْتُمْ سَكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا، Siz sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de cünub iken-yolcu olmanız müstesna- gusül almadıkça* ibaresini almadan, bağlamından kopararak okunur ve mana verilirse, namaz kılmanın zina gibi,** kötü bir fiil olduğu anlaşılır ve namaz kılmanın günah olduğu söylenmiş olur. Bir başka örnek; Fussilet, 41/40. ayetinde geçen اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ، /dilediğinizi yapın' ibaresi tek başına ele alınarak, yorumlandığı takdirde, Allah-ü Teala'nın (haşa) insanları başıboş bıraktığını, sınırsız bir 'özgürlük' içinde olduğu düşünülebilir. Halbuki ayette bir tehdit –te'vilen; dilediğinizi yaparsanız, sınırları aşarsanız şayet, elim azabım da sizi yakalar- söz konusudur.

3.4.2. Konuyla İlgili Örnekler

Bakara, 2/13.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ

Ayet-i kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev “Onlara: “Başqaları (mühacir və ənsar) iman gətirdikləri kimi siz də iman gətirin!” –deyildiği zaman (öz aralarında): “Biz də səfehlər (ağılsızlar) kimi iman gətirək?” -deyə cavab verirlər. (Ey möminlər!) Ağah olun ki, səfeh onların özləridir, lakin (bunu) bilmirlər.” (Onlara: “**Başqalarının -mühacir ve ensar- iman ettikleri gibi siz de iman edin!**” –denildiği vakit -kendi aralarında:- “**Biz de ahmaklar (akılsızlar) gibi mi iman getirelim?**” –diye cevap verirlər. -Ey mü'minler!- **Bilin ki, ahmak onların ta kendileridir, fakat –bunu- bilmiyorlar.**), Guliyev ise, “Когда им говорят: “Уверуйте так, как уверовали люди”, – они отвечают: “Неужели мы уверуем так, как уверовали глупцы?” Воистину, именно

⁴⁷⁷ Daha geniş bilgi için bkz: Ekin, **Ebussuud Tefsirinde Siyak'ın Yeri**, İstanbul: Işık Akademi Yayınları 2012, s. 157-278.

* Mezkur ayet nüzul olduğu sırada içkinin haram olduğunu belirten Maide 5/90-91 ayeti henüz inmemiştir.

** Aynı kullanım ile - وَلَا تَقْرُبُوا الرِّئَى - şekliyle İsra suresinin 32. ayetinde geçmektedir.

они являются глупцами, но они не знают этого.” (Onlara denildiği vakit: “Siz de insanlar gibi inanın” – onlar cevap verirler: “Meğer biz ahmakların iman ettiği gibi iman eder miyiz”- derler. Hakikaten onların kendileri ahmaktır, fakat bunu bilmezler.) şeklinde tercüme etmiştir.

Ayet-i kerimeyi bağlamı ekseninde değerlendirilecek olursa, Bakara suresinin ilk yirmi ayetinin mü'min,⁴⁷⁸ kafir⁴⁷⁹ ve münafıkların⁴⁸⁰ özelliklerinden bahsetmekte olduğu görülecektir. Yukarıdaki ayette de münafıkların durumu konu edilmektedir. Münafıklardan bahseden pasaj surenin 8. ayetiyle başlamakta ve burada Allah-ü Teala münafıkların inanmadıkları halde ‘Biz Allah’a ve Kıyamet gününe iman ettik’ yalanını söylediklerini haber vermektedir. Küfürlerini gizlediklerini sandıklarını ve kalplerindeki hastalığın daha da artırıldığını ifade eden 9. ve 10. ayetlerin devamında gelen 11.-13. ayetlerden münafıklara ‘Yeryüzünde fesat çıkarmamaları ve samimi bir şekilde iman etmeleri nasihatinde bulunmaktadır. Bu nasihat bizzat Peygamber Efendimiz (s.a.s) veya ashab tarafından yapılabilir. Bunun ayrıntısına girmeden farklı çeviri örneklerine rastladığımız *وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ* ifadesini ele alalım. Ayetin *وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ* /“Onlara: “iman edenler gibi iman edin” –denildiği vakit” kısmından, doğrudan *وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ* bölümüne geçilmesi bazı varsayımları dile getirilmesine sebep olmaktadır:

1. *وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ* ifadesi –diyalog esnasında- nasihat edenlere verilen bir cevaptır. Şayet böyle kabul edilirse, çevirisinin iki şekilde yapılması mümkündür ki, bunu da Türkçe meallerde gözlemlenmektedir.
 - a) Münafıkların iman edenleri *süfheh*‘ahmak, akılsız, dar düşünceli, beyinsiz’ olarak nitelendirdikleri ve kendilerinin de onlar gibi iman etmeyeceklerini vurgulayan çeviriler

Türkçe çevirilerin bir kısmını oluşturan bu tarz anlamlandırmaya sadece Suat Yıldırım’ın mealini örnek vermekle yetinilecektir. Yıldırım *وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ* ibaresini “yani o beyinsizlerin inandıkları gibi mi inanalım?- derler” şeklinde karşılamıştır.⁴⁸¹ Ayet-i kerimeyi bu şekilde çevirmek ayetin siyakına uygun

⁴⁷⁸ Bakara, 2/1-5.

⁴⁷⁹ Bakara, 2/6-7.

⁴⁸⁰ Bakara, 2/8-20.

⁴⁸¹ Suat Yıldırım, s. 4.

düşmemektedir. Çünkü yukarıda da yer verildiği gibi 8. ayette münafıkların küfürlerini gizlediğini ve iman etmiş gibi kendilerini takdim ettiklerini bizatihi Allah-ü Teala haber vermektedir. Bununla beraber 13. ayetin akabinde gelen 14. ayette münafıkların mü'minlerle beraber olduklarında iman ettiklerini, şeytanları ile yalnız kaldıklarındaysa, iman etmediklerini ve onlarla beraber olduklarını kendi dillerinden duyulmaktadır. Ayetin siyakı göz önünde bulundurulduğu takdirde, bu şekilde anlamlandırılma doğru bir çeviri değildir.

b) Münafıkların yalanlarına devam ettiklerini belirten çeviriler

Meallerden pek çoğu bu tarz çeviri yapmıştır. Örnek olarak Mustafa İslamoğlu'nun çevirisi verilebilir. İslamoğlu, *قَالُوا أَنْتُمْ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ* ibaresini “Ya biz, ahmakların inandıkları gibi mi inanıyoruz?- dediler.” şeklinde karşılamıştır.⁴⁸² Elmalılı'nın bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁴⁸³ Bilmen'in⁴⁸⁴ ve Guliyev'in çevirileri -‘Meğer biz ahmakların iman ettiği gibi iman eder miyiz- derler.’- Elmalılı'nın ve İslamoğlu'nun çevirileriyle aynı doğrultudadır. Şayet parantez içi bir açıklama yapmadan çevrilecekse, bu tarz çeviriler münafıkların özelliklerine ve ayetin siyakına daha uygundur. Mustafa Ünver de makalesinde, bu görüşü kabul etmekte ve *قَالُوا أَنْتُمْ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ* ibaresini “Bizler beyinsizlerin inandığı gibi mi inanıyoruz (elbette biz de insanların inandığı gibi inanıyoruz) –derler.” ibaresi ile açıklamaktadır.⁴⁸⁵

2. Münafıkların kendi aralarında iken mü'minleri süfaha olarak adlandırmasını belirten çeviriler

Büniyatov-Mammedaliyev bu tarz anlamlandırmayı daha uygun bulmuş ve parantez içerisinde ‘kendi aralarındayken’ açıklamasına yer vererek, *قَالُوا أَنْتُمْ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ* ibaresini ‘Biz de ahmaklar (akılsızlar) gibi mi iman getirelim? –diye cevap verirler.’ şeklinde karşılamıştır. Türkçe meallerde sadece Ali Fikri Yavuz bu görüşü tercih ederek çeviri yapmıştır.⁴⁸⁶ Yavuz'un ister *النَّاسُ* ifadesini Büniyatov-Mammedaliyev gibi ‘mühacir ve ensar’ olarak açıklaması, isterse de, parantez içerisinde ‘kendi aralarında’ açıklamasına yer vermesi dikkat çekicidir. *النَّاسُ* kelimesi ال takısıyla gelmesinden dolayı

⁴⁸² İslamoğlu, s. 8.

⁴⁸³ Elmalılı, C: I, s. 220.

⁴⁸⁴ Bilmen, C: I, s. 19.

⁴⁸⁵ Ünver, s. 111.

⁴⁸⁶ www.kuranmeali.org

tüm insanları kapsamamakta, belirli kimseleri bildirmektedir. Ayetin sebebi nüzulundan ‘iman edenler gibi iman edin’ kısmındaki örnek gösterilenler Bilal Habeşi, Abdullah b. Mesut gibi sahabenin önde gelenleri olduğu bilinmektedir. Nüzul sebebinden dolayı النَّاسُ kelimesini ‘mühacir ve ensar’ olarak açıklayıp kelimenin anlamını daraltmak uygun değildir. Nitekim, Kur’an evrenseldir ve Kıyamet’e kadar mü’minler de, münafıklar da, olacaktır. Münafıklara yaşadığı zamanın mü’min bir kimsesi örnek gösterilerek, onun gibi olması hususunda nasihat edilmesi her devir için geçerlidir. النَّاسُ kelimesinin ‘mü’minler’ olarak karşılanması daha uygun düşmektedir. Bediüzzaman Said Nursi (ö. 1960) mezkur ayetin ilgili kısmını tefsir ederken, münafıkların قَالُوا أَتُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ sözlerine muhatapları kimlerdir? - sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

Evvelen nefislerine, saniyen ebna-i cinslerine, salisen nasihat edenlere tevcih-i hitap etmişlerdir. Evet, birisine nasihat yapan adam, evvela nefisine müracaat eder, sonra arkadaşları ile konuşur. Sonra, nasihat ettiğine döner, yaptığı müracaatların neticesini ona söyler. Buna binaen, vakte ki münafıklar imana davet edildiler; onlar fesada uğramış kalblerine, tefessüh etmiş vicdanlarına müracaatta bulundular. İnkâr cevabını aldıkları için, kalblerindeki şeyi dışarıya verdiler. Sonra, ifsad arkadaşlarına müracaat ettiler; yine inkâr cevabını alarak, gizli gizli konuşmalara başladılar. Sonra, itiraz şeklinde, nasihat edene dönerek şöyle bir safsatada bulunurlar: “Yahu aramızda çok fark vardır. Biz onlarla kıyas edilemeyiz. Çünkü biz zenginiz, onlar fakirdirler. Onlar, mecburiyet saikasıyla imana gelmişlerdir. Onların diyaneti ıztıraridir. Biz ise ashab-ı izzet ve servet insanlarız.” Hülâsa, onlar gururlarının hükmüyle mürşidi insafa davet ettiler, hud’a ve hilyeleriyle ikiyüzlü bir konuşmada bulundular. Şöyle ki, “Ey mürşid! Bizleri süfeha zannetme. Bizler süfeha gibi olamayız. Ancak halis mü’minlerin yaptıkları gibi yapıyoruz” diye, mürşidi kandırmak istediler. Halbuki, kalblerinde “Bu fakir ve kıymetten sükut eden mü’minler gibi değiliz” gibi başka bir manayı izhar etmişlerdir.⁴⁸⁷

Bu pasajdan görüldüğü üzere Bediüzzaman münafıkların kendi aralarında konuştuğunu (2. görüş) belirtmekle, bunun sadece olayın bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Bediüzzaman’a göre, قَالُوا أَتُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ ibaresi, münafıkların mü’minleri kandırmaya çalıştıklarını (1./b) görüş) beyan etmektedir. Nitekim, ayetin bağlamı da bunu desteklemektedir. Zira, 11-13. ayetler birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde mü’minlerle münafıkların diyalogu olduğu görülmektedir. Nasıl ki, ‘fesat çıkarmayın’ söylendiği vakit mü’minlere ‘biz islah edicileriz’ dediler. –bunu kendi aralarında demiş olamazlar veya 13. ayette olduğu gibi ‘süfeha sizlersiniz’ demiş olsalardı, ‘fesat çıkaran da sizlersiniz’ derlerdi.- burada da nasihat edenlere ‘biz hiç o ahmaklar gibi olur muyuz,

⁴⁸⁷ Bediüzzaman, Said Nursi, **İşaratü'l-İcaz**, çev: Abdülmecid Nursi, İstanbul: Zehra Yayıncılık 2006, s. 111-112.

biz de sizin gibi iman ettik’ şeklinde olumlu cevap vermişlerdir. Zaten ayetin devamında da bu kandırmacalarına göre, Allah-ü Teala da asıl ahmakların kendileri olduğunu bildirmiştir.

Bakara, 2/30.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ
وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

Büniyatov-Mammedaliyev de, -“(Ya Rəsulum!) Sənin Rəbbin mələklərə: “Mən yer üzündə bir xəlifə (canişin) yaradacağam”, - dedikdə (mələklər): “Biz Sənə şükür etdiyimiz, şəninə təriflər dediyimiz və Səni müqəddəs tutduğumuz halda, Sən orada (yer üzündə) fəsad törədəcək və qan tökəcək bir kəsmi yaratmaq istəyirsən?”- söylədilər. (Allah onlara:) “ Mən bildiyim şeyi siz bilmirsiniz!” – buyurdu.”,- Guliyev de, “Вот твой Господь сказал ангелам: «Я установлю на земле заместника». Они сказали: «Неужели Ты поселишь там того, кто будет распространять нечестие и проливать кровь, тогда как мы прославляем Тебя хвалой и освящаем Тебя?» Он сказал: «Воистину, Я знаю то, чего вы не знаете». ayet-i kerimeyi hemen-hemen aynı **(Hani bir zaman Rabbin meleklere şöyle demişti: Ben Yeryüzünde bir halife yaratacağım. Onlar dediler: “Meğer biz seni tesbih ve takdis ettiğimiz halde sen orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın? Allah buyurdu: “Benim bildiğimi siz bilmiyorsunuz!) olarak karşılamıştır.**

Adem kıssası Bakara, A’raf, Hicr, İsra, Kehf; Taha ve Sad surelerinde geçmektedir.⁴⁸⁸ Kıssa geniş bir şekilde beyan edilmediği için karşımıza pek çok sorular çıkmaktadır.

- ✚ Hz.Adem ilk insan mı?
- ✚ Allah-ü Teala halifeyi yarattı mı yoksa tayin mi etti?
- ✚ Halife Hz. Adem mi?
- ✚ Melekler ve İblis gelecekte nasıl haber almaktadırlar?

Bazıları tarafından ilk peygamber olmasında ittifak olunan Hz. Adem’in ilk insan olmadığı, daha öncesinde insanların var olduğu, kısacası ‘Adem (a.s)’ın insanlığın

⁴⁸⁸ Bakara, 2/30-39; A’raf, 7/11-25; Hicr, 15/28-43; İsra, 17/60-65; Kehf, 18/50 Taha, 20/115-123; Sad, 38/69-85.

babası değildir' görüşleri ortaya atılmıştır.⁴⁸⁹ Hicr, 15/28-29. ayetlerde Allah-ü Teala 'kuru ve kokmuş siyah çamurdan insan yaratacağını, ruhundan üfleyeceğini ve meleklerin de ona secde etmesi emrini vereceğini' beyan etmektedir. Daha sonra secde edilen kişinin Adem (a.s) olduğu buyrulmaktadır.⁴⁹⁰ Buradan da ilk insanın Hz. Adem olduğu ortaya çıkmaktadır.

Halife yaratılmış mıdır, yoksa tayin mi edilmiştir konusuna gelince, İsmail Yakıt'ın ayetin çevirileri hakkında görüşüne yer vermek doğru olacaktır. Yakıt'a göre, Allah-ü Teala, Adem (a.s)'ın halifeliği konusunu haber verirken yeryüzünde insanlar vardı ve dolayısıyla melekler de kan döken, fesat çıkararak insanlardan haberdardı. Bunun için 'halife yaratacağım', 'fesat çıkaracak', 'kan dökecek' şeklinde gelecek zaman kipi ile yapılmış çeviriler kontekst semiyolojisi açısından yanlış çeviri örneği olarak değerlendirilmekte, 'جَاعِلٌ ... خَلِيفَةً' / halife tayin eden' ifadesinden ve bağlamdan hareketle, şimdiki zaman kipi ile çevrilmesi gerekmektedir.⁴⁹¹ Murat Sülün de ism-i failerin çevirisinin bu ekseninde yapılmasını gerekli görmektedir.⁴⁹²

Yakıt'ın doğru çeviri olarak kabul ettiği tercümelere Yaşar Nuri Öztürk, Süleyman Ateş ve Mustafa İslamoğlu'nun meallerinde rastlamaktayız.⁴⁹³ Hemen-hemen aynı çeviriyi yapmış oldukları için sadece Mustafa Öztürk'ün çevirisine yer verilecektir. Öztürk ayeti "Bir zamanlar Rabb'in meleklerle: "Ben, yeryüzünde bir halife atayacağım." demişti de onlar şöyle konuşmuşlardı: "Orada bozgunculuk etmekte olan, kan döken birini mi atayacaksın? Oysaki bizler, seni hamd ile tesbih ediyoruz; seni kutsayıp yüceltiyoruz." Allah şöyle dedi: "Şu bir gerçek ki ben, sizin bilmediklerinizi bilmekteyim." –şeklinde çevirmiştir.

Türkçe meallerde genellikle 'جَاعِلٌ ... خَلِيفَةً' ifadesi 'halife yaratacağım, var edeceğim, var kılacağım, karar kılacağım' olarak çevrilmiştir.⁴⁹⁴ Elmalılı 'halife yapacağım' olarak çevirmiştir ki,⁴⁹⁵ 'yapmak' fiili hem 'yaratmak', hem de 'tayin etmek' anlamlarına

⁴⁸⁹ Yakıt, "Kur'an'da Hz. Adem", *SDÜİFD –Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı*, 1999, S: VI, s.2.

⁴⁹⁰ Bakara, 2/34; A'raf, 7/11; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Taha, 20/116.

⁴⁹¹ Yakıt, *Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi*, s. 21.

⁴⁹² Murat Sülün, "Mealler, Kur'an Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ner kadar Başarılıdır?", *Kur'an Mealleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan, 2003, İzmir)*, s. 412.

⁴⁹³ Y. N. Öztürk, s. 7; Ateş, C: I; İslamoğlu, s. 14.

⁴⁹⁴ http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/30.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

⁴⁹⁵ Elmalılı, C: I, s. 297.

gelmektedir. Fakat çevirinin bağlamından –meleklerin ‘ ... yaratacaksın?’ demelerinden- Elmalılı’nın yaratmak anlamında kullandığı kanaatine varılmaktadır.

Farklı çevirilerden örnek verilecek olursa, Ahmet Tekin خَلِيفَةً ... جَاعِلٌ ifadesini ‘halifeler hazırlayıp yerleştireceğim’ olarak karşılamıştır. Edip Yüksel de çevirisinde ‘halife yerleştireceğim’ anlamını uygun görmüştür. Ancak insana atfedilen fiilleri gelecek zamanda ‘fesat çıkaracak, kan dökecek’ olarak çevirmiştir. İlginç bulduğumuz çeviriye, Sadık Türkmen’in tercümesidir. Türkmen, خَلِيفَةً ... جَاعِلٌ ifadesini “halifelik oluşturacağım” olarak karşılamış, parantez içerisinde de ‘Meleklerin içinden Allah’a muhalefet ederek öne çıkan İblis’ ibaresine yer vermiştir. Aynı zamanda لِلْمَلَائِكَةِ ifadesini ‘iblis’ olarak açıklamıştır. Bu çeviri ve açıklama bize göre yanlıştır. Nitekim, iblis melek kategorisine girmemektedir⁴⁹⁶ ve meleklerden sadece biri söylediği hakkında bilgi sahibi değiliz. Kanaat meleklerin hep beraber söyledikleri yönündedir. Muhtemelen, meleklerin itaatının kuvvetli olmasından dolayı, böyle bir itirazda bulunmayacakları, itiraz etmeye sadece iblisin yelteneceği düşüncesi böyle bir çeviriyi ortaya koymuştur. Bir başka ihtimal ise, mütercim tarafından Arapça’daki tağlip sanatının –çoğunluğun ismiyle hitap etmek- bilinmeme ihtimalidir.

Bakara suresinin 30. ayetini Hicr suresinin 28. ayeti açıklamaktadır. Zira, aynı kalıpla gelen ifadelerden,⁴⁹⁷ bu halifenin, ilk insan ve ilk peygamber Adem (a.s) olduğu anlaşılmaktadır. Buradan da, yola çıkarak böyle bir benzetme yapılabilir: Muhtemelen, Allah-ü Teala istişare için çoğunluğu meleklerden oluşan bir kurul toplamıştır. Burada onlara yaratacağı ve sonra halife tayin edeceği insanların geleceğini göstermiştir. – melekler ve iblis çeşitli yollarla gelecekte haberdar olabilir, Allah’ın verdiği yetkiyle o anlık bildiklerini tahmin etmekteyiz- فِي الْأَرْضِ kelimesi de göz önünde bulundurularak –insanı Yeryüzünde yaratmamıştır- Allah-ü Teala’nın halifeyi tayin etmiştir. Ancak جعل في sözlükte ‘yaratmak’ anlamına geldiğinden, çeviride ‘yaratacağım’ ifadesiyle de karşılanabilir.

⁴⁹⁶ Kehf suresinin 50. ayetinde İblis ‘cin taifesinden’ olarak açıklanmış, zira melekler nurdan yaratıldığı halde, İblis tekebbürünün de sebebi olan ateşten yaratılmıştır. (Hicr, 15/33).

⁴⁹⁷ –Hicr, 15/28 –وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا

–Bakara, 2/30. –وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

Al-i İmran, 3/39.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا
وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

Ayet-i kerimeyi Büniyatov-Mammedaliyev de -“(Zəkəriyyə) mehrabda (ibadətghada) ayaq üstə durub namaz qılarkən mələklər ona müraciət edib dedilər: “Allah sənə Özü tərəfindən gələn kəlməni (İsanı) təsdiq edən, (tayfasını) ağa, nəfsinə hakim və əməlisalehlər zümrəsindən bir peyğəmbər olacaq Yəhyanın (dünyaya gələcəyi) xəbərini müjdə verir”. – Guliyev de -Когда он стоял на молитве в молельне, ангелы воззвали к нему: “Аллах радуется тебе вестью о Йахье (Иоанне), который подтвердит Слово от Аллаха и будет господином, воздержанным мужем и пророком из числа праведников”.- **(Mihrapta kaim olarak namaz kılarken melekler ona seslendiler: “Allah seni Allah’ın sözünü doğrulayan, salihlerden bir efendi, şehvetini koruyan/iffet sahibi ve bir nebi olacak Yahya ile müjdeliyor.)** şeklinde çevirmiştir.

Müfessirler, ayet-i kerimede geçen *حضور/hasur* kelimesinin delalet ettiği anlam hakkında iki farklı görüş zikretmiştir. İlk görüş Taberi’nin, Dahhak, Katade gibi tabiinin önde gelen isimlerine nisbet edilen rivayetler esasında ‘kadınlara yaklaşmayan veya bel suyu olmayan’ anlamını vererek, benimsediği görüştür. Diğerleri ise, Kurtubi’nin (ö. 671/1272) İbn Mesud (ö. h/32), İbn Abbas, İbn Zeyd (ö. h/93/), İbn Cübeyr (ö. h/95), Ata (ö. h/115), Süddi (ö. 127)’ye nisbet edilen haberlere dayanarak ‘kadınlardan sakınan ve onlara erkeklik duygularıyla yaklaşmayan’ anlamını benimsediği yorumdur.⁴⁹⁸ İsfahani ‘*el-Müfredat*’ında kadınlara yaklaşmayan demek olan *حضور* kelimesinin keyfiyetini ‘ya iktidarsızlıktan yahut da iffettendir’ şeklinde açıklamış, iffetli, ahlaklı olmak anlamını vurgulamıştır.⁴⁹⁹

Ayetin siyakı da esas alındığında ve Kur’an’ın Hz. Yahya’ya çizdiği prototip düşünüldüğünde iffetli/nefsine hakim anlamının verilmesi daha doğrudur. Çünkü iktidarsızlık Allah’ın kulu imtihan vesilesi ve onun –kulun- istemeyeceği hastalıklardandır, daha farklı ifadeyle, toplum içerisinde bilinmesi istenilmeyen bir kusurdur. Seyyid, nebi olarak vasıflandırılmış birisine, -böyle bir ‘kusur’ söz konusu

⁴⁹⁸ Urevi, Muhammed İkbāl, “Muhtemel Manasından Birisini Ayetin Siyak (Bağlam)’ına Göre Tercih Hususunda Müfessire Düşen Görevler”, çev: Abdülkerim Seber, *CÜİFD*, 2014, C: XXVIII, S: I, s. 322-324.

⁴⁹⁹ İsfahani, s. 172-173.

olsa dahi- iktidarsız denilmez. Bu sadece Kur'an için değil, normal yaşantımızda da geçerli bir adab-ı muaşeret kuralıdır. Taberi'nin böyle bir tercihte bulunmasının sebebi, muhtemelen Hz. Yahya'nın evlenmediğine dair rivayetlerin varlığı ve Kur'an'ın da buna işaret edeceğini düşünmesidir. Bu yaklaşım kabul dahi edilse, bağlama önem veren Taberi'nin oldukça parçacı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Sözü edilen meallerin ve Türkçe meallerin müellifleri ikinci görüş benimseyerek, حصور kelimesi 'iffetli, nefesine hakim, zahid, dürüst' gibi bağlama uygun, doğru kelimelerle karşılamıştır.⁵⁰⁰

Dikkat çekici bir başka husus, çoğu çevirilerde olduğu gibi, Büniyatov-Mammedaliyev de ayette geçen بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ ifadesini parantez içerisinde Hz. İsa (a.s) olarak açıklamış olmasıdır. Seyyid Kutub (ö. 1966) *Fi Zilal*'ında bu anlayışı zorunlu kılacak bir nedenin olmadığını ifade eder.⁵⁰¹ Hz. Yahya (a.s) Allah'ın her buyruğunu ve emrini doğrulayan bir peygamber olarak tavsif edilmiştir. Nitekim Hz. İsa'yı (a.s) da doğrulamak bunun gereklerindedir. بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ ifadesini Hz. İsa (a.s) olarak açıklamak anlam daralmasına sebebiyet vermektedir.

Rad, 13/41.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

Ayetin konuyla ilgili kısmını Büniyatov-Mammedaliyev “Məgər onlar (kafirlər) Bizim (hökmümüzlə, qüdrətimizlə) yer üzünə gəlib onu (müxtəlif tərəflərindən əskiltiyimizi (müsəlmanların get-gedə onların torpaqlarını fəth etdiklərini) görmürlərmi? ... ” (Meğər onlar –kafirler- Bizim -hükmümüzle, kudretimizle- Yeryüzünə gelip onu – fərqli- tərəflərindən eksilttiğimizi, -Müslümanların gitgide onların topraklarını fethetdiklərini- görmüyorlar mı? ...), Guliyev de, “Разве они (неверующие) не видят, как Мы постепенно уменьшаем землю по краям (отдаем ее во владение верующим)? ...” (Meğər onlar –inanmayanlar- görmüyorlar mı ki, biz Yeryüzünü yavaş-yavaş etraflarından kısıltıyoruz -onun idaresini inananlara veriyoruz- ...) olarak meal vermiştir.

⁵⁰⁰ http://www.kuranmeali.org/3/ali_imran_suresi/39.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx

⁵⁰¹ Kutub, C: II, s. 77.

Çevirilerden görüldüğü üzere, her iki meal sahipleri yerin etraflarından eksiltilmesini, gayr-i müslim topraklarının fethedilmesi ve idaresinin Müslümanların eline geçmesi şeklinde açıklamıştır. Türkçe meallerde ayet-i kerimeyi Abdülbaki Gölpınarlı, Abdullah Parlıyan ve Ali Fikri Yavuz bu anlama göre çevirmiştir.⁵⁰² Ahmet Tekin de daha sert bir üslup ile ayeti “Bizim yurtlarımızı işgal edip, her taraftan toprak kopardığımızı, boyunlarımızı vurup esir aldığımızı, kendilerini sıkıştırdığımızı görmediler mi?” şeklinde çevirmiştir.⁵⁰³ Bu tarz çeviri Kur’an üslubuna uygun düşmemektedir. İşgal etmek ne Allah-ü Teala’ya, ne de Müslümanlara yakışan bir fiildir. Nitekim, İslam üleması da bu konuya titiz bir şekilde yaklaşmış, ‘fethetme’ olarak nitelendirmiştir. Bunlarla beraber ayet metninde olmadığı halde, parantez veya dipnot kullanmadan bu şekilde çevirmek, Müslümanları boyun vurup, esir alan, toprak koparan kimseler olarak takdim etmek doğru değildir. Çeviri, İslam’ı tanımak isteyen birisi için de, hoş bir manzara sunmamaktadır. Mezkur ayetle ilgili Ali Bakkal makalesinde şu şekilde açıklama yapmaktadır:

İlmi tefsir yapanlardan bazıları “biz (kudretimizle) yere geliyor, onu etrafından eksiltilip duruyoruz” kısmını hakikat anlamında ele alıp ayetin dünyanın kutuplardan her yıl biraz daha basılması durumuyla izah etmişlerdir. Halbuki 42. ayete bakıldığında ayetin mecazi anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mecazi anlamda “Yere gelip onu etrafından eksiltmek”, yaklaşık olarak Türkçe’deki “dünyayı dar etmek” deyiimiyle aynı anlama gelmektedir.⁵⁰⁴

Bakkal’ın yukarıdaki açıklamasına uygun çeviriyi ise, Esed yapmıştır. Esed ayetin ilgili kısmını “Peki, görmüyorlar mı, yeryüzünü, sahip olduğu en iyi şeylerden her gün biraz daha yoksun bırakarak (cezalandırıcı müdahalelerimizle) nasıl yokluyoruz?”⁵⁰⁵ şeklinde çevirmektedir. Ayetin siyakından yola çıkarak, Bakkal’ın yorumunu daha uygun buluyoruz. Nitekim ‘dünyayı dar etmek’ daha kapsamlı bir ifadedir. Bu, yurtlarının fethedilmesiyle, sahip olduklarını –sevdiğinin; anne-babasının, eşinin, çocuğunun vb. ölümü, mal-mülkünün, vazifesinin- ellerinden alınması, kısaca türlü-türlü belalara uğramalarını belirtmektedir.

Büniyatov-Mammedaliyev mezkur ayetin açıklamasını yaparken, “belki de bu ayet Medeni ayetlerdendir: Burada etraflarında olan düşmanlar üzerinde kazanılan galibiyet

⁵⁰² www.kuranmeali.org

⁵⁰³ Tekin, s. 255.

⁵⁰⁴ Bakkal, s. 38.

⁵⁰⁵ www.kuranmeali.org

kastedilmektedir” izahını yapmıştır.⁵⁰⁶ Bu ayet, hem indiği, hem de daha sonraki devirlerdeki Müslümanların gayr-i Müslimler üzerindeki zaferlerini, kafirlere dünyalarının dar edileceğini bildirmekte, ayrıca böyle bir ifade kullanarak ‘yerin de kutuplarından yavaş-yavaş eksildiğine işaret etmektedir. Kur’an ne sadece din kitabı, ne de sadece ilim kitabıdır. Bunun için çevirilerde bu kural göz önünde bulundurulmalı, ayetlerin kapsamı daraltılmadan, sadece indiği devirle sınırlandırılmadan yapılmalıdır.

⁵⁰⁶ Büniyatov-Mammedaliyev, *Qur’an Məali*, s. XVII.

DEGERLENDİRME VE SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in ilk defa nazil olmasından günümüze kadar, getirdiği mesajın anlaşılması Müslümanların en önemli görevi olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatıyla bu görev hızlı bir şekilde gelişen çok sayıda İslami disiplinle birlikte ilmi bir zemine oturtulmuş, Kur'an konularını işleyen eserler telif edilmiş ve tefsirler yapılmıştır. İlk ve klasik dönemler için Kur'an'ın anlaşılmasında 'tefsir' ve 'te'vil', modern dönemlerde ise, 'tercüme/çeviri' ve 'meal' kavramları ön planda olmuştur. Bu sebeple, çalışmada ilkin tefsir, te'vil, meal ve tercüme kelimelerinin lügat ve ıstılah anlamları üzerinde duruldu. Tefsir, te'vil ve tercüme arasındaki farklara değinildi.

Sonuç olarak şunlar söyleyebilir: İlk dönem müfessirleri Kur'an'ı açıklama ameliyesini tefsir ziyade te'vil olarak nitelendirmiştir. Çünkü tefsir elde edilen bulgulara dayanarak manayı tesbit etmektir. Te'vil ise, zihinsel etkinliklerle gaye üzerinde düşündürmektir. Selef alimler için tefsirden kastedilen özel anlamda günümüzde ayrımı yapılmış rivayet tefsiridir. Bu tefsir çeşidi, sadece Peygamber Efendimiz (s.a.s)'e, sahabe ve tabiuna isnad olunan rivayetlerle yapılabilir. Te'vil ise, müfessirin –dine ve şeriata uygun ve bir delile dayanan – ichtihadıdır. Aslında tefsiri bir kenara koyarak te'vil yapılmaz. Tefsir te'vile gidilen yoldur. Te'vil ise, o yolun varacağı son noktadır. İlk dönem müfessirleri Kur'an'ı rivayetler ışığında anlama kısmıyla yetinmiş, akli bulgulara dayanarak yorumlamamıştır. Fakat dirayet tefsirlerini kaleme alan müfessirler, rivayetlere dayalı geleneğin metodlarıyla yetinmemiş, Kur'an'ı tefsir ederken akli bulgular ve dilsel argümanlarla te'vil edip, yorumlamıştır.

Tercüme ise, bir metnin aynısını veya manaya bağlı kalınarak yepyenisini oluşturmaktır. Harfi tercüme metnin her bir kelimesine bağlı kalınarak yapılır. Tefsiri tercümede her ne kadar mana ön planda olsa da, onun da aşılmaz sınırları vardır. Tercümede ibdal/değiştirme vardır. Meal'e gelince, XX. yüzyılın başlarında kökleşen bu terim Kur'an çevirisindeki acziyetin en önemli göstergesidir. Hakikaten mealler Kur'an'ın eşsiz nazmı ve üslubuyla ilk muhataplarına "kurduğu zihinsel ve duygusal iletişimi aktaramamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in -Arapça bilmeyen birisi bile dinlediği takdirde, onu büyüleyen- kelimelerinin telaffuzundaki ahenkli musikisinin hiçbir meale yansıtılması mümkün değildir. Sadece okunmasıyla toplumları dinen, ahlaken değışen İlahi bir metni bir beşer nasıl tam manasıyla anlar ve ifade eder? Bu sayılanlar Kur'an

denizinden sadece bir damladır. Bundan hareketle, meal kavramını kullanmakla Kur'an'a verilen yüce değer ve gösterilen büyük titizlik takdire şayandır.

İlk zamanlarda Kur'an'ın çevirisi az da olsa, yapılmıştır. Fakat, XVI. yüzyılda Batı dünyasında, özellikle Protestantların 'dinde reform' ve 'kutsal kitaplar ulus dillere çevrilmelidir' sloganları büyük yankı uyandırdı. Bu reformist hareket Müslüman dünyasını da etkisi altına aldı. Çığ gibi büyüyen çeviriler, kaliteden ziyade rakamsal çokluğu ifade etmekteydi. Durum böyle olunca çevirilerin günümüzde ilmi verilere dayalı, analizci yorumlar ekseninde tahlil edilmesi lüzumu ortaya çıktı. Bu çalışma da Kur'an tercüme teknikleri açısından Büniyatov-Mammedaliyev'in ve Guliyev'in meallerini değerlendirmeyi hedef edindi. Mütercimlerin yöntem ve metodları şu şekilde özetlenebilir:

1) Yöntem belirleme: Her iki meal sahipleri harfî tercüme yönteminin Kur'an çevirileri açısından uygun olmadığını vurgulayarak, genel olarak tefsiri tercüme metodunu benimsemiştir. Müellifler bu yöntemde başarılı olduğu görülmektedir. Meallerde sadece tefsiri tercüme yapılmamış, gerekli görüldüğü yerlerde harfî/birebir çevirilerden kaçınılmamıştır. Mütercimlerin bu tercihi de isabetlidir. Çünkü Kur'an'ın ne baştan sona harfî tercümeyle, ne de, tefsiri tercüme ile amaç dile aktarılması mümkündür. Bunun sebebi Kur'an'ın nazm ve nesir karışımı bir özelliğe sahip olmasıdır.

Harfî çevirilere daha çok Guliyev'in çalışmasında rastlanıldı. Buna Kur'an'da bulunan müteşabih ayetlerin çevirisi örnek verilebilir. Klasik dönemde müteşabih ayetlerin tefsiri, modern dönemdeyse, çevirisi en çok tartışılan konulardan biridir. Sayısı ve niteliği arasında fikir ayrılıkları olan bu ayetlerin kapsamını daha çok, Allah'ın zat ve sıfatlarıyla ilgili ayetler olarak daraltılabilir. Çalışmada sözü edilen konuda birçok örnek üzerinde yoğunlaşıldı. Büniyatov-Mammedaliyev bu ayetlerin çevirisinde yorum yapılmasını yeğlerken, Guliyev ise, ilgili yerleri harfî tercümeyle aktarmıştır. Müteşabih ayetleri yorumlarken üzerine düşüp teviller yapmak veya birebir bunları çevirmek her zaman için başarıyı yakalayamamaktadır. Zira müteşabih ayetlerin bazıları yoruma kabilken, bazıları ise harfî tercümeyle müsait ve yeri geldiğinde anlamı yansıtabilecek bir deyimle kaynak dildeki meram, amaç dile daha yatkın bir şekilde çevrilebilmektedir. Şayet müteşabih ayetler harfî tercümeyle aktarılacaksa, okurun yanlış anlamalarını bertaraf etmek için dipnotta ilgili ayetleri açıklayıcı bilgiler konulmalıdır. Ancak

Guliyev mealinin önsözünde yorumlamalardan dahi uzak durduğunu belirtmektedir. Mütercimler belirledikleri metodu aşmama konusunda oldukça başarı seğilemektedir.

Her iki meal sahiplerinin, müteşabih ayetlerde benimsedikleri bu metod, Kur'an'da geçen deyim veya mecazi ifadelerde de aynen tatbik edildiği görölmektedir. Büniyatov-Mammedaliyev bu ifadeleri çevirirken bazen parantez içi açıklamalar kullanmadan, doğrudan amaç dilde aktarmış, bazen de parantez içi açıklamalarla konuya açıklık getirmiştir. Fakat Guliyev, daha çok harfi tercüme metodunu uygulayarak çevirilerini yapmıştır. Guliyev'in bu metodu tercih etmesinde, çalışmasında da yer verdiği -çok sayıdaki- ayetlerin nüzul sebebiyle ilgili sahih rivayetlerin azımsanmayacak rolü vardır. Bununla beraber çeviri esnasında edat ve bağlaçlar, vakf ve ibtida gibi dikkat edilmesi gereken hususlar vardır ki, her iki meal sahipleri bu konulara özen göstermiştir. Buna benzer dikkat ve özeni gerektiren konulardan biri de hazıf konusudur. Büniyatov-Mammedaliyev hazf olunmuş kelime ve cümlelere ya doğrudan, ya da parantez içerisinde yer vererek, amaç dile yansıtmıştır. Guliyev'in ise, Kur'an'ın orijinal metnine ilaveler etme endişesinden dolayı bundan kaçındığı görölmektedir. Ancak bazen bu, kapalılığa veya üslubun akıcılığını yitirmesine sebep olmaktadır. Anlamın okura doğru ulaştırılması için eksikliğe veya fazlalığa yer vermeden çeviri yapılmalıdır.

Çeviri yapılırken, Kur'an'da geçen bazı kelime ve kavramların etimolojik-semantik analizleri, bu kavramların İslam'dan önce taşıdığı anlam ile yeni dinin gelişile bu kavrama yüklenen anlamların gözetilmesi, Arapça'nın kendisinde bulunan çokanlamlılık olgularından kaynaklanan kelimelerin birden çok anlam ifade edebilmesi ile birçok kelimenin tek manada buluşması olan eşanlamlılık gibi dile dair hususlara da dikkat gösterilmelidir. Bu zaviyeden bakıldığında her iki meal sahipleri de kavramların etimolojik anlamının doğru karşılanması konusunda isabetli ve neredeyse, aynı çeviriler yapmıştır. Fakat İslamın doğuşuyla anlam daralması veya genişlemesi geçiren bazı kavramların açıklanmasında farklılıkların olduğu görölmektedir. Büniyatov-Mammedaliyev İslami kavramları çeviri yapmadan karşılamış, genelde açıklamalara yer vermelerine rağmen, bu konuda oldukça farklı tutum sergilemiştir. Din dilinin oluşması ve amaç dilin kelimenin ihtiva ettiği her bir anlamı yansıtamaması gibi sebeplerden dolayı, İslami kavramlar tercüme edilmemelidir. Ancak açıklanması gerekliyse, bu amaçla birkaç cümleyle yorumlanmalıdır. Guliyev ise, İslami kavramları

Rusça en güzel karşılıkları ile yansıtmaya çalışmıştır. Bu tarz başarılı çevirileri fıkha taalluk eden kavramların/pasajların tercümesinde de ortaya koymuştur. Büniyatov-Mammedaliyev fikhi terminolojinin etkisinde kalmalarına rağmen, Guliyev kelimelerin indiği devirdeki anlamlarıyla tercüme etmiştir.

Kur'an'ı tercüme etmek bir nevi onu yorumlamaktır. Mütercimlerinde en köklü görevi yaptıkları işin öneminin farkında olmaları, İlahi maksada en yakın yorumu konuyla ilgisi bulunan otorite eserlerden faydalanarak ortaya koymalarıdır. Bünyadov-Mammedaliyev'in mükemmel Arapça'sının yanında edebi Azerbaycan dilini kullanması, açıklamalarla çeviri yapması ortaya böyle güzel bir çalışmayı çıkarmıştır. Bunda Doğu Bilimleri Uzmanı olmaları sebebiyle Arap edebiyatını, bunun dışında Tevrat ve İncil'e kaydadeğer bir şekilde vukufiyetlerinin etkisi de vardır. Ayrıca bu iki mütercimin Kur'an meali hazırladıkları 'ateist toplum' olgusunun var olduğu devir göz önünde bulundurulursa, karşılaştıkları zorluklar daha fazla tahmin edebilir.

Aynı durum Guliyev için de geçerlidir. Müellif meali hazırlarken, Arapça kelimeleri edebi Rusça ile okura sunmuştur. Ancak her dilde bulunan insicam ve uyum Rus dilinde de mevcut olduğundan bu dilden Türkçe'ye aktardığımızda kendisinde bulunan edebi güzellikleri yansıtmakta pek zorluk gördük. Bu sebeple meali Rusça'sından okuyan kimse bu edebi zevke vararak, Türkçe çevirisinden daha fazla hazz alacaktır. Mealdeki bazı kapalılıklar ise, mütercimin bilgisizliğinden kaynaklanmamakta, sadece tercihinin sonucu olmaktadır.

Her iki meal sahipleri yıllarını alan, köklü bir araştırmanın neticesi olarak meallerini hazırlamıştır. Büniyatov-Mammedaliyev dirayetçi ekolü esas alarak çevirmiştir. Kur'an'a bu tarz yaklaşımlar için gayet güzel bir çalışmadır. Guliyev'in çalışması ise, rivayetçi geleneğe dayalı hazırlanan bir mealdir. Kur'an'ın orijinal metnine daha sadık, yorumlamadan kaçınan birisi için de sözü edilen çalışma önerilebilir. Nihayetinde belirtmekte fayda var ki, mealler de müelliflerin tercih ettikleri metodlar, tefsirler ve başka kaynaklar esasında ortaya konulmaktadır. Kur'an-ı sadece mealden okumak ve bir mealin etkisinde kalmak doğru değildir. Mealler sadece Kur'ani ufkumuzu genişletecek bir vasıta olmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ABDULLAYEV Əlövsət, SEYİDOV Yusif və HƏSƏNOV Ağamalı (2007) *Müasir Azərbaycan Dili*, Bakı: Şərq-Qərb.
- ABDULLAYEVA, Gülarə (2013) *Müasir Azərbaycan Dili*, Bakı: Elm və Təhsil.
- ADIGÜZEL, Hüseyin (1990) *-Açıklamalı-Örnekli Türkçe- Deyim Hazinemiz*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı.
- ALGÜL, Hüseyin, APAYDIN, Yunus ... ve YÜCEL, İrfan (2014) *İlmihal –İman ve İbadetler- I-II*, 22. Baskı, Ankara: TDV Yayınları.
- ARSLAN, Gıyasettin (2014) *Muhammed eş-Şeybani'nin Kur'an-ı Yorum Metodu*, Ankara: Özkan Matbaacılık.
- ATEŞ, Süleyman (1988; 1995) *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I-VI, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat; Milliyet Gazetecilik A.Ş. Tesisleri.
- AYDAR, Hidayet (1996) *Kur'an'i-Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık.
- AYDÜZ, Davut (2013) *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul: Işık Yayınları.
- BAYRAKTAR, Nesrin (2014) *Dil Bilimi*, 4. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- BEDİR, Ahmet (2012) *Gerçeğin Doğuşu, Alevi Kur'an Tefsiri*, Balıkesir: Sözkese Matbaacılık/Altınpost Yayıncılık.
- BEDİÜZZAMAN, Said Nursi (2006) *İşaratü'l-İcaz*, çev: Abdülmecid Nursi, İstanbul: Zehra Yayıncılık.
- BERK, Özlem (2005) *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- BEYZAVİ, Nasruddin eş-Şirazi (t.y.) *Tefsiru'l-Beydavi; Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, İstanbul: Dersaadet/Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (t.y.) *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- BURSEVİ, İsmail Hakkı (1911) *Tefsiru Ruhü'l-Beyan*, .
- BUSTANİ, Butrus (1987) *Muhitu'l-Muhit*, Beyrut: Mektebetu Lübnan.

- CERRAHOĞLU, İsmail (2014) *Tefsir Usulü*, 25. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- CEVZİ, Ebu Ferec Cemaleddin Abdurrahman (1987) *Zedü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, 4. Baskı, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslam.
- CÜNDİOĞLU, Dücan (2013) *Anlamın Buharlaşması ve Kur'an*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- , (2011) *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- , (1998) *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul: Kitabevi.
- CÜRCANİ, Seyyid Şerif (t.y.) *Kitabu't-Ta'rifat*, y.y.
- ÇELİK, Ömer (2013) *Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerim Meali ve Tefsiri*, I-V, İstanbul: Erkan Yayınları.
- ÇETİN, Abdurrahman (2011) *Kur'an Okuma Esasları (Tecvid)*, 9. Baskı, Bursa, Emin Yayınları.
- DEVSERİ, Abdurrahman (2004) *Safvetü'l-Asari ve'l-Mefahim; min Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, I-XII, I. Baskı, Riyad: Daru'l-Muğni li'n-Neşri ve't-Tavzi'.
- DURMUŞ, Zülfikar (2007) *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri-“Aziz Kur'an” ve “İnsanlığa Son Çağrı” Örneği*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- EBUSSUUD, Muhammed (t.y.) *Tefsiru Ebussuud; Li İrşadi Akli's-Selim ila Mezaya Kur'ani'l-Kerim*, I-IX, Kahire: Daru-Mushaf.
- EKİN, Yunus ve AKYÜZOĞLU Hüseyin (2015) *Kur'an Tercüme Teknikleri*, İstanbul: Işık Yayınları.
- EKİN, Yunus (2012) *Ebussuud Tefsiri'de Siyakın Yeri*, İstanbul: Işık Akademi Yayınları.
- ENES, Malik b. (t.y.) *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, I-VI, Beyrut: Daru Sadir.
- ERDOĞAN, Mehmet (1998) *Fıkıh ve Hukuk Terminleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1992) *Üniversiteler İçin Türk Dili*, 6. Baskı, İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- ERUZ, F. Sakine (2010) *Çokkültürlülük ve Çeviri; Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler*, İstanbul: Multilingual.
- , (2003) *Çeviriden Çeviribilime*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- ƏLƏSGƏR, İslam (2004) *Aşiq Ələsgər Əsərləri*, Bakı: Şərq-Qərb.

- GEZGİN, Ali Galip (2002) *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNDÜZÖZ, Soner (2011) *Kur'an'ın Eşsiz Dili; Kur'an'da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap*, Samsun: Etüt Yayınları.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Halil (2008) *Kur'an Tercümelelerinde Yöntem Sorunu*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- HAVVA, Said (1992) *el-Esas fi't-Tefsir*, çev: Abdüsselam Arı, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- HEPÇİLİNGİRLER, Feyza (2004) *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dil Bilgisi*, 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HULİ, Emin (1995) *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metot*, (trcm. Doç. Dr. Mevlüt Güngör), İstanbul: Bayrak Matbaası.
- İBN ASAKİR, Ebu'l-Kasım Ali (1996) *Tarihu Medineti Dimaşk*, Beyrut/Lübnan: Daru'l-Fikir.
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir (t.y.) *Tefsiru'l- Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Daru't-Tunisiyye.
- İBNU'L-CEZERİ, Şahabettin Ebi Bekr Ahmed (2000) *Şerhu Tayyibeti en-Neşr fi'l-Kıraati'-Aşr*, II. Baskı, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBN KAYYUM, el-Cevziyye (2001) *İbn Kayyum Tefsiri; Bedai'u't-Tefsir*, çev: Harun Öğmüş ve Halil Aldemir, Ravza Matbaacılık, İstanbul: Karınca Polen Yayınları.
- İBN KUDAME, Muvaffekuddin Ebi Muhammed (1999) *el-Muğni*, 4. Baskı, I-XV, thk: Dr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Dr. Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Daru Alemi'l-Kütüb.
- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed (1990) *Lisanu'l-Arab*, I-XV, 1. Baskı, Beyrut: Daru Sadir.
- İBN TEYMİYE, Ebu'l-Abbas Takiyuddin Ahmed (h/1382) *Mecmu'a Fetava*, I-XXXVII, 1. Baskı, Riyad: Metabiu'r-Riyad.
- İSFAHANİ Ebu'l-Kasım Hüseyin Ragıb (1970) *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Kahire: Mektebe'l-Encilu fi Mısır.
- İZUTSU, Toshihiko (t.y) *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları.
- KADİ, Abdu'l-Fettah (t.y.) *Esbabu'n-Nüzul ani's-Sahabe ve'l-Müfessirin*, Kahire: Daru'l-Mushaf.

- KARAKAYA, Mehmet Murat (2003) *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- KESKİN, Raşit (2003) *Türkçe Dil Bilgisi –Kelime ve Cümle Tahlilleri-*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- KIRCA, Celal; ATİK, Kemal; BARDAKOĞLU, Ali; POLAT, Selahattin ve TOKSARI, Ali (1997) *İslami Kavramlar*, Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuad (1980) *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KULEYNI, Ebu Cefer (1992) *Usulü'l-Kafi*, I-VIII, 1. Baskı, Daru'l-Edvae.
- KUŞEYRİ, Abdulkerim (2013) *Letaifu'l-İşarat –Kur'an-ı Kerim Tefsiri-*, çev: Mehmet Yalar, İstanbul: İlk Harf Yayınları.
- KUTUB, Seyyid (1991) *Fi Zilali'l-Kur'an*, çev: S. Uçan ve V. İnce, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- MAHALLI, Celalüddin Muhammed ve SUYUTİ, Celalüddin Abdurrahman (2014) *Tefsiru'l-İmameyni'l-Celaleyn Behamişu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 16. Baskı, Dimaşk-Beyrut: Daru İbn Kesir.
- MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed (2005) *Tevlatu'l-Kur'an*, (haz: Ahmet Vanlıoğlu, ilmi kont: Bekir Topaloğlu) I-XIII, İstanbul: Daru'l-Mizan.
- MUSAYEV, Əlixan (2013) *Qur`ani-Kərim Məalı*, Bakı: Burhan Nəşriyat.
- NACİ, Muallim (2002) *Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri –Sanihatü'l-Arab-*, haz: Ömer Hakan Özalp, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınevi.
- NEVEVİ, Ebi Zekeriyya Muhyiddin ve ASKALANI, İbn Hacer (t.y.) *el-Mecmu' Şerhu'l- Müzehheb;et-Telhisu'l-Habir fi Tahrici'r-Rafii'l-Kebir;Fethu'l-Azim Şerhu'l-Veciz*, I-XX, Daru'l-Fikr.
- NESEFİ (2007) *Tefsiru'n-Neseфи-Nesefi Tefsiri-*, çev: Harun Ünal, İstanbul: Ravza Yayınları.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2015) *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- (2015) *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- (2015) *Tefsirde Ehl-i Sünnet & Şia Polemikleri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- (2014) *Meal Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- PAÇACI, Mehmet (2006) *Kur'an'a Giriş*, İstanbul: İSAM Yayınları.

- PİRİŞ, Şaban (t.y.) *Kur'an Yolu İniş sırasına Göre Anlam ve Tefsiri*, Kayseri: Arz Yayıncılık.
- RAZİ, Fahrudin (1938) *Tefsiru Fahr Razi; et-Tefsiru'l-Kebir an Mefatihü'l-Gayb*, 1. Baskı, Kahire: Matbaatu'l-Beheyyeti'l-Mısra/ Behey Matbaası.
- (t.y.) *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, ter: S.Yıldırım, L.Cebeci, S.Kılıç ve S. Doğru, İstanbul: Huzur Yayınları.
- SABRİ, Mustafa (1993) *Kur'an Tercümesi Meselesi*, çev. Süleyman Çelik, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- SAİDIRUŞEN, Muhammed Bakır (2013) *Kur'an Dilinin Analizi ve Kur'an'ın Anlamanın Metodolojisi*, çev: Kenan Çamurcu, İstanbul: el-Mustafa Yayınları.
- SERAHSİ, eş-Şemseddin (t.y.) *Kitabu'l-Mebcut*, 2. Baskı, I-XXX, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- SOYSALDI Mehmet (2001) *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Ankara: Fecr Yayınları.
- SUYUTİ, Celaluddin Abdurrahman (2008) *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, 1420/2000; thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- (1986) *Esbabu'n-Nüzul*, Kahire: Daru İhya'i'l-Kütübü'l-Arabiyyi.
- SÜLÜN, Murat (2015) *Kur'an Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ŞİMŞEK, Sait (1991) *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 25. Baskı, İstanbul: Yöneliş.
- ŞİMŞEK, Sait ve UZUN Tacettin (1991) *Arapça- Türkçe Deyimler-Kalıp İfadeler- Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- TABATABAİ, Seyyid Muhammed Hüseyin (1971) *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, I-XX, 2. Baskı, İran: Müessesetü'l-Alem li'l-Matbuat.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed (2003) *Tefsiru't-Taberi Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, I-XX, 1. Baskı, Riyad: Daru Alemu'l-Kütüb.
- UBEYD, Haydar Hüseyin (1971) *el-Hazf Beyne'l-Nehviyyin ve'l-Belağiyin; Dirase Tatbikiyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- ÜNAL, Ali (1998) *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- WATT, Montgomery (2000) *Kur'an'a Giriş*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1935) *Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, I-IX, İstanbul: Matbaai Ebüzziya.

- YILDIRIM, Celal (t.y.) *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İzmir: Anadolu Yayınları.
- YILDIRIM, Suat (2011) *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, 8. Baskı, İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- (2006) *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları/Çağlayan Matbaası.
- YILMAZ, Hakkı (2011) *Nüzul Sırasına Göre Tebyinu'l-Kur'an, İşte Kur'an!*, I-XI, İstanbul: İşaret Yayınları.
- ZEBİDİ, Muhibuddin Ebi'l-Feyz (1994) *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l- Kamus*, I-XX, Beyrut: Daru'l-Fıkr.
- ZEHEBİ, Muhammed Hüseyin (2005) *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, I-III, Kahire: Daru'l-Hadis.
- ZEMAŞERİ, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud (t.y.) *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevil*, I-II, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- ZERKANİ, Muhammed Abdülazim (1952) *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, 3. Baskı, Kahire: Daru-İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- ZERKEŞİ, Bedruddin Muhammed (1972) *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, tah: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I-IV, 2. Baskı, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- ZUHAYLİ, Vehbe (1991) *et-Tefsiru'l-Münir; fi'l-Akide ve's-Şeri'a ve'l-Minhec*, 1. Baskı, Dimaşk: Daru'l-Fıkr/Beyrut: Daru'l-Fikri'l-Muasır.

Makaleler

- ACAR, Ömer (2010) “Çokanlamlılık-Eşadlılık İkileminde İştirak-i Lafzi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:LI, S:2, s. 241-270.
- AKAY, Ali (2006) “Abdulcebbar'ın Müteşabihleri Yorumlama Metodu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: VIII, S: 2, s. 293-313.
- ALBAYRAK, Halis (1993) “Elmalılı Hamdi Yazır'a Göre Kur'an'da Din Kavramı”, - *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu 4-6 Eylül, 1991-*, TDV Yayınları, Ankara, s. 152-168.
- ALPER, Hülya ve SEZİKLİ, H. Ahmet (2006) “Münafık” Mad:, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXI, s. 565-569.
- ALTUNTAŞ, Halil (1990) “el-Vücut ve'n-Nezair”, *Diyanet İlmî Dergisi; Dini-İlmî-Edebi Üç Aylık Dergi (Ocak, Şubat, Mart)*, C: XXVI, S: 1, s. 13-29.

- APA, Enver (2002) “Müteşabih Ayetler” Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XLIII, S: 2, s. 151-168.
- ATEŞ, İbrahim (1986) “Tercüme ve Mütercimler”, *Diyanet İlmi Dergisi; Dini-İlmi-Edebi Üç Aylık Dergi (Temmuz, Ağustos, Eylül)*, C: XXII, S: 3, s. 18-23.
- AYDAR, Hidayet (2010) “Kur’an ve Tercüme (Göksel Alemde Tercüme Edilmiş Olabileceğine Dair Bir Deneme)”, *“Diyanet İlmi Dergisi”*, 2010, C: XLVI, S: 3, 95-128.
- AYDÜZ, Davut (2001) “Muhammed Fuzulî Elyazmaları Enstitüsü ve Enstitü’nün Kütüphanesinde Bulunan Tefsir ve Kur’an Bilimlerine Dair Elyazmaları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 3, s. 89-102.
- BAXŞLİYEVA, Gövhər (2012) “Şərəfli Ömür Yolu”, *Azərbaycan Şərqsünaslığı*, No 2 (8), Bakı.
- BAKKAL, Ali (2009) “Kur’an’ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulü, İlim Yayma Vakfı ve Tefsir Akademisi*, Özkan Matbaacılık, Ankara, s. 11-48.
- BİRİŞİK Abdülhamit (2007) “Kur’an Tercümesinde Hind Alt Kıtası Örneğinden Yararlanma”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, TDV Yayınları, Ankara. C: I, s. 45-60.
- (2003) “Mecazü’l-Kur’an” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXVIII, s. 223-225.
- BULUT, Mehmet ve ŞENTÜRK Recep (2001) “İsmet” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXIII, s. 134-138.
- BÜNYADOV, Ziya ve ÖZCAN, Nuri (1991) “Azerbaycan” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C. IV, s. 317-324.
- CERRAHOĞLU İsmail (1977) “Fahruddin er-Razi ve Tefsiri”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sevinç Matbaası, Ankara, S: 2, s. 7-57.
- (1967) “Vücuhu’l-Kur’an’a Dair Bilinmeyen Yeni Bir Eser”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XV, s. 113-120.
- ÇELİK, Muhammed (2007) “Türkçe Meallerde Görülen Bazı Anlama ve Anlatım Sorunları ve Bunların Çözümüne Dair Teklifler”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan, 2003, İzmir)*, DİB Yayınları, Ankara, C: II, s. 361-382.
- ÇETİN, Abdurrahman (2012) “Vakf ve İbtida” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXXII, s. 461-463.

- ÇETİN, Mustafa (1989) “Kur’an’da Vücut ve Nazair”, *Diyanet İlmi Dergisi; Dini-İlmi-Edebi Üç Aylık Dergi (Temmuz, Ağustos, Eylül)*, Yıldız Matbaası, Ankara, C: XXV, S: 3, s. 97-127.
- (1989) “Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet ve İncicam”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 6, s. 505-543.
- DÖNMEZ, İbrahim (2006) “Müt‘a” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXII, s. 174-180.
- DUMAN, M. Zeki (2006) “Müteşabihatın Te’vili”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2005/3, C: III, S: 9, s. 39-54.
- (2001) “Kur’an-ı Kerim’de ‘Ehl-i Beyt’” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, s. 37-58.
- DURMUŞ, İsmail (1998) “Hazif” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XVII, s. 122-124.
- DURMUŞ, İsmail, KOCA, Ferhat ve UZUN, Mustafa (2003) “Mecaz” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXVIII, s. 217-222.
- EKİN, Yunus (2007) “Dilsel-Etimolojik Anlamın Kur’an Çevirileri Açısından Konumu ve Sınırları”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan, 2003, İzmir)*, DİB Yayınları, Ankara, C: I, s. 112-130.
- (2013) “Siyak Kavramı’nın Semantik Analizi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XV, S: 1, s. 93-126.
- ERSÖZ, İsmet (1993) “Elmalılı Hamdi Yazır Ve Tefsirinin Özellikleri”, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)*, TDV Yayınları, Ankara, s. 169-177.
- FAYDA, Mustafa, YAVUZ, Yusuf Şevki ve MERTOĞLU, Mehmet Suat (2010) “Taberi, Muhammed b. Cerir” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIX, s. 314-320.
- İŞİK, Emin (1993) “Çantay, Hasan Basri” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: VIII, s. 218-219.
- İLHAN, Avni (1992) “Beda” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: V, s. 290-291.
- İSMAYILOV, Mehman (2011) Mollazadə Şəkəvi və “Kitabul-Bəyan fi Təfsiril-Quran”ı, *Bakı İslam Universiteti Elmi Məcmuəsi*, BİU Zaqatala Korpusu/Şubesi Zaqatala, No: 06., Zaqatala.
- İŞLER, Emrullah (2002) “Çokanlamlılık, Anlam Daralması ve Kur’an’ın Türkçe Çevirilerinde Yapılan Yanlışlar”, *Kur’an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu (17-18 Mayıs, 2001)*, Bakanlar Matbaası, Erzurum, s. 385-397.

- GÖRGÜLÜ, Hasan Ali (2006) “İslam Hukukçularının Kur’an’da Geçen “Ma’ruf” Kavramı Hakkındaki Görüşleri –Eşlerin Hak ve Vazifeleri Bağlamında-” , *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi; VI. Kutlu Doğum Sempozyumu –Tebliğler- (21 Nisan 2003)*, s 133-154.
- GÜMAN, Osman (2013) “Siyak Kuralının Nassların Yorumuna Etkisi: İbn Dakikul’id Örneği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2013, S: XXI, s. 29-52.
- GÜNGÖR, Mevlüt (2005) “Kur’an Tercümesine “Kur’an” Denilebilir Mi?”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 22, s. 123-130.
- GÜRKAN, Menderes (2013) “Zerkeşi Bedreddin” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIV, s. 289-293.
- GÜVEN, Şahin (2014) “Dil, Anlam ve Çokanlamlılık”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 2013/2, S: 22, s. 69-100.
- KARA Ömer ve GAFAROV Anar (2007) “Ragıb el-İsfahani” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIV, s. 398-403.
- KARAGÖZ, Mustafa (2009) “Vücut ve Nezair’in Terimleşme Süreci –Nezair’in ‘Eşanlamlılık’ Olarak Tanımlanması Sorunu-”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulü, İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi*, İstanbul, s. 441-476.
- KARAMAN, Abdullah (2012) “Ebu Hanife’de Din ve Şeriat Ayrımı Var mı?” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi; İmam-ı Azam Ebu Hanife Özel Sayısı*, S: XIX, s. 467-474.
- KASAR, Veysel (1997) “Kur’an’da Müteşabihat’tan “İstiva” Kavramı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 3, s. 201-227.
- KAYHAN, Veli (2006) “Vakf ve İbtida İlmi ve Kur’an Tefsirindeki Yeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: X, S: 2, s. 293-336.
- KILIÇ, Hulusi (1999) “İbn Manzur” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XX, s. 171-172.
- MUSTAFAYEV, Şahin (2012) “Akademik Ziya Bünyadovun Türkoloji Yaradıcılığı”, *Azərbaycan Şərqişünaslığı*, No 2 (8), Bakı.
- ONAT, Onat (1992) “Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi ve Tusi’nin Görüşleri Çerçevesinde)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XXXII, s. 89-91.
- ÖZ, Mustafa-İLHAN, Avni ve AYDIN, Akif (2000) “İmamet” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXII, s. 201-207.
- ÖZ, Mustafa (2010) “Şia” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIX, s. 111-114.

- (2010) “Takiyye” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIX, s. 453-454.
- (1994) “Ehl-i Beyt” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: X, s. 498-501.
- ÖZEK, Ali (2002) “Kur’an’da İlmü’l-Vucuh ve’n-Nazair”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları-III; -Tartışmalı İlmî Toplantı- (14-15 Ekim 2000)*, İstanbul, s. 361-366.
- ÖZKAN, Halit, MERTOĞLU, Mehmet Suat, ŞENSOY, Sedat ve YAVUZ, Salih Sabri (2010) “Süyuti” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXVIII, s. 188-204.
- ÖZTÜRK, Mustafa, ve MERTOĞLU, Mehmet Suat (2013) “Zemahşeri” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIV, s. 235-238.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2009) “Müteşabih Kavramı Bağlamında “Tefsir Usulü”nün (Ulumü’l-Kur’an) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2008/2, C: VI, S: 15, s. 29-46.
- POLAT, Fethi Ahmet (2007) “Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere ve Türkiye’de Neşredilen Meallerin Bu Tercümelere Etkileri-Memmedeliyev Tercümesi Örneği”, *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyet’e Katkıları Sempozyumu = International Symposium on the Contribution of Turkish World to Islam (31 Mayıs - 1 Haziran 2007)*, s. 441-460.
- POLAT, Fethi Ahmet (2003) “Yirminci Yüz Yıl Sonrasında Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tercümelere”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 16, s. 73-96.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2012) “Etimoloji Nedir – Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan -ay / +ey Eki Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C: XIX, S: 1, s. 43-72.
- SOFUOĞLU, Cemal (1983) “Gadir-i Hum Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XXVI, s. 461-470.
- SOYSALDI, H. Mehmet (1997) “Nisa Suresinin 24. Ayeti Işığında Mut’a Nikahı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 2, s. 165-184.
- SÜLÜN, Murat (2007) “Mealler, Kur’an Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ner kadar Başarılıdır?”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan, 2003, İzmir)*, DİB Yayınları, Ankara, C: II, s. 405-422.
- SYAMSUDDİN, Sahiron (2008) “Muhkem ve Müteşabih; Kur’an’ı Kerim’in 3. Sure 7. Ayeti Hakkında Taberi ve Zemahşeri’nin Yorumları Üzerine Analitik Bir Çalışma”, çev: Yavuz Fırat, *Bilimname: Düşünce Platformu*, Kayseri, XII, 2007/1. s. 201-219.
- ŞEKER, Mehmet (2007) “İslam Tarihinde Kur’an-ı Kerim’in Türkçe’ye İlk Çevirileri”, *Kur’an Mealleri Sempozyumu –Eleştiriler ve Öneriler- (24-26 Nisan 2003 İzmir)*, DİB Yayınları, Ankara, C: I, s. 10-21.

- ŞEN, Ercan (2013) “Milaslı İsmail Hakkı'nın (1870-1938) Kur'an Tercümesine Dair Bir Risalesi: “Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? Ve Yeni Vadide Fatıha Tercüme Ve Tefsiri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: I, S: 2, s. 261-286.
- ŞENER, Abdülkadir (1988) “Abdest” Mad. *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: I, s. 68-70.
- ŞİMŞEK, Mehmet Ali (2001) “Arap Dilinde Zaid Edatların İletişim Değeri -Kur'an-ı Kerim Örneği-”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: V, S: 2, s. 381-398.
- TOGAN, Zeki Velidi (1959-1960) “Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, İstanbul, C. III, s. 133-160.
- ULUDAĞ, Süleyman (2010) “Takva” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIX, s. 484-486.
- ULUTÜRK, Veli (1993) “Kur'an-ı Kerim'de Meseller (Emsalu'l-Kur'an)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 11, s. 74-110.
- UREVİ, Muhammed İkbâl (2014) “Muhtemel Manasından Birisini Ayetin Siyak (Bağlam)'ına Göre Tercih Hususunda Müfessire Düşen Görevler”, çev: Abdülkerim, Seber, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XXVIII, S: 1, s. 315-338.
- ÜNAL, Yavuz (1993) “Hadis Verilerine Göre Mut'a Nikahı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 7, s. 155-179.
- ÜNVER, Mustafa (2010) “Siyakın Hegemonik Duruşuna Taberi Düzeltmesi”, *Tefsir Anabilim Dalı VII. Eşgüdüm Toplantısı ve Bir Müfessir Olarak Muhammed b. Cerir et-Taberi Sempozyumu (11-13 Haziran, 2010, Konya)* s. 57-80.
- (1992) “Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Siyak-Sibakın Önemi”, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu (22-23 Ekim, 1992, Samsun)* s. 99-114.
- ÜZÜM, İlyas (2007) “Rec'at” Mad., *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XXXIV, s. 504-506.
- VARDAR, Berke (2000) “Dilbilim Açısından Çeviri”, *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi (Çeviri Sorunları Özel Sayısı)*, 1978, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- YAKIT, İsmail (1999) “Kur'an'da Hz. Adem”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi –Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı*, S: 6, s. 1-18.
- (1994) “Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 1, s. 17-24.

- YALDIZLI, Hasan (2014) “Vücut” ve “Nezair” Hakkında Yapılan Tanımlara Dair Bir Değerlendirme”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S: XXXI, s. 1-33.
- YARAN, Rahmi (1992) “Bilmen, Ömer Nasuhi” Mad.:, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: VI, s. 162-163.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (1995) “Elmalılı Muhammed Hamdi” Mad.:, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XI, s. 57-62.
- (1995) “Fahreddin er-Razi” Mad.:, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XII, 89-95.
- (1992) “Beyzavi” Mad.:, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: VI, s. 100-103.
- YETİŞ Kazım (1998) “Türk Edebiyatında Hazif” Mad.:, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, C: XVII, s. 124.
- YILMAZ, Selahattin (1996) “Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 1, s. 237-241.

Tezler

- EKİNCİ, Kutbettin (2013) Kur’an’da Hazf, *Ankara Üniversitesi SBE TİB Tefsir ABD* d.t, Ankara.
- İSMAYILOV, Mehman (2002) 20.Yüzyılda Azerbaycan’da Yapılan Kur’an Tefsiri ve Meal Çalışmalar, (basılmamış yüksek lisans tezi) *Marmara Üniversitesi SBE TİB Tefsir ABD*, İstanbul.
- TETİK, İbrahim (2012) Vakf ve İbtida ilminin Ayetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmuni Bağlamında) (basılmamış yüksek lisans tezi), *Atatürk Üniversitesi SBE TİB Tefsir ABD*, Erzurum.

Mealler

- Diyanet İşleri Başkanlığı (2009), *Kur’an-ı Kerim Meali*, 18. Baskı, Ankara: DİB Yayınları.
- ESED, Muhammed (1999), *Kur’an Mesajı; Meal-Tefsir*, çev: Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, I-III, İstanbul: İşaret Yayınları.
- GAZALİ, Zeynep (2003) *Kur’an’a Bakışlar; Meal-Tefsir*, çev: Ali Akpınar, Konya: Uysal Kitabevi.
- HULUSİ, Ahmet (2010) *Allah’ın İlminden Yansımalarla Kur’an-ı Kerim’in Çözümü*, İstanbul: İyi İşler Yayıncılık ve Matbaacılık.

İŞİCİK, Yusuf (2010) *Kur'an Meali*, 2. Baskı, Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları.

İSLAMOĞLU, Mustafa (2011) *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, I-II, İstanbul: Düşün Yayıncılık.

ÖZTÜRK, Mustafa (2011) *Kur'an-ı Kerim Meali; Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, İstanbul: Düşün Yayıncılık.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (1999) *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul: Yeni Boyut.

SÜLÜN, Murat (2012) *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

YÜKSEL, Edip (2000) *Mesaj Kur'an Çevirisi*, 2. Baskı, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

<http://www.kuranmeali.org/>

<http://orient.bsu.edu.az/ru/content>

www.wikipediya.com

www.ziyabunyadov.com

http://www.adam.az/index.php?option=com_sobi2&sobi2Task=sot

<http://theology.bsu.edu.az/az/content>

<http://www.timeturk.com/az/>

ÖZGEÇMİŞ

Roya ALIYEVA 1992 yılında Azerbaycan'ın Balaken Şehrine bağlı Talalar köyünde dünyaya geldi. İlk ve Lise eğitimini Balaken'de tamamladı. 2010 yılında Talalar 2 nolu Lise'yi bitirdi. Aynı yıl kazandığı Bakü Devlet Üniversitesi'nin İlahiyat Fakültesi'nden 2014 yılında mezun oldu. 2014'te Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Eğitimi devam etmektedir.